

E-ISSN : 2147 - 6683

HASAN KALYONCU  
ÜNİVERSİTESİ



# artium

Architecture Urbanism Design and Construction

Vol. 12, Issue 2, August 2024

Web: <http://artium.hku.edu.tr/en>

E-mail: [artium.editor@hku.edu.tr](mailto:artium.editor@hku.edu.tr)

2024

# Artium

Architecture, Urbanism, Design and Construction

Artium, yılda iki kez (Şubat, Ağustos) yayınlanan kör hakemlik yöntemi ile gözden geçirilen hakemli bilimsel-akademik bir dergidir. Bilginin serbest dolaşımını ve dağıtımını amaçlayan açık erişimli bir dergi olan Artium, mimarlık, şehircilik, tasarım ve inşaat alanlarında özgün araştırma ve proje uygulamalarına odaklanmaktadır. Bununla birlikte mimarlık, şehircilik, tasarım ve inşaat alanlarında uygulama çalışmalarının yayınlanmasını teşvik etmektedir. Dergi İngilizce ve Türkçe dillerinde yazılmış makaleleri kabul etmektedir.

Artium is a double-blind peer-reviewed scientific - academic journal published biannually. Artium is an open access journal aiming at the free circulation and distribution of knowledge. Artium focuses on original research and project applications in the fields of architecture, urbanism, design and construction. It also encourages the publication of application studies in the fields of architecture, urbanism, design and construction. The journal accepts articles written in English and Turkish.

## AMAÇ

Derginin amacı, teorik ve araştırma odaklı çalışmalarını teşvik etmek, araştırmaların kalitesini artırmak, ulusal ve uluslararası akademik araştırmaların karşılıklı paylaşımını teşvik etmektir. Artium, mimarlık, şehircilik, tasarım ve yapı alanlarında özgün araştırma makaleleri ve proje çalışmalarına odaklanmaktadır. Artium ayrıca mimarlık, şehircilik, tasarım ve inşaat alanlarında güncel ve yenilikçi proje uygulama çalışmalarının yayınlanmasını teşvik eder.

## AIM

The aim of the journal is to promote theoretical and research-oriented studies, to improve the quality of research and to encourage mutual sharing of national and international academic research. Artium focuses on original research and project applications in architecture, urbanism, design and construction. In addition, it encourages the publication of application studies in the fields of architecture, urbanism, design and construction.

## HEDEFLER

Artium, Mimarlık, Şehircilik, Tasarım ve İnşaat çalışmaları için saygın bir platform olmayı hedeflemektedir. Artium'un amaçları:

- Mimarlık, Şehircilik, Tasarım ve İnşaat alanındaki küresel ve yerel etkileşimleri sorgulamak
- Mimarlık, Şehircilik, Tasarım ve İnşaat arasındaki ilişkiyi keşfetmek
- Mimarlık, Planlama, Tasarım ve İnşaatın sosyal ve davranış bilimlerine katkısını artırmak,
- Mimarlık, Şehircilik, Tasarım ve İnşaatın, etkilenen ve etkilenen diğer bilim alanlarıyla ilişkisini keşfetmek,
- Mimarlık, Şehircilik, Tasarım ve İnşaatın teorik ve metodolojik temellerini geliştirmek
- Bugün ve gelecekte mimarların, planlamacıların ve tasarımcıların rolünü tartışmak,
- Farklı ülkelerdeki Mimarlık, Şehircilik, Tasarım ve İnşaat araştırmaları, uygulamaları ve eğitimleri arasındaki farkları karşılaştırmak,
- Mimarlık, Şehircilik, Tasarım ve İnşaat alanındaki güncel konulara ve tartışmalara bilimsel bir bakış açısı getirmek
- Mimarlık, Şehircilik, Tasarım ve İnşaat alanında yenilikçi yöntem ve teknikleri keşfetmek

## OBJECTIVES

Artium aims to be a reputable platform for the studies of Architecture, Urbanism, Design and Construction. Artium objectives are:

- To question global and local interactions in the field of Architecture, Urbanism, Design and Construction
- To discover the relationship between Architecture, Urbanism, Design and Construction
- To increase the contribution of Architecture, Planning, Design and Construction to social and behavioural sciences,
- To discover the relationship of Architecture, Urbanism, Design and Construction with other fields of science that are affected and affect,
- To develop theoretical and methodological foundations of Architecture, Urbanism, Design and Construction
- To discuss the role of architects, planners and designers today and in the future,
- To compare the differences between Architecture, Urbanism, Design and Construction research, practices and education in different countries,
- To bring a scientific view of current issues and discussions in field of Architecture, Urbanism, Design and Construction
- To discover innovative methods and techniques in the field of Architecture, Urbanism, Design and Construction

## KAPSAM

Mimarlık; Şehir ve Bölge Planlama; İnşaat Mühendisliği; Yapım ve Yönetim; İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı; Peyzaj Mimarlığı

## SCOPE

Architecture; City and regional planning; Civil engineering; Project Management; Interior Architecture and Environmental Design; Landscape architecture



All articles published by Artium are licensed under the Creative Commons Attribution-NonCommercialShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-ND 4.0).

To view a copy of the license, visit <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>

Vol. 12, Issue 2, August 2024

Web: <http://artium.hku.edu.tr/en>

E-mail: [artium.editor@hku.edu.tr](mailto:artium.editor@hku.edu.tr)

# Artium

Architecture, Urbanism, Design and Construction

## Baş Editör / Editor-in-Chief

Prof. Dr. M.Serhat YENİCE

## Alan Editörü / Section Editor

Dr. Esra AVLANMAZ BİLECEN Hasan Kalyoncu University, Gaziantep, TURKEY	<b>Subjects:</b> Architecture, Design & Planning, Interior Architecture, Interior Decoration Design, Material and Technology
Dr. M. Murat ULUĞ Hasan Kalyoncu University, Gaziantep, TURKEY	<b>Subjects:</b> Architecture, Design & Planning, Architecture, Architectural Design, Theory, Criticism and Method in Architecture,
Doç.Dr. Tülay KARADAYI YENİCE Hasan Kalyoncu University, Gaziantep, Turkey	<b>Subjects:</b> Architecture, Design & Planning, Architecture, Conservation, Renewal and Restoration, History of Architecture
Dr. Nurullah AKBULUT Federal Waterways Engineering and Research Center Karlsruhe, Almanya	<b>Subjects:</b> Civil Engineering, Earthquake, Geotechnics, Soil Mechanics
Dr. Mehmet SAKİN Hasan Kalyoncu University, Gaziantep, TURKEY	<b>Subjects:</b> Civil Engineering, Engineering Design ,Project Management, Numerical Modelization, Construction Business
Doç. Dr. Ahmet Salih GÜNAYDIN Inonu University, Malatya, TURKEY	<b>Subjects:</b> Architecture, Design & Planning, Landscape Architecture, Ecology, Sustainability and Energy, Landscape Design

## Editör Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Gülsüm DAĞLIOĞLU	Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya, TÜRKİYE
Prof. Dr. Handan TÜRKOĞLU	İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul, TÜRKİYE
Prof. Dr. Koray ÖZCAN	Pamukkale Üniversitesi, Denizli, TÜRKİYE
Prof. Dr. Mehmet Fatih ALTAN	İstanbul Aydın Üniversitesi, İstanbul, TÜRKİYE
Prof. Dr. Mine ULUSOY	Konya Teknik Üniversitesi, Konya, TÜRKİYE
Prof. Dr. Özer KARAKAYACI	Konya Teknik Üniversitesi, Konya, TÜRKİYE
Prof. Dr. Ülkü ALTINOLUK	Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Gaziantep, TÜRKİYE
Doç. Dr. Bilgehan YILMAZ ÇAKMAK	Konya Teknik Üniversitesi, Konya, TÜRKİYE
Doç. Dr. Hayri ULVİ	Gazi Üniversitesi, Ankara, TÜRKİYE
Doç. Dr. Tülay KARADAYI YENİCE	Hasan Kalyoncu Üniversitesi Gaziantep, TÜRKİYE
Doç. Dr. Ahmet Salih GÜNAYDIN	İnönü Üniversitesi, Malatya, TÜRKİYE
Dr. Esra BİLECEN	Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Gaziantep, TÜRKİYE
Dr. M. Murat ULUĞ	Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Gaziantep, TÜRKİYE

## Danışma Kurulu / Advisory Board

Prof. Dr. Ahmet ALKAN	Konya Teknik Üniversitesi, Konya, TÜRKİYE
Prof. Dr. Bilge IŞIK	Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Gaziantep, TÜRKİYE
Prof. Dr. Emine MALKOÇ TRUE	Ege Üniversitesi, İzmir, TÜRKİYE
Prof. Dr. Filiz ŞENKAL SEZER	Bursa Uludağ Üniversitesi, Bursa, TÜRKİYE
Prof. Dr. Handan TÜRKOĞLU	İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul, TURKEY
Prof. Dr. Hanifi ÇANAĞCI	Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Gaziantep, TÜRKİYE
Prof. Dr. Mehmet UYSAL	Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya, TÜRKİYE
Prof. Dr. Mustafa TOSUN	Konya Teknik Üniversitesi, Konya, TÜRKİYE
Prof. Dr. Mustafa Yılmaz KILINÇ	OSTİM Teknik Üniversitesi, Ankara, TÜRKİYE
Prof. Dr. Oğuz ÖZBEK	Pamukkale Üniversitesi, Denizli, TÜRKİYE
Prof. Dr. Ülkü ALTINOLUK	Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Gaziantep, TÜRKİYE
Prof. Dr. Yusuf KÜÇÜKDAĞ	KTO Karatay Üniversitesi, Konya, TÜRKİYE
Doç. Dr. Ayşe TAVUKÇUOĞLU	Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Ankara, TÜRKİYE
Doç. Dr. Bora YERLİYURT	Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul, TÜRKİYE
Doç. Dr. Cenk HAMAMCIOĞLU	Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul, TÜRKİYE
Doç. Dr. Kasım MERMERDAŞ	Harran Üniversitesi, Şanlıurfa, TÜRKİYE
Doç. Dr. Sedef ERYİĞİT	Ondokuz Mayıs Üniversitesi,Samsun, TÜRKİYE
Doç. Dr. Selçuk SAYIN	Konya Teknik Üniversitesi, Konya, TÜRKİYE
Doç. Dr. Süheyla BÜYÜKŞAHİN	Sakarya Üniversitesi, Sakarya, TÜRKİYE

## İÇİNDEKİLER / CONTENT

### Araştırma Makalesi / Research Article

Designing toilets with children: A design adventure in preschool educational institution Gül Ağaoğlu Çobanlar, Füsün Curaoğlu	153-161
Seyyahların Gözüyle Diyarbakır Surları (10-20. Yüzyıl Arası) Esra Tuğalan, Özge Lale, Neslihan Dalkılıç	162-172
Discussing open architecture in design studio: The case of Atelier 1 and Ankara Gülşah Güleç, Zeynep Uludağ	173-83
Diyarbakır Surp Pirgiç Ermeni Kilisesi Koruma Çalışmaları Emine Ekinci Dağtekin, Semra Hillez Halifeoğlu	184-196
Pandemi Sonrası Evin Anlamı Beyza Nur Azmanoğlu, İrem Zülal Karabina, Şengül Yalçınkaya	197-209
Çift Cidarlı Cephe Sistemlerinin Cephe Tasarım Kriterleri Bağlamında İncelenmesi Ayşe Tüzün Güner, Mustafa Dereli, Süheyla Büyükaşahin	210-218



## Designing Toilets with Children: A Design Adventure in Preschool Educational Institution

**Araştırma Makalesi**  
Research Article

Gül AĞAOĞLU ÇOBANLAR<sup>1</sup>, Füsün CURAOĞLU<sup>2</sup>

<sup>1</sup> Arş. Gör., Eskişehir Teknik Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Eskişehir, Türkiye.

ORCID ID: 0000-0002-2324-7327, e-posta: [gulagaogluçobanlar@eskisehir.edu.tr](mailto:gulagaogluçobanlar@eskisehir.edu.tr),

<sup>2</sup> Dr. Öğr. Ü., Eskişehir Teknik Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Eskişehir, Türkiye.

ORCID ID: 0000-0002-9594-2281, e-posta: [fcuraoglu@eskisehir.edu.tr](mailto:fcuraoglu@eskisehir.edu.tr),

### ABSTRACT

Children have long been neglected by designers. However, children's participation in the design process is essential for the creation of creative spaces. Children have the right to be involved in the design of the spaces they use based on their personal experiences. Preschool educational institutions are essential as the initial socialization environment for the child. The designs of these facilities will affect children's lives in the future. The toilet training process, which includes the pre-school years, affects children's future lives and development. In addition to a healthy toilet routine, it is necessary for children to develop awareness in many areas, such as muscle control and self-care abilities. The design of toilet interiors in preschool educational institutions also affects the cognitive, physical and mental development of children. The purpose of this study is to determine the interior design criteria of the toilet as a wet area in preschool educational institutions in line with the expectations of children age 36-72 month who are members of Gen Alpha. The study used a case study of qualitative research methods along with a mosaic approach that enabled the process to be carried out with children. The study's findings revealed that the suggestions for the design of the toilet interiors for children in the 36-72 month group, who are Gen Alpha, are tech-focused.

### ARTICLE HISTORY

Received 16 / 08 / 2023

Accepted 12 / 03 / 2024

### KEYWORDS

Child-centred design  
Co-design  
Preschool interior design  
Technology-oriented design  
Toilet interiors design

## Çocuklarla Birlikte Tuvalet Tasarlamak: Okul Öncesi Eğitim Kurumunda Bir Tasarım Serüveni

### ÖZ

Çocuklar uzun zamandır tasarımcılar tarafından göz ardı edilmektedir. Ancak, yaratıcı mekânlar tasarlamak için çocukların tasarım süreçleri içerisinde yer alması önemlidir. Çocukların kullanıcı oldukları mekânların tasarım sürecinde, kendi deneyimleri doğrultusunda sürece dâhil edilmeye hakları vardır. Okul öncesi eğitim kurumları, çocuğun sosyalleşmeye ilk başladığı yer olarak önemlidir. Bu mekânların tasarımları çocukların gelecek yaşamlarını etkilemektedir. Okul öncesi dönemini de kapsayan tuvalet eğitimi sürecinde de çocukların gelecek yaşamlarını ve gelişimlerini etkilemektedir. Çocukların sağlıklı bir tuvalet alışkanlığı kazanmasıyla birlikte kas kontrolleri ve öz bakım becerileri gibi birçok alanda farkındalık kazanması açısından önemlidir. Okul öncesi eğitim kurumlarındaki tuvalet iç mekânlarının tasarımı da çocukların bilişsel, fiziksel ve zihinsel gelişimlerini etkilemektedir. Araştırmanın amacı, kullanıcı olarak Alfa kuşağı olan 36-72 ay grubu çocukların beklentileri doğrultusunda okul öncesi eğitim kurumlarındaki ıslak hacim olarak tuvalet iç mekân tasarım ölçütlerinin belirlenmesidir. Araştırma kapsamında, nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması ve çocuklarla birlikte sürecin yürütülmesine imkân sağlayan Mozaik yaklaşım kullanılarak veri toplanmıştır. Çalışma sonucunda, Alfa kuşağı olan 36-72 ay grubu çocukların tuvalet iç mekânlarının tasarımına yönelik önerilerinin teknoloji odaklı olduğu belirlenmiştir.

### MAKALE BİLSİ

Geliş 16 / 08 / 2023

Kabul 12 / 03 / 2024

### ANAHTAR KELİMELER

Çocuk odaklı tasarım  
Ortak tasarım  
Okul öncesi iç mekan tasarımı  
Teknoloji odaklı tasarım  
Tuvalet iç mekan tasarımı



## INTRODUCTION

According to Article 1 of the United Nations Convention on the Rights of the Child (2021), “a child means every human being below the age of eighteen years unless under the law applicable to the child, majority is attained earlier”. According to Smith (2020), the earliest years of a child's life are critical in shaping their development. Preschool educational institutions are among the most significant educational institutions that assist in this growth. Preschool education institutions promote the communication, language, physical, personal, social, and emotional development of children, which are the most important fundamental learning areas for their future learning and development (Aubrey & Dahl, 2014). This stage, which is subdivided into physical (motor), cognitive, emotional-social, and linguistic development, is particularly significant for understanding children's competencies, spatial demands, and expectations.

During these developmental stages, children form habits that will serve as the foundation for many enduring behaviors and ways of thinking that they will uphold as adults. One of them is establishing proper and healthy toileting training and self-care skills. “The period when toilet training begins corresponds to the age range of 1-3. This period is defined as the period in which the child develops self-awareness. (Marcdante & Kliegman, 2001). During the toilet training process, children learn to regulate their muscles and meet their own needs with the use of tools or products such as potties. Their learning processes are affected by the spaces and tools they employ during their development. In this procedure, children's spaces should be built in accordance with their physical development, requirements, and expectations.

It is of great significant to collaborate with children as co-designers in the process of designing spaces for children's spatial expectations and needs. However, despite the fact that numerous research methods can be employed to comprehend the spatial needs and desires of children as users (Clark, 2005), children are typically appraised as the end consumers of the place or product after the ideation process has been completed with them (Landoni, Rubegni, Nicol & Read, 2016). The ability of children to articulate their imaginative ideas in the context of the design process is a tremendous asset regardless of the physical space when children are involved as co-designers. In addition, children provide information on the user group by relating their personal experiences with the places they use. In this context, the differentiation of designers' user-centered works based on the target audience, as well as variances in the needs and expectations of individuals based on generational structures, has an impact on design processes.

In this context, the design proposals of users from different generations also vary. With Gen Alpha's engagement in the design process as a co-designer, it is possible to ascertain their spatial expectations and desires. As a result of having grown up with technical developments, Gen Alpha is known to be prone to technology-based products in their daily lives. The fact that individuals of Gen Alpha

have grown up with digital tools such as video games, smartphones, and computers have an effect on the fluidity of space and equipment utilization.

As enthusiasts of technology, Gen Alpha members are actively employed technology in their daily lives. Many researchers argue that this generation is most pronounced due to its exposure to the digital environment, its capability to incorporate technological advances into everyday life, and the ability to effectively communicate through technology. It is worth noting that Gen Alpha, growing with technological advances, has never lived without technological products and infrastructure, which directly impacts habits of living and space use and many aspects of their lives. According to Prensky (2001) “Children have spent their entire lives surrounded by and using computers, video games, digital music players, video cams, mobile phones, and all the other toys and tools of the digital age”. Children's exposure to digital technologies, such as video games, smartphones, and computers affects the fluidity of space and tools. It is not surprising that when they are involved in the design process as co-designers, they offer technology-oriented design concepts.

In this context, the purpose of this study is to define the interior design criteria of the toilet as a place where children can self-care in preschool educational institutions. This identification process will take place in line with the expectations of the 36-72 month group of children, who are members of Gen Alpha. In this regard, below is the research question that will be addressed in this study.

1. What are children's perspectives on technology-oriented toilet interiors design in preschool educational institutions?

Within the scope of this research, the expectations and demands of children for the design of toilet facilities in preschool institutions were determined, as well as the preferences of Gen Alpha users for the design of toilet interiors.

### The Significance of the Preschool Period

The preschool period supports all developmental areas of children and provides an environment for them to acquire basic knowledge and skills. Yavuzer (2017) highlights the fact that if a child's preschool experiences are positive and meaningful, he will start primary school with a positive self-image and a greater chance of success. Pre-school education is a prerequisite for the child to develop self-awareness, to behave according to his or her abilities, and to identify the traits that distinguish him or her from age.

Parallel to their developmental period, children's spatial perceptions evolve. Altman and Chemers (1980) indicate that the process of spatial perception in children begins around 1 year of age when the child realizes that objects continue to exist even when they are not visible. The notion of privacy evolves along with the perception of space. Thus, the relationships that children make with their environment during the process of developing their privacy perceptions are crucial. In this regard, it is of the utmost importance that the toilet interiors in preschool

educational institutions be designed with the privacy perceptions and spatial expectations of children in their developmental phase in mind. The development of defecation-appropriate solutions in wet areas, where one of the most basic biological functions is carried out, is vital in the course of the development of the sense of privacy. This study aims to examine children's expectations regarding the spaces in wet areas in preschool educational institutions, as well as their perceptions of space and privacy.

### Self-care Process

Children begin to acquire self-care skills as a result of their physical, cognitive, linguistic and social development. Self-care skills are defined as the skills necessary for a child to take responsibility and play role in self-care and cleanliness (Uyaroglu, 2017). In this context, toilet training is defined as the child developing control over feces and urine during sleep and wakefulness, noticing when to use the bathroom helplessly and without an advice, and therefore going to the toilet and meeting their needs (Marcadante & Kliegman, 2001). In addition, according to Dr. Lee Salk (1993), the urge for the toilet is the first major opportunity for the child to master his body and regulate his behavior, thereby reacting completely autonomously to feelings of internal pressure from his body. Hence, in order to support the child's self-care skills and meet their most basic needs in properly designed environments, the design of toilet interiors is crucial. It is of the highest concern to design these places so that the child can move independently and safely meet their needs.

As stated in the Toronto Child Care and Technical Guide (2016), children should be given the opportunity to meet their own needs in order to develop their self-care skills. In this respect, children will be able to use spaces safely on their own and care for themselves in a healthy environment due to the opportunities that the space will offer them. During the research, it was discovered that these criteria were not adhered to in many existing spaces and that the space design was completed with the selection of a handful of paintings, ornaments, and tiny sanitary ware components. Therefore, it will be vital to underline the significance and necessity of toilet interior design in early childhood education institutions. In order to comprehend the spatial demands and expectations of children throughout the design process of these spaces, it is not adequate to just monitor the developmental processes of children and their spatial expectations. Choosing the content of children's environments solely from the standpoint of the designer is similar to disregarding them entirely. In this case, children's participation in the design process as co-designers contribute to the achievement of more fruitful outcomes.

### Child as a Co-designer

Engaging children as co-designers in the design process entails evaluating the spaces from their perspectives and producing potential design proposals with them. This enables children to make innovative recommendations regardless of value judgments and physical constraints.

According to Binder, Brandt and Gregory (2008), designers should be encouraged to communicate with people and users working in diverse professions. Sanders and Stappers (2008; p.6) define co-creation as a collaborative creative approach that includes the entire design process.

To develop products that are suited for the lives of the people who will use them, designers require information about the context of users' interactions with products, which they attempt to reveal through collaboration during the design process (Sleeswijk Visser, Stappers, Van der Lugt & Sanders, 2005). Consequently, it is important that the process be conducted with the children, who are the users of the spaces. This allows them to interact with the designed spaces and products in a meaningful way. Children as co-designers have distinct physical qualities, thoughts, cultural infrastructures, and age ranges, and their suggestions for space design vary accordingly. Muller (2002) identified a wide range of benefits such as enhancing mutual learning and understanding, merging the views of diverse individuals, and enhancing communication and cooperation amongst diverse groups. Thus, this is considered the product of the co-design process.

Another essential component of the interviews with children as co-designers is that they mirrored the qualities of their generation in the field of design. In this regard, the Gen Alpha user group's space design concept have the opportunity to be evaluated in terms of their own generation. The inclination towards technological improvements, which is one of the main elements of Gen Alpha, also takes its place in the space design process.

### Gen Alpha Characteristic

The digital world they were born into and the idea of connection being at the core of their existence are the two most significant characteristics of Gen Alpha (Tootell, Freeman & Freedman, 2014), which is a term used to describe those born after 2010 (Nagy & Kölcsey, 2017). Since 2010, the Alpha generation's daily life practices, methods for producing solutions to the challenges they face, and spatial expectations and needs have been influenced by the increasing use of Instagram, drone technology, humanoid robot trials, 3D printer-based production, artificial intelligence, and smart homes.

When considering the characteristics of Gen Alpha as a whole, it is notable that they are adept at incorporating technological advancements into their daily lives and that their communication abilities are technologically inclined (McCordle, 2014). Technology is an integral part of daily life for Gen Alpha, which has grown with the increasing use of technological devices in their living places. As technology-driven solutions influence how individuals utilize the spaces and items they use, it is natural for their spatial expectations and desires to be shaped in this manner. Prensky (2001) noted that numerous labels are given to new generations, but that "digital native" is the name that most accurately captures the qualities of this generation: "...but the most useful designation I have

found for them is Digital Natives. Our students today are all “native speakers” of the digital language of computers, video games and the Internet”.

Children of the Gen Alpha can readily incorporate technology into their life while continuing their developmental phase with technological solutions in the environments in which they live (Edwards, Henderson, Gronn, Scott & Mirkhil, 2017). According to Prensky (2001) “Children have spent their entire lives surrounded by computers, video games, digital music players, video cams, cell phones, and all the other toys and tools of the digital age”. In this context, children of Gen Alpha spend the most of their time using technological products. Children enroll in preschool educational institutions are more likely to study and utilize technology than those of older generations. This situation causes them to prefer technology-driven solutions in the designs of the spaces they use.

**MATERIALS AND METHOD**

In this study, which examined the usage preferences of 36-72 month-old children for wet areas in preschool institutions from a user-centered approach, a case study based on qualitative research methodology and research data collection instruments and analyses were conducted. Within the purview of Creswell's (2007) evaluations of analyzing the circumstance or situations using observation, interview, and documentation to collect in-depth data for a case study, observation, interview, and analysis of children's pictures and drawings were employed extensively in this study. In this process, the mosaic approach, which allows the employment of a variety of techniques alongside a child-centered methodology, is implemented. The development of the mosaic approach grew out of international, interdisciplinary and intergenerational dialogue, as outlined in the book *Listening to Young Children: The Mosaic Approach* (Clark & Moss, 2011).



**Figure 1.** The mosaic approach illustrates verbal and non-verbal data collection techniques

Compatible with Loris' hundreds of children's languages and offering a versatile perspective, the mosaic approach relies on data collection using verbal and non-verbal methods to analyze children' s relationships with the physical environment in the pre-school period. (Clark, 2005).

With the mosaic approach, research has been conducted on the connection between early childhood and the physical environment. The purpose of this procedure is to collect information on how children recognize, interpret, and request their environment. Several data-gathering methods are utilized to identify the interaction between children and their environments. As Clark describes it, this method

combines observation, interviews, photography, field trips, the creation of maps, and conversations with authorities and parents to enable young children's expression. (Clark, 2005). Using techniques that encourage children to express themselves in early childhood, Clark argues that data can be collected from children during this period.

Interviews and drawings were used to obtain data from 36-72 month-old children in institutions for the purpose of this study. It is said that it is acceptable to use techniques such as drawing in the study process because they are based on children's abilities (Punch, 2002).

After the drawing technique, interviews with the children were conducted for the triangulation of the data. Interviews were conducted after the children finished their drawings and described them. The interviews were conducted one-on-one and in a semi-structured form. The semi-structured interview form, which was developed based on literature research and specialist opinion, contains a total of 47 questions, 11 main questions and 36 sub-questions. 5 of these questions were designed to prepare children for the interview, 19 were designed to determine the current situation based on children's expressions, and 23 were designed to comprehend children's design ideas.

**Table 1.** Data collection process



The study included 25 children who volunteered in private independent kindergartens for children aged 36 to 72 months, such as Altın Çocuklar Academy Sumer, Altın Çocuklar Academy Batikent, and Altın Çocuklar Academy Yenikent Kindergarten, all of which were located in different regions of Eskişehir province.

Descriptive analysis was employed in the analysis of the qualitative data acquired within the scope of the study (Yıldırım & Şimşek, 2016). The descriptive analysis approach is described as the data obtained are summarized and interpreted according to the predetermined themes. Nvivo 12 program was used in the descriptive analysis of qualitative data.

**FINDINGS**

When the categories under the theme of toilet area preferences for children aged 36-72- months are analyzed, it is possible to see the expectations of children in this month's group regard to toilets in preschool educational facilities. These expectations were examined alongside the current toilet facilities in preschool educational institutions. The new spatial expectations of Alpha Gen, which uses existing structures and prefers digital media and technology, have been found not to include manual systems. As a user, children are known to be used to digital and technical products and learning techniques unlike previous generations. (Prensky, 2001). In this regard,



users' hardware and spatial preferences are expected to offer them technology-oriented solutions.

Design concepts for toilet interiors as wet areas have been examined alongside the children's drawings as co-designers. Technology-driven solutions have been produced regarding the use of space components and pieces of equipment used in the area. These are technological solutions for lighting, doors, and windows as space components. It also contains high-tech solutions for types of equipment like siphons, napkin holders, faucets, towel holders, soap dispensers, illumination, cabinet dividers, and scent equipment. According to the data, it is clear that automation proposals in the framework of technology-oriented design are dominating. The proposal of participant D6 is likewise a drawing with technology-oriented design examples.

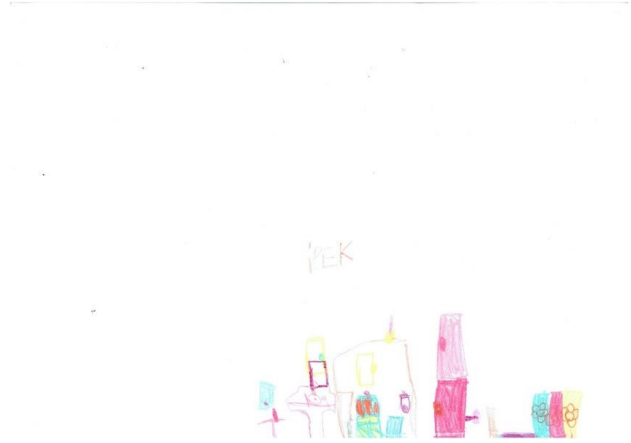


**Figure 2.** D6 drawing

The arrows used in the drawing represent mobility. According to the description, the sink, lighting tools, siphon, and cabinet dividers can be moved using buttons. When asked how cabin doors and sections should work, D6 responded, "The doors open upwards and close downwards." If I like, I can raise my hand and the barriers between the cabins will come down, allowing us to see each other." By lowering the cabins upon request, it will be able to converse with the person in the adjacent cabin. The technology-oriented design approach was also instrumental in the lighting design. Participant D6 expresses their thoughts as follows:

"There is a lamp here. There is a place near the door the lamp is coming out of the rope, but I made a section to hold it, so that it does not swing too far. It's all lighting. They'll go down when they're pressed. It opens automatically in windows. They're up there to prevent us from hitting them."

The circular area depicted as sinks in according to the handwashing section, represents the faucet's automatic operation sensors. Another participant proposed a design proposal for the automatic use of sensors similarly described.



**Figure 3.** D16 drawing

The faucets, soap dispensers, siphons, lighting, dustbins and doors in the toilet interiors are designed with sensors. When asked about the trash can, D16 responds that they use tools that dispense napkins automatically and that there is a trash can underneath it for disposal. Another design parameter that was expected to work automatically was lighting equipment. It has been proposed that the lighting, which is intended to activate automatically to illuminate the room when needed, should fall from the ceiling floor when it is dark and perform its role.



**Figure 4.** D15 drawing

The heart-shaped pieces falling from the ceiling to the floor in the illustration represent automatic lighting equipment. These automatic product requests apply to sinks, toilet bowls, soap dispensers, napkin holders, and even shower facilities. According to the study, the person who suggested the shower area recommended automated shower heads.

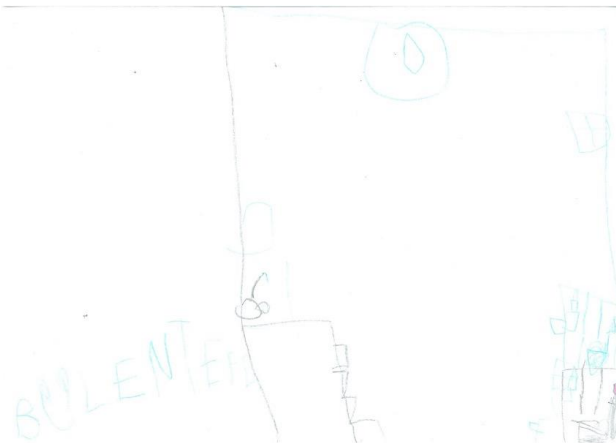
Technology-oriented design proposals for toilet areas and other spaces related to these areas were gathered. One of the proposals that will affect the spatial divisions is the ability to remove the cabinet dividers with the push of a button. About the partitions between the cabins, D6 states, "There will be walls, but something similar will occur next to the toilet, and the walls will collapse." Then we can see one another, but when it is pressed, it will disappear.



**Figure 5.** D12 drawing

"When the cabin doors are triangular, they provide a view that cannot be seen in its entirety but may be viewed on demand." (D12) Another suggestion is to play music automatically if someone is in the cabin. If the interior of the cabinet cannot be seen and it is unknown whether someone is inside, it is suggested that "if there is someone inside, let the music play" (D8). It has also been proposed that the door to the cabinets automatically closes if there is someone inside (D8).

Concurrently, those who described toilets as noisy spaces produced design proposals. During the interview, D15 noted that toilets are noisy and suggested, "Let's start a song so that it is not noisy and everyone pays attention. Let the music come from the roof". In this instance, the suggestions regarding the noise issue and the lack of auditory privacy were related to the tech-based design solution.



**Figure 6.** D4 drawing

Regarding cabin time, it was suggested that televisions be mounted within the cabin doors. A proposal was suggested, "Let's mount it on the closet doors and watch as we do it" (D4). Suggestions have been made to use areas other than the toilet area and the handwashing area as a playground or waiting area. When asked about the space between the toilet area and the handwashing area, it was answered that it was intended to serve as a waiting room and a place to play games. (C4). By stacking the cabins, additional toilet rooms can be obtained.



**Figure 7.** D8 drawing

Concepts regarding the spaces specifically created for users were examined. A toilet area with a make-up table and mirror is considered. When asked where he wanted the toilet paper to sit, they replied, "Under the toilet." The handle is another design device strongly related to the toilet bowl. Fears of falling into the toilet bowl when using the toilet section have led to the observation that grasping components are expected to be incorporated into the design. Red paint on the siphon section of the designed toilet bowl is one of its most distinguishing characteristics. This part contains the sensor for the toilet's automatic operation. The siphon is meant to operate automatically once the toilet bowl is used. The sensor is identified as the red-painted area on the luminaire and is automatically activated. The illustrated perfume bottle is also activated automatically if a foul smell is detected.



**Figure 8.** D23 drawing

Having windows was suggested as a solution to the odor problem as well. According to the toilet design requirements, the Restroom Association's declaration that there should be a window in the toilet area was similar to the collected data (Restroom Association. 2014. p.5). Also, a design proposal for window areas with automatic opening and closing has been devised. As a design suggestion, (D20) states that "Sensors operate the windows. The windows will automatically open if ventilation is required. As can be seen, large windows were included in the toilet's design as an attempt to mitigate the

odor. Also, this works in tandem with the auto-activating air freshener in the top right corner. D18 said, "Everything is automatic, everything," in response to a question about the space components and the types of equipment employed.

By complementing the proposed spaces and products with technology-oriented designs, it may be possible for children to grow less reliant on adults in the space. This suggests that the design of the space helps Gen Alpha children build self-confidence, while it requires less assistance from adults while using the restrooms in preschool educational institutions, which are public settings.

**CONCLUSIONS**

It has been noticed that the children in the 36-72 month age range, who are Gen Alpha, have generated technologically advanced design concepts for both space-based products and equipment. It is not surprising, however, given their affinity for technology, despite the fact that they are somewhat considered a new generation. (Augusto dos Reis, 2018). According to several sources, Alphas, as a generation that has grown up with technology, tend to favor technology-driven design solutions. In this context, as co-designers, the Alpha generation children's recommendations for spatial components and equipment include automatic lighting, sanitary ware, a siphon, a faucet, a window, and a door. In addition to the information gathered from children through drawing and interviews, existing structures were analyzed and specialists who designed children's spaces were interviewed. As shown in tables 2 and 3, the views of participants and field experts on the existing toilets interiors and their equipment are presented. In this context, the non-existent properties are indicated by the x sign, while the existing or requested properties have the ✓ sign.

**Table 2.** Technology-oriented design for space components

Technology-oriented design	Existing structures	Data collected from children	Data collected from specialists
Automatic lighting	×	✓	×
Automatic window	×	✓	×
Automatic door	×	✓	×

By examining the existing structures, high-tech solutions were rarely observed. The interviews with the specialists demonstrated that children had limited knowledge of technology-oriented design proposals.

It is evident that it represents the characteristics of Gen Alpha, which desires spatially-focused technological

design solutions. According to Prensky (2001), it is natural for individuals who spend their entire lives interacting with online platforms and digital-age toys to generate technology-oriented design solutions. According to the findings, Gen Alpha requires technologically advanced space equipment and solutions that differ from those requested by other generations. This is due to Gen Alpha's inclination toward technology, which distinguishes them from other generations. In contrast to the commonly utilized manual design solutions, it has been recognized that spaces can be built with technology-supported designs by considering the new user profile. In this regard, it is vital to design spaces that meet the spatial expectations and desires of children of Gen Alpha by incorporating technology-driven solutions into the space design process. Designing toilet interiors in accordance with the expectations, desires, and daily life practices of new generations also aids in reducing the challenges children face when using restrooms.

**Table 3.** Technology-oriented design for equipment

Technology-oriented design	Existing structures	Data collected from children	Data collected from specialists
Automatic sanitary ware	×	✓	×
Automatic faucet	×	✓	×
Automatic siphon	×	✓	×

By examining the existing structures, high-tech solutions were rarely observed. The interviews with the specialists demonstrated that children had limited knowledge of technology-oriented design proposals.

It is evident that it represents the characteristics of Gen Alpha, which desires spatially-focused technological design solutions. According to Prensky (2001), it is natural for individuals who spend their entire lives interacting with online platforms and digital-age toys to generate technology-oriented design solutions. According to the findings, Gen Alpha requires technologically advanced space equipment and solutions that differ from those requested by other generations. This is due to Gen Alpha's inclination toward technology, which distinguishes them from other generations. In contrast to the commonly utilized manual design solutions, it has been recognized that spaces can be built with technology-supported designs by considering the new user profile. In this regard, it is vital to design spaces that meet the spatial expectations and desires of children of Gen Alpha by incorporating technology-driven solutions into the space design process. Designing toilet interiors in accordance with the

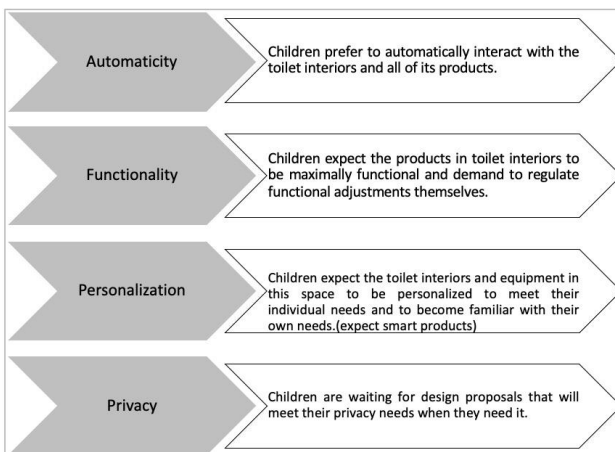
expectations, desires, and daily life practices of new generations also aids in reducing the challenges children face when using restrooms.

Children have the right to live in environments that allow them to behave independently as users, contribute to their self-confidence, aid in their development, permit the growth of self-care abilities, and reflect the features of their generation. In this regard, it is crucial that children participate in space design processes as co-designers. It is important for space designers to be able to articulate design solutions for children's spatial desires and expectations. In the design process carried out with Gen Alpha children, a co-design approach incorporating technology-driven solutions enables designers to reveal the spatial needs and expectations that are frequently overlooked by adults.

Interior architects have a significant responsibility to design places for children in line with the lifestyles of the next generation using their professional skills. When technology-focused advances and behaviors they experience are analyzed, it is not surprising that the Gen Alpha children's preferences for space design are technology-oriented. In addition, it is evident that Alpha generation children are prepared for these shifts if high-tech solutions to prevent contact with surfaces and tackle challenges like cleaning after the Covid-19 outbreak are discovered. Hence, it has been attempted to contribute to the design procedures of children's toilets that will be newly built or renovated.

In the study, children's perspectives on the design of high-tech toilets at preschool institutions were determined. The most prevalent terms in these approaches are illustrated in Table 4 below:

**Table 4.** Prominent approaches as a result of research



Within the scope of the data obtained from the observations and diaries of the authors, efficient research was conducted in the interior design process with children, and the design expectations of the children's toilet interiors of Gen Alpha were defined. During the research process, it was determined that the children effectively communicated their design ideas by being aware of their expectations and requirements for the interior design of toilet interiors. This may be an indication that children can take part in the design processes of the spaces they use. In

line with the recommendations of children of Gen Alpha for toilet interiors, it facilitates the incorporation of technology-driven solutions into the design of the spaces. It is anticipated that this study will contribute to future studies, research processes, and the formulation of design criteria.

**Acknowledgement**

This article was produced from the Master's thesis titled Toilet Interior Design Criteria and a User-Oriented Approach in Preschool Educational Institutions: A Research on 36-72 Month Old Children, completed at Anadolu University Fine Arts Institute, Department of Interior Design.

In the scope of the research, the children and parents who participated in the study were presented with the certificate of the ethics committee numbered 24.06.2019 and 48692 of the Anadolu University Board of Social and Humanities Research and Publication Ethics and they were included in the study if they declared that they were volunteers.

**Author Contribution and Conflict of Interest**

There is no conflict or interest.

**REFERENCES**

Altman, I., & Chemers M. (1980). *Culture and Environment, Environmental Cognition and Perception*, Wadsworth Inc.

Aubrey, C., & Dahl, S. (2013). The confidence and competence in information and communication technologies of practitioners, parents and young children in the Early Years Foundation Stage, *Early Years*, 34, 94–108.

Augusto dos Reis, T. (2018). Study on the Alpha generation and the reflection of its behavior in the organizational environment, *Journal of Research in Humanities and Social Science*, 6(1), 9-19.

Binder, T., Brandt, E., & Gregory, J. (2008). Design participation(-s). *CoDesign*, 4 (1), 1-3. DOI: 10.1080/15710880801905807

Creswell, j. W. (2007). *Quantitative Inquiry & Research Design Choosing Among Five Approaches*. California: Thousand Oak.

Clark, A. (2005). *Ways of seeing: using the Mosaic approach to listen to young children's perspectives*. Bristol: Policy Press.

Clark, A., & Moss, P. (2011). *Listening to Young Children: The Mosaic Approach*. İngiltere: NCB.

Landoni, M., Rubegni, E., Nicol, E., & Read, J. (2016). How Many Roles Can Children Play? *Proceedings of the 15th International Conference on Interaction Design and Children*, Manchester, United Kingdom.

<https://dl.acm.org/citation.cfm?doid=2930674.2932222>

- LGA Architectural Partners. (2016, July 5). *Child Care Design & Technical Guideline*. Toronto: Children's Services. <https://www.toronto.ca/wp-content/uploads/2017/12/8641-CS-childcaredesign.pdf>
- Marcadante, K. J., & Kliegmen R, M. (2001). *Nelson Essentials of Pediatrics*. (Çev: Tuzcu, S). Istanbul: Nobel Tıp Kitap Evleri Ltd. Şti.
- McCrinkle, M., & Wolfinger, E. (2011). *The ABC of XYZ: Understanding the Global Generation*. Sydney: A UNSW Press Book.
- Muller, M. J. (2002). Participatory design: The third space in HCI. In J. Jacko and A. Sears (Eds.s), *The human-computer interaction handbook: Fundamentals, evolving Technologies and emerging applications* (pp. 1051-1068). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Nagy, A., & Kölcsey, A. (2017). Generation Alpha: Marketing or Science?, *Acta Technologica Dubnicae*, 7(1), 107- 115.
- Prensky, M. (2001). Digital natives, digital immigrants, *On the Horizon*, 9(5), 1-6.
- Punch, S. (2002) 'Research with Children: The Same or Different from Research with Adults?' *Childhood*, 9 (3), 321-341.
- Salk, L. (1993). *Bebeklikten Yetişkinliğe Çocuğun Duygusal Sorunları*. (Çev: Onur, E.) İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Sander, E.B.N., & Stappers, P.J. (2008). Co-creation and the new landscapes of design. *CoDesign*, 4(1), 5-18.
- Sleeswijk Visser, F., Stappers, P. J., Van der Lugt, R., & Sanders, E. B. N. (2005). Contextmapping: Experiences from practice, *Codesign*, 1(2), 119-149.
- Smith, M. A. (2020). *Parental and Teacher Perceptions about the Importance of Preschool Play: An Exploratory Case Study*. California: ProQuest LLC.
- UNESCO. (2021, October 21). Convention on the Rights of the Child. UNESCO website. <https://www.unicef.org/child-rights-convention/what-is-the-convention>
- Uyaroğlu, B. (2017). Özbakım Becerilerinin Gelişimi. E. N. Baysal Metin (Ed.) *Doğum Öncesinden Ergenliğe Çocuk Gelişimi içinde* (pp. 56- 81). Ankara: Pegem Publisher.
- Yavuzer, H. (2017). *Bedensel, zihinsel ve sosyal gelişimiyle Çocuğunuzun İlk 6 Yılı*. Remzi kitapevi, İstanbul.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (10. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.



## Seyyahların Gözüyle Diyarbakır Surları (10 - 20. Yüzyıllar Arası)

*Araştırma Makalesi*  
Research Article

Esra Tuğalan<sup>1</sup>, Özge Lale<sup>2</sup>, Neslihan Dalkılıç<sup>3</sup>,

<sup>1</sup> Yük. Mimar, Dicle Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Diyarbakır, Türkiye.

ORCID ID: 0000-0002-9303-2866, e-posta: [esratgl@gmail.com](mailto:esratgl@gmail.com)

<sup>2</sup> Arş. Gör., Dicle Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Diyarbakır, Türkiye.

ORCID ID: 0000-0001-9173-3995, e-posta: [ozge.sengul@dicle.edu.tr](mailto:ozge.sengul@dicle.edu.tr)

<sup>3</sup> Prof. Dr., Dicle Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Diyarbakır, Türkiye.

ORCID ID: 0000-0003-3920-9904, e-posta: [neslidal@dicle.edu.tr](mailto:neslidal@dicle.edu.tr)

### ÖZ

Seyahatnamelerde, seyyahlar ziyaret ettikleri yerler ile ilgili dikkatlerini çeken ve okuyucunun da dikkatini çekebileceği bilgileri paylaşır. Bu bilgiler, genellikle gezilen alanlar ile ilgili, sosyal, ekonomik, tarihi, coğrafi ve mimari verileri içerir. Ancak, seyahatnameler, bilimsel araştırmalar için kaynak olarak kullanıldığında birtakım sorunlar öne çıkmaktadır. Bazı seyyahların abartılı bir dil kullanması, gerçek olmayan verileri paylaşması, yazdıkları alan ile ilgili bilgileri hiç gezmeden ve teyit etmeden, kütüphane verilerine dayanarak aktarmaları tespit edilen ilk sorunlardır. Bahsedilen bu sorunlar, seyahatnamelerin birbirleriyle ve başka kaynaklarla karşılaştırılmasıyla belirlenmektedir. Dolayısıyla, güncel araştırmalar sonucunda elde edilen veriler ile seyahatnamelerdeki bilgileri teyit etmek olanaklıdır. Bu araştırmanın amacı; onuncu yüzyıl sonu ile yirminci yüzyıl başları arasında, Diyarbakır'ı ziyaret eden yirmi beş gezginin, Diyarbakır Surları ilgili yazdıkları bilgileri ortaya koymak ve kent tarihine katkıda bulunmaktır. Araştırma sonuçları, Diyarbakır Surları konusunda seyahatnamelerdeki verilerin, sorgulanarak ve karşılaştırma yapılarak kullanılması gerektiğini kanıtlamaktadır. Seyahatnameler, tüm eksikliklerine rağmen; surların mimari özelliklerini, onarımlarını ve değişimlerini günümüze aktaran önemli kaynaklardır.

### MAKALE BİLGİSİ

Geliş 28 / 09 / 2023

Kabul 22 / 04 / 2024

### ANAHTAR KELİMELER

Diyarbakır

Kale

Seyahatname

Seyyahlar

Şehir Surlar

## The City Walls of Diyarbakır Through the Eyes of Travelers (10th to 20th Centuries)

### ABSTRACT

In travelogues, travelers share information about the places they visit that attracts their attention and can also attract the attention of the reader. This information usually includes social, economic, historical, geographical and architectural data about the areas visited. However, some problems come to the fore when travelogues are used as a source for scientific research. The first problems identified are that some travelers use exaggerated language, share untrue data, and convey information about the area they write about based on library data without ever traveling and confirming it. These problems are identified by comparing travelogues with each other and with other sources. Therefore, it is possible to confirm the information in travelogues with the data obtained as a result of current research. The aim of this study is to contribute to the history of the city by revealing the information written by twenty-five travelers who visited Diyarbakır between the late tenth and early twentieth centuries. The results of the research prove that the data in the travelogues on the Walls of Diyarbakır should be used by questioning and making comparisons. Travelogues, despite their shortcomings, they are an important source of information on the architectural features, repairs and alterations to the walls up to the present day.

### ARTICLE HISTORY

Received 28 / 09 / 2023

Accepted 22 / 04 / 2024

### KEYWORDS

Diyarbakır

Castle

Travelogue

Travelers

City Walls



## GİRİŞ

Seyahatname, Arapça “seyahat” ve Farsça “name” sözcüklerinden oluşmaktadır. Seyahat sözcüğü “gezme, gezi” anlamında iken, name ise “risale, mektup” anlamına gelmektedir. Seyahatname, “gezi mektubu, gezi eseri” olarak tanımlanabilir (Yazıcı, 2009). Bir başka tanıma göre seyahatname, bir gezginin gittiği yere dair gözlemlerinden ve topladığı bilgilerden bahsettiği metinler olarak tarif edilmektedir (Yılmaz, 2013).

Seyahatnamelerde seyyahlar, gezdikleri yerlerle ilgili dikkatlerini çeken veya okuyucunun dikkatini çekebileceğini düşündükleri bilgileri aktarmışlardır. Genel olarak bu bilgiler, gezilen alanlara dair sosyal, ekonomik, tarihi, coğrafi ve mimari verileri içermektedir (Maden, 2010). Daha özele inildiğinde, gezginlerin mesleki durumlarının ve ilgi alanlarının seyahatnamelerde anlattıkları konuları etkilediği görülür. Örneğin; ordusuyla gezen bir subay seyahatnamesinde askeri verilere yer verirken, bir misyoner gezdiği yerin dini yapısı hakkında daha detaylı bilgiler vermektedir (Yılmaz, 2013).

Seyahatnameler, iletişim imkânlarının kısıtlı olduğu dönemlerde, bilimsel ve kültürel gelişmelerin dünyanın farklı bölgelerine aktarılmasını sağlamıştır. Bu duruma örnek olarak, Yirmisekiz Mehmet Çelebi'nin “Fransa Sefaretnamesi” ile “Marco Polo Seyahatnamesi” gösterilebilir. “Fransa Sefaretnamesi” batıdaki bilimsel ve teknik gelişmeleri Osmanlı toplumuna tanıtmış ve Enver Ziya Karal'ın ifade ettiği gibi Osmanlılar için garba açılan ilk pencere olmuştur. “Marco Polo'nun Seyahatleri” ise Uzak Doğu hakkında verdiği bilgilerle yeni mal-ürünlerin tanıtılması ve coğrafi keşifler için teşvik edici bir rol üstlenmiştir (Maden, 2010; Arıkan, 2013).

Seyahatnameler, tüm bu özellikleriyle yeni araştırmalara konu olurken aynı zamanda başka araştırmalar için yardımcı kaynak olarak kullanılmaya devam etmektedir. Ancak seyahatnameler bilimsel araştırmalar için kaynak olarak kullanırken bazı sorunlar göze çarpmaktadır.

Bunlardan ilki; bazı seyyahların metinlerinde abartılı bir dil kullanması, olmayan durumları anlatması ve yanlış verileri paylaşmasıdır. Bu durumun ortaya çıkma sebeplerinden biri, bazı seyyahların seyahatleri sırasında not tutmayıp ülkelerine döndükten sonra hatıralarına dayanarak eserlerini kaleme almalarıdır. Bir diğeri seyahatlerine dair notlarının kendileri dışındaki kişiler tarafından bir araya getirilmesidir. Her iki durumda da seyahatnamelerin içerdikleri bilgilerin sağlıklı olmama ve hatalar barındırma riski ortaya çıkmıştır (Yıldırım, 2024).

Seyahatnamelerin bilimsel araştırmalar için kaynak olarak kullanılmasındaki ikinci sorun, seyyahların gidecekleri yerlerle ilgili daha önce yazılmış seyahatnameleri okumaları ve bu kaynaklardaki bilgilerden etkilenmeleridir. Yılmaz (2013), bazı seyyahların gidecekleri yerlerle ilgili antik kaynaklara kadar uzanan kapsamlı araştırmalar yapmalarını, yazacakları seyahatnameleri etkileme ve biçimlendirme ihtimali nedeniyle olumsuz bir durum olarak değerlendirmiştir.

Bazı ünlü seyahatnamelerin tamamının kütüphanelerden elde edilen kaynaklarla yazıldığı bilinmektedir (Coşkun, 2009).

Seyahatnamelerin bilimsel araştırmalar için kaynak olarak kullanılmasındaki üçüncü sorun, seyyahların gidecekleri yerlerle ilgili sahip oldukları önyargılardır. Seyyahların eserlerindeki ön yargılar ve eksik bilgiler gibi temel kusurlar, bu tür eserlerin kaynak olarak kullanılması durumunda hatalı sonuçlara yol açabilecek niteliktedir (Çetin, 2011). Bazı seyyahlar seyahatleri süresince bu önyargılardan sıyrılmayı başarabilse de bazıları inceledikleri toplumun sosyal yapısını irdelemeden kendi önyargılarıyla şekillendirmiş oldukları metinleri üretmişlerdir. Seyahatname yazımı bireysel bir etkinlik olduğundan, gezi sonucu üretilen metin, seyyahın o güne kadarki eğitimi, mesleği, bilgi birikimi ve geldiği kültürel ortamla şekillenmektedir (Yılmaz, 2013).

Yukarıda sayılan nedenlerden ötürü seyahatnameler, ancak bilimsel bir karşılaştırma ve değerlendirme sonrasında kayda değer bir bilgi kaynağı olarak kabul edilmelidir (Çetin, 2011). Eğer mümkünse bu bilgilerin günümüzdeki verilerle de doğruluğu karşılaştırılmalıdır. Ne kadar çok yönden bilgi teyit edilirse seyahatnameye ve içindeki bilgilere olan güven de o kadar artacaktır.

## MATERYAL VE YÖNTEM

Bu çalışmada, 10. yy. sonu ile 20. yy. başları arasında Diyarbakır'ı ziyaret eden seyyahların Diyarbakır Surları ilgili seyahatnamelerde yazdıkları bilgiler incelenmiş, bu bilgiler diğer seyahatnameler ve güncel verilerle karşılaştırılmıştır. Bu çalışma kapsamında; İstahri, İbn Havkal, El-Mukaddesi, Nasır-ı Hüsrev (Xosro), A. Tenreiro, H.D. Simeon, J. B. Tavernier, Evliya Çelebi, C. Niebuhr, W. Heude, J. S. Buckingham, H.V. Moltke, R.A. Chesney, R.J. Garden, Arif Paşa, J. Chesneau, V. Cuinet, H. C. Barkley, L.C. Cholet, E. Naumann, L. Warkworth, M.V. Berchem, G.L. Bell ve M.F. V. Oppenheim'in seyahatnameleri incelenmiştir.

Surlar ve burçlar ile ilgili en kapsamlı ve doğru bilgileri, 1930'lu yıllarda Diyarbakır'ı ziyaret eden Albert Gabriel'in yaptığı yayınlardan öğrenebiliyoruz. Gabriel'in yaptığı araştırma sonucu elde ettiği bilgiler, günümüzdeki verilerle benzerdir ve bugünkü araştırmaların temel kaynağını oluşturan kapsamlı bir bilimsel çalışmadır. Gabriel'in araştırma sonuçları bu çalışma kapsamında değerlendirilmemiştir.

İstahri, Nusaybinli İbn Havkal ve Kudüslü El-Mukaddesi İslam coğrafyacısı; Belhli Nasır-ı Hüsrev filozof, şair, âlim ve gezgin; Polonyalı Simeon din adamı; Fransız J. B. Tavernier asker ve gezgin; Alman C. Niebuhr seyyah ve haritacı; İngiliz J. S. Buckingham yazar, edebiyatçı ve oryantalist; Prusyalı Helmuth von Moltke asker; İngiliz Francis Rawdon Chesney asker, kaşif ve Orta Doğu gezgini; Fransız Vital Cuinet coğrafyacı, Düyun-ı Umumiye İdaresi'nde genel sekreter; İngiliz H.C. Barkley demiryolu mühendisi; Alman E. Naumann jeolog; İngiliz L. Warkworth politikacı, diplomat, arkeolog ve gezgin;

İsviçreli M. V. Berchem dil bilimci; İngiliz G.L. Bell arkeolog (casusluk yaptığı düşünülmektedir.); Alman M. F. V. Oppenheim gezgin, arkeolog, diplomat olarak anılmaktadır. Yerli Türk gezginlerden Evliya Çelebi edip, şair, hattat, nakkaş ve musikişinast olarak bilinmektedir. Arif Paşa ise Bitlis, Diyarbakır, Trabzon, Halep Valisi olarak görev yapmıştır.

Diyarbakır Surları'na 10. yüzyılda İstahri "Kitâbü'l-Mesâlik ve'l-memâlik", İbn Havkal "Şûretü'l-arz", El-Mukaddesi "Aḥsenü't-tekâsîm"; 11. yüzyılda Nasır-ı Hüsrev "Sefername"; 16. yüzyılda H.D. Simeon "Polonyalı Simeon'un Seyahatnamesi 1608-1619"; 17. yüzyılda Evliya Çelebi "Seyahatname", J.B. Tavernier "Les six voyages de Jean Baptiste Tavernier, Ecuyer, Baron d'Aubonne, Qu'il a fait en Turquie, en Perse, et aux Indes"; 18. yüzyılda C. Niebuhr "Reisebeschreibung nach Arabien undandere unliegenden Ländern"; 19. yüzyılda J. S. Buckingham "Travels in Mesopotamia", Helmuth von Moltke "Briefe über Zustände und Begebenheiten in der Türkei aus den Jahren 1835-1839", Francis Rawdon Chesney "The Expedition for the Survey of the Rivers Euphrates and Tigris", Arif Paşa "Diyarbakir Seyahati", Vital Cuinet "La Turquie D'Asie, Géographie Administrative Statistique Descriptive et Raisonnée de Chaque Province de L'Asie Mineure", H. C. Barkley "A Ride Through Asia Minor and Armenia"; 19. yüzyıl- 20. yüzyıl başında E. Naumann "Vom Goldnen Horn zu den Quellen des Euphrat", L. Warkworth "Highlands of Asiatic Turkey", M.V. Berchem "Amida", G.L. Bell "Amurath to Amurath", M.F. V. Oppenheim "Griechische und Lateinische Inschriften Aus Syrien, Mesopotamien und Kleinasien" başlıklı eserlerinde değinmiştir. Diyarbakır Surları ile ilgili bilgi veren seyahatnameler en fazla 19. yüzyılda yayımlanmıştır.

Çalışma kapsamında ilk olarak, seyahatnamelerdeki bilgileri daha doğru analiz edebilmek için Diyarbakır Surları'nın mimari özellikleri ile ilgili güncel araştırma sonuçları verilmiştir. İkinci aşamada, seyahatnamelerdeki Diyarbakır Surları ile ilgili anlatımlarda kullanılan ölçü birimleri belirlenmiş, bu ölçü birimlerinin günümüzdeki karşılıkları tespit edilmeye çalışılmıştır. Üçüncü aşamada, seyahatnamelerde yer alan, Diyarbakır Surları ile ilgili bilgiler incelenmiştir. Bu bilgiler; surların genel mimari özellikleri, surların yapım tekniği ve malzeme özellikleri, sur kapıları, yazıtlar ve süslemeler başlıkları altında sunulmuştur. Bu bilgilerin doğruluğunu irdelemek için, son yıllarda yapılan araştırmalar sonucu elde edilen güncel bilgilerle, seyyahların Diyarbakır Surları hakkında verdiği bilgiler karşılaştırılmıştır.

## ARAŞTIRMA BULGULARI

### Güncel Veriler Işığında Diyarbakır Surlarının Mimari Özellikleri

Diyarbakır Kalesi, İç Kale ve Dış Kale olarak iki bölümden oluşur. Diyarbakır surlarının inşası ile ilgili farklı kaynaklar değişik tarihler sunmakta ancak ortak olarak 4. yy. ortalarını işaret etmektedir (Ahunbay, 2012).

Diyarbakır Surları, Dicle Nehri'nden yaklaşık 70 metre yükseklikteki bazalt plato üzerinde inşa edilmiştir (Toprak, 2012) (Şekil 1). Surların oturduğu ana kayalık tamamen bazalttan oluşmaktadır. Bazalt, bölgede fazlaca bulunmasında ve dayanıklılığından ötürü surların ana yapım malzemesi olmuştur.



Şekil 1. Kentin güneydoğusunda yer alan surlar (N. Dalkılıç Arşivi)

Diyarbakır surları, yaklaşık 5200 metrelik bir çevre uzunluğuna sahiptir. Suriçi'nde yer alan İç Kale'nin çevresi ise 599 metre uzunluğundadır. İç Kale ile birlikte, sur duvarlarının toplam uzunluğu yaklaşık 5800 metredir. Ancak, sur duvarlarının yaklaşık 645 metrelik bir kısmı çeşitli nedenlerle yıkılmış veya yıktırılmıştır. İç Kale dahil olmak üzere sur duvarlarının çevrelediği toplam alan yaklaşık olarak 1,57 km<sup>2</sup> büyüklüğündedir (Dalkılıç ve Nabikoğlu, 2012; Nabikoğlu, 2012; Nabikoğlu ve Dalkılıç, 2013).

Geçmişte, dış surların, daha alçak olan ikinci bir surla çevrildiği bilinmektedir. Bu durumun sebebi, iki sur arasında bir hendek oluşturarak savunmayı kolaylaştırmaktır (Beysanoğlu, 1987). Dış surlara ait taş duvar kalıntılarına bugün surların kuzeyinde ve güneyinde yer yer rastlanılmaktadır. Ancak bu konuda yeterli veri yoktur.

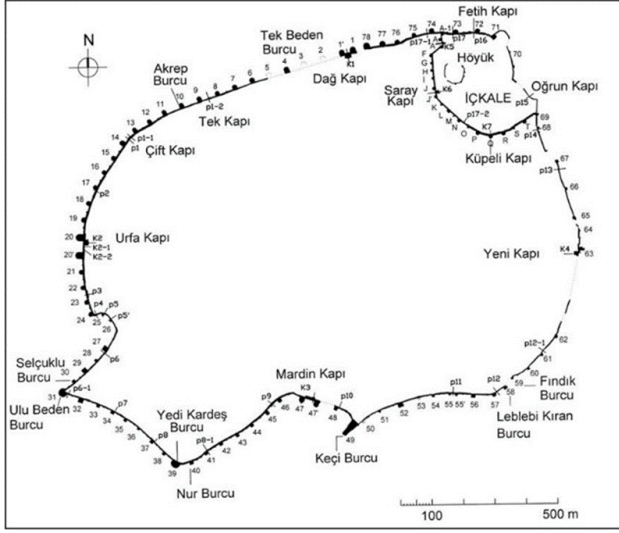
Dış Kale üzerinde 82, İç Kale üzerinde ise 19 burç bulunmaktadır. Yapılan incelemeler neticesinde, dış surlardaki 82 burcun üçünün 1930'lu yılların başında yıkıldığı tespit edilmiştir. Dört burç ise zamanla bakımsızlıktan yıkılmıştır. Savunma amacıyla tasarlanan burçlar genellikle üç veya dört katlıdır ve iç mekanları iki katlıdır. Bu burçlar, dairesel, dörtgen veya çokgen plana sahiptir. Kuzey ve batı yönlerindeki savunma zorlukları göz önüne alınarak, bu yönlere daha sık yerleştirilen burçlar, genellikle savunma için en ideali olan dairesel plana sahiptir ve yükseklikleri artırılmıştır (Dalkılıç ve Nabikoğlu, 2012; Nabikoğlu ve Dalkılıç, 2013).

Burçların ve sur duvarlarının yüksekliği, genellikle 8 ile 22 metre arasında değişir. Ölçülebilir yükseklikleri çoğunlukla yaklaşık 20 metre civarındadır. Ayrıca, burçların ve sur duvarlarının kalınlığı da 1,40 - 5,00 metre arasında değişmektedir. Kentin doğusunda bulunan burçlar genellikle en ince kesitlidir ve duvar kalınlıkları çoğunlukla 1,40 - 2,60 metre arasındadır. En kalın kesitli burçlar ise kuzey ve batı taraflarında bulunmaktadır. Bu bölgelerdeki burçların duvar kalınlığı ise genellikle 4,5 - 5



metre arasındadır (Dalkılıç ve Nabikoğlu, 2012; Nabikoğlu ve Dalkılıç, 2013).

Diyarbakır Surları, dört ana kapıya sahiptir. Dağ Kapı (Harput Kapısı) kuzeye, Urfa Kapı (Rum veya Halep Kapısı) batıya, Mardin Kapı (Tell Kapısı) güneye ve Yeni Kapı (Su, Satt veya Dicle Kapısı) doğuya açılmaktadır. 20. yüzyılın başlarına kadar sur kapılarının geceleri kapatıldığı ve kente giriş çıkışın kontrol edildiği bilinmektedir. Surların kuzeydoğusunda bulunan İçkale, yine dört kapıya sahiptir. Saray Kapı ve Küpeli Kapı sur içine açılırken, Oğrun Kapı ve Fetih Kapı sur dışına açılmaktadır (Beysanoğlu, 2001; Tuncer, 2012).



Şekil 2. Albert Gabriel'in numaralandırma sistemi kullanılarak, güncel verilerle yeniden oluşturulmuş Diyarbakır Surları Haritası (Nabikoğlu ve Dalkılıç, 2013).

### Seyahatnamelerde Diyarbakır Surları ile İlgili Bilgiler

Seyahatnamelerde Diyarbakır Surları ile ilgili bilgiler; surların genel mimari özellikleri, surların yapım tekniği ve malzeme özellikleri, sur kapıları, yazıtlar ve süslemeler alt başlıklarında incelenmiştir.

Diyarbakır Surları ile ilgili bilgilerin yer aldığı seyahatnamelerde, seyahat edilen ülkelerin ve/veya gezginlerin yaşadığı ülkelerin ölçü birimleri kullanılarak surların ölçüleri hakkında bilgiler verilmektedir. Bu ölçü birimleri arşın, batman, fit ve adımdır.

1644 yılında Diyarbakır'ı ziyaret eden Tavernier, seyahat ettiği ülkelerin ölçü birimlerinin kendi ülkesinin (Fransa)

ölçü biriminden farklı olduğunu belirterek: “Özellikle geçmek zorunda kalınan yolları ele alacağım, ama uzaklıklar üstünde durmayacağım: Çünkü yürüyüşler, kullanılan taşıma araçlarına bağlı olarak kimi zaman daha hızlı, kimi zaman daha yavaş olabiliyor; ayrıca, geçilen ülkelerin ölçü birimleri de bizimkinden farklı.” ifadelerini kullanmıştır (Tavernier, 2006). Bu durum, ölçü birimlerinin kullanıldıkları dönem baz alınarak değerlendirilmesi gerektiği sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Tavernier'in kendi dönemi için bahsettiği ölçü birimleri farkı bugün için de geçerlidir. Seyahatnamelerde verilen birçok ölçü birimi bugün kullanılmamaktadır.

### Surların Genel Mimari Özellikleri

İstahri<sup>1</sup>, 951 yılında Diyarbakır surları için “Amid<sup>2</sup>, Dicle'nin doğusuna düşer. Oldukça güçlü ve görkemli bir kale /sur duvarı vardır.” ifadelerini kullanmıştır (İstahri, 2020). İbn Havkal, 978 yılındaki gezisinde, Amid şehrinin Dicle'nin batı yönünde, 50 adam boyu yüksekliğindeki tepe üzerine kurulu olduğundan bahsetmiştir (İbn Havkal, 2021). Bir insan boyu yaklaşık olarak 1,60 metre olarak alınırsa, 80 metrelik bir ölçü verdiği düşünülebilir. O günün koşullarına göre, muhtemelen göz kararı verdiği değer, şehrin kurulduğu alanın Dicle Nehri'nden olan yüksekliğine (70 m) yakın bir değerdir.

El-Mukaddesi, Diyarbakır'ı 985 yılında ziyaret etmiş, şehrin kalesinin güzel ve özenle yapılmış olduğundan, Antakya şehrine benzediğinden bahsetmiştir. Diyarbakır Surları'nın dış duvarlarında mazgallı siperleri bulunduğunu yazmıştır. Mukaddesi'ye göre Amid surları, Müslümanların müstahkem kalelerindedir ve büyük bir karakol şehridir (El-Mukaddesi, 2023).

Nasır-ı Hüsrev, 1046 yılında Diyarbakır'ı ziyaret etmiştir. Surların uzunluğunun ve genişliğinin 2000 adım<sup>3</sup> olduğunu, siyah taştan yapıldığını, dış surların mazgallı siperleri bulunduğunu ve surların hâkim bir tepeyi çevrelediğini yazmıştır. Diyarbakır Kalesi'nin, görmüş olduğu en sağlam yerlerden biri olduğunu belirtmiştir (Nasır-ı Hüsrev, 1950).

Nasır-ı Hüsrev, surların yüksekliğinin yirmi arşın<sup>4</sup> (0,73x20=14,6 metre), kalınlığının on arşın (0,73x10=7,3 metre) olduğu bilgisini vermiştir. Her yüz metrede bir, yarım dairesi seksen arşın olan bir burç yapıldığını söylemiştir. Kullanılan taşların “yüz batmandan<sup>5</sup> bin batman, hatta daha ağır ...” olduğundan bahsetmiştir

<sup>1</sup> Diyarbakır'a seyahat eden, bilinen en eski seyyahlardan biri İstahri'dir. 951 yılında şehri ziyaret ettiği düşünülmektedir. Fakat yazdığı eser hakkında, daha önce Diyarbakır'ı ziyaret eden Belhi'nin yazmış olduğu eseri yeniden düzenleyip yazdığı yönünde bir iddia bulunmaktadır. Başka bir iddiaya göre ise İbn Havkal İstahri'ye eserini teslim etmiş, kitabı üzerinde birtakım değişiklikler yapmasını talep etmiştir (Ağar, 2020).

<sup>2</sup> Amid, Diyarbakır'ın eski ismidir.

<sup>3</sup> Adım, bir ayak atışı ile alınan mesafedir. Bu uzunluk genellikle 75 cm olarak kabul edilir ve yaklaşık olarak bir mimar arşımına eşittir (TDK, 2022; Dağlı ve Kürkman, 2003).

<sup>4</sup> Arşın, dirsek ile orta parmak arasındaki mesafeye verilen isimdir. Türkçe'de arşun, arçın, arçın alçın olarak anılabilen bu uzunluk biriminin Arapçası “zıra”dır. Pehlevce “arşenden” gelmektedir. Arşın uzunluğunun karşılığı zamana, mekâna, ölçülen nesnenin cinsine göre

farklılık göstermektedir. Bu nedenle tam karşılığını bulmak zordur. İncelenen seyahatnameler, Osmanlı Devleti'nin Diyarbakır'da hüküm sürdüğü yıllara da denk geldiğinden arşın uzunluğunun bu dönemdeki karşılığı önem arz etmektedir. Osmanlılarda kullanılan arşın araştırıldığında esas olarak iki çeşit olduğu görülmektedir. Birisi mimar arşımdır. Kaç yıldan itibaren kullanıldığı bilinmemekle birlikte 16. yüzyıla kadar, değerinin 73,3333 santimetre olduğu düşünülmektedir (Erkal, 1991).

<sup>5</sup> Batman, Anadolu halk ağızlarında “büyük, ağır, büyük su testisi, büyük çömlek” anlamlarına gelir. Doğu Anadolu'da Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan'ın 15. yüzyılda belirlediği, daha sonra “Hasan Padişah batmanı” olarak da bilinen bir batman çeşidi kullanılmıştır. Buna göre 1 batman Amid'de kumaş için 1580 dirhem; Mardin'de ipek için 1580 dirhem; Musul'da ipek için 800 dirhem, Kemah'ta pamuk için 2040

(Nasır-ı Hüsrev, 2003; Nasır-ı Xosro, 2016). Bu ölçüler günümüzdeki ölçülerle uyuşmamaktadır ve göz kararı belirlendiği düşünülmektedir.

Nasır-ı Hüsrev, bu surun dışında bir sur daha olduğunu, onun da aynı taştan yapıldığını ve yüksekliğinin on arşın olduğunu belirtmiştir (Nasır'ı Husrev, 1950).

Tenreiro, 1524-1525 yıllarında Diyarbakır'ı ziyaret etmiştir. Diyarbakır Surları ile ilgili olarak *"Bu şehrin dışa açılan dört kapısı bulunmaktadır; her birinde zarif kuleler vardır..."* ifadelerini kullanmış; yüksek ve geniş taş surların mükemmel durumda olduğunu yazmıştır (Özbaran, 2007).

Polonyalı Simeon, 1613 yılında Diyarbakır'a gelmiştir. Surların iri taşlarla inşa edildiğinden ve kulelerinin muazzam olduğundan bahsetmiştir (Andreasyan, 1964).

Tavernier, 1644 yılında, kentin çift surlarla çevrili olduğunu, dış surlarda yetmiş iki adet burç bulunduğunu yazmıştır. Burçların sayısını İsa'nın yetmiş iki müridi ile ilişkilendirmiştir (Tavernier, 2006).

Evliya Çelebi, Diyarbakır'da 1655-1656 yıllarında bulunmuştur. Arazi yapısı nedeniyle savunmanın güç olduğu kuzey ve batı yönlerindeki burçların daha büyük, savunmanın daha kolay olduğu doğu ve güney yönlerindeki burçların ise daha küçük olduğunu belirtmiştir. Surların kuzey, güney ve batısında hendeklerin bulunduğunu, burada bulunan burçların çok sağlam inşa edildiğini yazarak ikinci dış surun varlığından ve sınırlarından bahsetmiştir (Evliya Çelebi, 2010). Surların doğu tarafının yüksek bir zemin üzerine inşa edildiğini belirterek burada koruma amaçlı hendek yapımına gerek duyulmadığını belirtmiştir (Şekil 1).

Evliya Çelebi'den yaklaşık yüz elli yıl sonra şehre gelen Buckingham da benzer görüşleri ifade ederek, en sağlam ve kalın kesitli surların kuzey cephesinde bulunduğunu belirtmiştir (Buckingham, 1827) (Şekil 3). Her iki seyyahın görüşü, surların konumunun, surların inşa edilmesindeki etkisini ortaya koymaktadır. Buckingham, Diyarbakır Surları'nın altmış iki burçla inşa edildiğini söylemiştir (Buckingham, 1827).



**Şekil 3.** Kentin kuzeyinde yer alan surlar ve Dağ Kapı (N. Dalkılıç Arşivi)

dirhemdir. Tanzimat sonrasında yerli ve yabancı ölçü sistemlerinin karmaşıklığına neden olması sebebiyle 1882 yılında yayınlanan karamname ile "yeni batman" isimli bir ölçü birimi kullanılmaya başlanmıştır. Bu ölçü birimi 10 kilograma eşittir. Askatları okka, dirhem, denk, bağdadi ve

Heude, şehrin kuzeydoğuda sağlam ve çok yüksek duvarlarla çevrili bir hisarla korunduğu bilgisini vermiş, *"Birkaçı yuvarlak olmak üzere kare kulelere sahiptir. Farklı zamanlarda inşa edildiği anlaşılan bu kulelerin birçoğunda ve kapılarda, bazıları taşta, diğerleri tuğlalara oyulmuş yazıtlar görüyoruz; ama onları anlayacak kadar ne zamanım ne de dil bilgim vardı... Rehberim bana yazıtların, binanın yapım tarihi, padişahın adı gibi bilgileri içerdiğinin sanıldığını söyledi."* ifadelerini kullanmıştır (Heude, 1820). Surlarda yuvarlak burçlar çoğunluktadır. Yazıtlar bazalt veya kireç taşı üzerine yapılmıştır. Kireç taşı yerine tuğla yazıldığı düşünülmektedir.

Chesney (1850), Diyarbakır şehrinin, kuzeybatı ucundaki kaleden bir kayık şeklinde güneybatıya doğru uzanan yüksek bir kayalık sıradağ üzerinde durduğunu ve en yakın noktada nehre yaklaşık 200 metre uzaklıkta olduğunu söylemiştir. Kalenin, şehrin duvarları gibi birbirine bağlanan sarp bir volkanik kaya kütleleri üzerinde durduğunu belirtmiştir. Bunların, duvarlar ve hatta evler gibi eski binaların kalıntılarıyla karıştırılmış volkanik taştan yapılmış yetmiş iki kule ile çevrili, yüksek, iyi inşa edilmiş ve güçlü yapılar olduğunu belirtmiştir. Sur duvarlarının, çevresi yaklaşık beş mil olan bir alanı kapladığı bilgisini vermiştir (Chesney, 1850).

Chesneau (1187), Diyarbakır Surları ile ilgili bilgi verirken, Nasır-ı Hüsrev'in seyahatnamesinden alıntı yapmıştır. Korunaklı kalenin; geniş ve büyük bir volkanik kayalık üzerinde inşa edildiğini, yetmiş iki adet yuvarlak ve kare planlı burcu olduğunu yazmıştır (Chesneau, 1887). (Şekil 4)



**Şekil 4.** Dairesel ve dörtgen planlı burçlar

Cholet (1892), surlar için

*"... Diyarbakır, ... olağanüstü bir biçimde korunan ve onu inşa edenlerin yazıtlarının yanı sıra ayırt edici karakterleri görünür olan, dikkat çekici bir duvarla ayrılır. Her tarafta şehrin üzerine inşa edildiği mahmuzun dik kenarlarına hâkim olan mazgallı bir duvar; bazen yuvarlak, bazen kare şeklindeki görkemli kulelerle çevrili olup Romalılar, Persler ve Araplar sırayla onu daha kalın*

habbeden; üs katları kantar ve çekiden'dir. Aynı karamamede eski batmanın yeni batmana oranı 7,69767 olarak belirtilmiştir. Bu durumda eski batmanın değerinin 7,69767 kg olduğu söylenebilir (Kallek, 2002).

ve uzun bir hale getirmişlerdir. Üst üste gelen kuşatmalara ve zamana rağmen bu eski sur hala olağanüstü bir koruma durumundadır ve şu anda Amida için bir savunma değilse de en azından bir çit olarak hizmet vermektedir.”

ifadelerini kullanmıştır. Cholet'in verdiği bilgilerden, surların 19. yy.'ın sonundan itibaren savunma işlevini yitirdiği anlaşılmaktadır.

Warkworth (1898), Kara Amid olarak da bilinen Diyarbakır şehrinin, Dicle'nin batı yakasının yukarısında, siyah bazalt bir sırt üzerinde, çok uzaktan bile fark edilebilir muazzam inşa edilmiş surlar ve kulelerden oluştuğunu yazmıştır. Bu burçlardan bazılarının yuvarlak, bazılarının ise kare olduğunu belirtmiştir. Warkworth (1898) da burçların sayısını altmış iki olarak vermiştir. Seyahatnamelerde burç sayıları konusunda bir tutarsızlık mevcuttur.

Berchem (1910), surların dış hatlarında düzensizliğe neden olan bir vadiden bahsetmektedir. Rum Kapı ve Mardin Kapı arasındaki bölümün, vadiyi çevirebilmek için hilal şeklinde bir şerit halinde inşa edildiğini söylemiştir (Berchem ve Strzygowski, 1910).

Bell (1911), Diyarbakır için yaptığı betimlemede, bazalttan inşa edilmiş büyük bir setle çevrili olan şehrin, Dicle kıyısının yüksek tepesinde durduğunu belirtmiştir. Bell, surları şu şekilde anlatmıştır:

“...Ortaçağ tahkimatının güzel bir örneği olan surlarda bir gün geçirdim. Güney ve güneydoğu taraflarında Dicle'nin yukarısına asılırlar... Güneybatıda dut ve asma bahçeleriyle kalın bir yamacı taçlandırıyorlar ve kuzeye doğru duvar nehrin kıvrımına katılmak için kıvrılır... Surlar, kare burçlara sahiptir, ama her iki tarafta masif yuvarlak kulelerle korunmaktadır. Yuvarlak kuleler duvarın kuzey kesimleri boyunca uzanır, diğer taraflarda kuleler dikdörtgen şeklindedir. Halep Kapısı ile Mardin Kapısı arasında, diğerlerinden daha büyük ve daha geç tarihli iki büyük yuvarlak kule vardır. Mardin Kapısı yakınında bulunan dolambaçlı yol üzeri tonozludur. Sadece iç taraftaki küçük mazgallı pencerelerle aydınlatılır. Mardin Kapısı'nın güneyindeki duvar dışarıya doğru çıkıntı halindedir. Bu belirgin açı, tonozu sütunlara dayanan büyük bir salonu tutar... Yuvarlak kuleleriyle kuzey duvarı mükemmel bir şekilde korunmuştur; Kulelerin içindeki kubbeli odalar ve dolambaçlı yola erişim sağlayan merdivenler bile sağlamdır. Kulelerin iç kısmındaki tüm kemerler ve kubbeler tuğladan yapılmıştır.”

Bell'in bahsettiği geç tarihli iki büyük yuvarlak kulenin Ulu Beden Burcu ve Yedi Kardeş Burcu olduğu düşünülmektedir.

Garden, bazı burçların tabanlarında burçları güçlendirmek için payandalar inşa edildiğini yazmıştır. Payandaların dış ölçülerinin 5-6 fit (1,52-1,82 metre) arasında, yerden 3-5

fit (0,91- 1,52 metre) yüksekliğe kadar bir eğime sahip olduğunu söylemiştir<sup>6</sup>. Siperlerin (duvarın üst kısmı) 2 fit (0,6 metre) kalınlığında, duvarların da yaklaşık olarak 14 fit (4,26 metre) kalınlığında olduğunu belirtmiştir. Ancak, bazı kısımlarında bu ölçülerin daha az olduğunu yazmıştır. Rum Kapısı'ndaki kulelerin yüksekliği 65 fit 6 inç (19,96 metre), kuleler arasındaki duvar yüksekliğinin 52 fit (15,84 metre), duvara bitişik duvarın yüksekliğinin 44 fit (13,41 metre); tepenin genişliğinin 19 fit (5,79 metre) ölçülerinde olduğunu belirtmiştir (Garden, 1867).

### Surların Yapım Tekniği ve Malzeme Özellikleri

Seyahatnamelerde, Diyarbakır Surları ile ilgili üzerinde durulan en önemli konulardan biri yapımında kullanılan bazalt malzemedir.

985 yılında El-Mukaddesi'nin, sur duvarlarında ve şehirdeki yapıların temelinde kullanıldığını söylediği “siyah granit taş”ın bazalt olduğu bilinmektedir (El-Mukaddesi, 2023).

978 yılında İbn Havkal, Amid şehri etrafında bulunan surların, “siyah değirmen taşları” kullanılarak inşa edildiğini yazmıştır. Ayrıca taşların siyah olduğundan dolayı uğurlu sayıldığını, bu nedenle Ahlat ve Diyarbakır surlarında kullanıldığını söylemiştir (Strange, 2015).

Sur duvarlarında bazalt taşların nasıl örüldüğüne dair tespit edilebilen tek yorum Nasır-ı Hüsrev'e aittir. Sefername isimli eserinde, inşaatta kullanılan bazaltların ağırlığına dikkat çekerek, “Yüz batmandan bin batman, hatta daha da ağır koca taşları o kadar muntazam kesmişlerdi ki kireç ve harç koymaksızın bu taşları birbiri üstüne istif etmek suretiyle kaleyi yapmışlardı” demiştir (Nasır-ı Hüsrev, 2003).

Buckingham, Diyarbakır kentinin bazalt bir kaya kütlesi üzerine oturduğunu yazmıştır. Buradaki bazaltın koyu renkli, sıkı damarlı, Ürdün Vadisi'nden Diyarbakır'a kadar farklı sertlikte ve gözeneklilik derecesinde gördüğü, aynı türde bazalt olduğunu belirtmiştir<sup>7</sup>(Buckingham, 1827).

Diyarbakır surlarının hem zemininin hem de yapım malzemesinin bazalt olması şehri kuşatmalara karşı dayanıklı hale getirmiştir. Evliya Çelebi, bu konuda “Sert taştan inşa edildiğinden yeri de yalçın kaya üzerine yapıldığından düşman kuşatsa da bir tarafından lağım ve metris sürüp zafer bulmak mümkün değildir. Meğer bir sene kuşatılıp kale içinde kutluk olup kaleyi teslim edeler” demiştir (Evliya Çelebi, 2010).

Garden, sur duvarlarının ve kulelerinin farklı dönemlerde inşa edildiğini yazmıştır. Bu sonuca sur duvarlarında gördüğü ve eski bina parçaları olarak nitelendirdiği devşirme yapı malzemeleri, farklı formdaki taşları göstererek ulaştığını söylemiştir. Özellikle çeşitli yerlerde dairesel olarak uçları görünen sütun parçalarının ve kuzey tarafındaki yarım daire kesitli bir burcun yapı

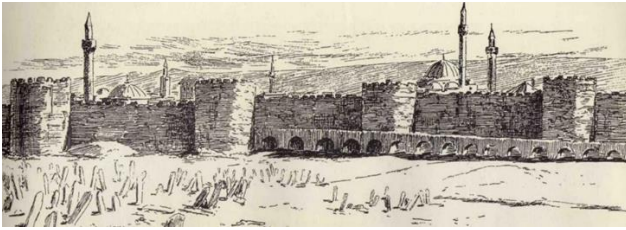
doğusunda siyah bloklarıyla dikkat çeken bazalt platosu bulunmaktadır (Buckingham, 1827; Şahin, 2012).

<sup>6</sup> Fit, bir insanın ayak uzunluğuna eşit olan ölçüdür ve 30,48 cm olarak kabul edilmektedir (Britannica Online Encyclopedia, 2004).

<sup>7</sup> Yapılan araştırmada, Ürdün'de kalker, kum taşı ve bazalttan oluşan dalgalı platoların yer aldığı görülmüştür. Ayrıca, Zerka ve Mefrak'ın

malzemesindeki renk farkının bunun kanıtı olduğunu yazmıştır. Garden burçların plan düzeni hakkında da bilgi vermiş; surlarda bulunan kulelerin geniş, üç kademeli veya katlı olduğunu, içten tuğlalarla kemerli ve küçük kazamatları (siper) andıran mazgal delikleri olduğunu belirtmiştir (Garden, 1867).

Naumann (1893), surların burçları ve kuleleriyle uzun duvarlarının bulunduğu bahsetmiştir. Kara Amid isminin duvarlarının koyu rengini çağrıştırdığını, tahkimatların kuvvetli olduğunu, birçok savunmadan sağlam çıkabildiğini belirtmiştir. Berchem'de (1910), surlarda kullanılan taşın, Kara Amid adını şehre kazandıran siyah çok sert bir volkanik taş türü olduğundan bahsetmiştir.



Şekil 5. Surların silüet gravürü (Naumann, 1893)

### Sur Kapıları

Seyyahlar, Diyarbakır surlarında bulunan kapıların hangi ana akslar üzerinde olduğuna, açıldıkları yönlere, malzemesine, isimlerine ve boyutlarına dikkat çekmiştir. Evliya Çelebi, Buckingham, Petermann, Garden, Chesneau ve Naumann surların dört adet kapısının olduğunu yazmıştır. Ayrıca El-Mukaddesi ve Garden, surların doğu tarafında, kaleden nehre ulaşan ve o yıllarda yeni inşa edilen beşinci bir kapı olduğundan bahsetmiştir.

10. yüzyılda şehri ziyarete eden El-Mukaddesi kentin beş kapısı olduğunu belirtmiştir El-Mukaddesi, sur kapı isimlerini "Su Kapısı (Babü'l-Ma), Dağ Kapısı (Babü'l-Cebel), Rum Kapı (Babü'l-Rum), Tepe Kapısı (Babü't-Tell) ve savaş zamanlarında kullanılan Gizli Kapı (Babü'l-Sırr)" olarak belirtmiştir (Strange, 2015). Bahsi geçen beşinci kapının adı, kaynaklarda Enes Kapı veya Gizli Kapı (Babü'l Sırr) olarak geçmektedir. El-Mukaddesi beşinci kapının küçük olduğunu ve sadece savaş dönemlerinde kullanıldığını söylemiştir (El-Mukaddesi, 2023).

Kapılar hakkında en detaylı bilgiyi Garden vermiştir. Garden, Rum Kapı'nın iç ve dış kapısının olduğunu; dış kapısının demirden, iç kapısının ahşaptan yapıldığını ve demir parmaklıklarla sağlamlaştırıldığını söylemiştir. Güvenliğin sağlanması için çok büyük asma kilitlerin kullanıldığını, bekçiler için odalar inşa edildiğini, kapının üzerinde tuğladan yapılan ancak harap durumda olan kubbe biçimli odaların kalıntılarının olduğunu yazmıştır. Mardin Kapı'nın yüksek ve sağlam bir şekilde inşa edildiğini; zeminin nehre doğru eğimli olarak devam ettiğini ve bir duvarla dışarıdan görülmeyecek şekilde korunduğunu belirtmiştir. Yeni Kapı'nın ise bir yan kule ve uçurum kenarı boyunca inşa edilen bir duvarla korunduğunu; buradan nehre inişin çok zikzaklı ve dik

olduğunu yazmıştır. Dağ Kapı'nın iç bölümünde harabe bir bina bulunduğu, bu burçların tuğlalarla inşa edilmiş çok sayıda kemerli penceresinin olduğundan ve diğer girişlerden daha alçak olan geçidinin her iki tarafında küçük bir nişin yer aldığından bahsetmiştir (Garden, 1867)

Nasır-ı Hüsrev, güneyde Tel Kapı'nın (Bab-ül Tel), kuzeyde Ermeni Kapı'nın, batıda Rum Kapı'nın (Bab-ül Rum), doğuda Dicle Kapı'nın (Bab-ül Dicle) olduğunu yazmıştır (Nasır-ı Xosro, 2016).

Nasır-ı Hüsrev, diğer seyyahların pek de üstünde durmadığı, dıştaki ikinci surdan iç surlara geçişin nasıl sağlandığı konusunu ayrıntılı olarak açıklamıştır. İki duvarın arasında savaşçıların silahlarıyla rahatlıkla geçebileceği kemerli geçitlerin olduğunu; dışta bulunan surların da kapıların bulunduğu, ancak bu kapıların iç surlardaki kapıların tam tersi yönünde açıldığını yazmıştır. Dış surlarla iç surların irtibatlı dört demir kapısı bulunduğunu söylemiştir (Nasır-ı Hüsrev, 1950).

Petermann kapıları anlatırken "Şehrin 4 kapısı vardır: Batıda geldiğimiz "Dağ Kapısı", güneyde "Yeni Kapı"; güneydoğuda "Mardin Kapısı" kuzeydoğuda "Rum Kapısı..." bulunur demiştir (Petermann, 1861).

Naumann (1893), kuzeyde Dağ Kapı olmak üzere, Yeni Kapı, Mardin Kapı ve Rum Kapı bulunduğunu yazmıştır. Sur kapılarının malzemesi ve yapım tekniği, seyyahların dikkatini çeken konulardan biri olmuştur. Hüsrev ve Garden, sur kapılarının tamamen demirden yapıldığından bahsetmiştir. Garden, dış kapıların perçinlenmiş yatay ve dikey çubuklardan oluştuğunu; çubuklar arasındaki aralıkların çeşitli aparatlarla süslendiğini yazmıştır (Garden, 1867) (Şekil 6).



Şekil 6. Urfa Kapı girişi ve demir kapısı

Evliya Çelebi, sur kapılarının nereye doğru açıldığından bahsetmiştir. Rum Kapı'nın Karacadağ'a ve bir mezarlığa; Dağ Kapı'nın Eğil, Çermik, Ergani, Harput, Şerbetin ve Palu'ya; İç Kale kapısının ise Şat Nehri'ne açıldığını yazmıştır (Evliya Çelebi, 2010).

Kapılarla ilgili bir başka dikkat çekici konu da etrafında ne olduğudur. Bu konuda Buckingham şöyle yazmıştır:

"Kalenin alt kısmında, giriş kapılarından birinin yanında ve şu an aslında tek giriş kapısı, ikisi kapalı olduğu için, üzerinde bir dizi farklı kalibrede piriç top gördük.

Bunların en büyüğü 24 librelik bir çapa sahiptir. Bu parçaların bazılarının üzerinde Hicri 1113. yıl veya M.S. 1735 tarihli Arapça yazıtlar vardı. Bakımsızlıktan dolayı burada pek kullanılmadılar. Ayrıca pirinçten bazı bombalar ve havan topları ile demirden eski zırhlar da vardı; ama topların hepsi indirilmişti ve her şey ayırt edilemeyen bir yığın halinde duruyordu.” (Buckingham, 1827)

Bell, “...Mardin Kapısı teraslı bahçelere hükmediyor ve içinden geçen yol Dicle üzerindeki eski bir köprüye kadar uzanıyor. Kuzeybatı ve Kuzeyde Halep veya Dağ Kapısı ile Harput Kapısı verimli bir ovaya açılır ve Yeni Kapı sarp güney kıyısının üzerinde durur. Yeni Kapı plan olarak diğer üç kapıdan farklıdır...” diye bahsetmiştir (Bell, 1911).

### Yazıtlar ve Süslemeler

Diyarbakır surlarındaki yazıtlar ve figürlü kabartmalar şehre gelen birçok seyyahın dikkatini çekmiştir. Seyyahlar seyahatnamelerinde, Yunanca, Latince ve Arapça kitabelerin varlığından bahsetmiş; kuş ve hayvan figürlerinin tasvirlerine yer vermişlerdir. Ancak, birçoğu bunların tarihsel göndermelerini ve çevirilerini yapamamıştır. 1178 yılında Diyarbakır’a seyahat ettiği bilinen Niebuhr ve 1891 yılında ise Cuinet gibi bazı seyyahlar bu yazıtların ve figürlü kabartmaların ciddi bir biçimde incelenmesi gerektiğini düşünmüştür. Yapılacak olan incelemelerin Diyarbakır’ın tarihi ile ilgili önemli verileri açığa çıkaracağını söylemişlerdir (Niebuhr, 2003; Cuinet, 2003).

Surlardaki yazıtları okuyan ve seyahatnamesinde yer veren ilk seyyahlardan biri de Arif Paşa’dır. Arif Paşa, seyahatnamesinde, İbrilid Mevkii’ne hâkim meşhur burç üzerindeki yazıtlardan bahsetmektedir. Seyahatnamenin devamında bu burcun ilerisinde biçimsel olarak benzer başka bir burcun daha bulunduğunu söylemiştir (Öztürk ve Yılmazcelik, 1998) (Şekil 7a ve b). Arif Paşa’nın bahsettiği yerin, burçların özelliklerini anlattığı bilgilerden yola çıkarak, Ulu Beden Burcu ile Yedi Kardeş Burcu arasındaki bölüm olduğu tahmin edilmektedir.

Tavernier, kentin batıdaki kapısında Constantinus’tan söz eden Latince ve Yunanca bir kitabe bulunduğunu söylemiştir (Tavernier, 2006). Buckingham’da, Tavernier’in surlarda bulunan kapılardan birinin üzerinde Konstantin’den bahseden Latince ve Yunanca bir yazıttan bahsettiğini şu sözlerle yazmıştır: “Bu yazıt şüphesiz o imparatorun buradaki onarım ve süslemelerini anlatan bir yazıttı. Hem bununla ilgili hem de Gibbon’un sözünü ettiği gibi Dicle’nin üzerindeki kalenin kayalarına oyulmuş gizli merdivenle ilgili birçok araştırma yaptım, ama ikisinin de bilgisine ulaşamadım.” Buckingham, 1766 yılında Niebuhr’un surlardaki Kufi ve Arapça yazıtları kopyaladığını; ancak yazıtlar yumuşak ve beyaz kireç taşı üzerine yazılı olduğu için Niebuhr’un okumakta güçlük çektiğini belirtmiştir (Buckingham, 1827).

Buckingham ve Tavernier hangi kapıda olduğunu belirtmedikleri, Latince ve Grekçe, Konstantin’den bahseden bir yazıt olduğunu yazmıştır (Buckingham, 1827;

Tavernier, 2006). Buckingham (1827), bu yazıtın imparatorun onarım ve süslemelerini anlattığını söylemiştir. Surlarda bugün tespit edilen, bir Latince, dört Grekçe yazıt vardır. Bunların tamamı Dağ Kapı yakınlarındadır. Latince yazıtın 375 yılında Valentinianus, Valens ve Grantinianus zamanında yapılmış olduğu düşünülmektedir (Beysanoğlu, 1987).



Şekil 7. Ulu Beden Burcu (a) ve Yedi Kardeş Burcu (b) üzerindeki yazıt ve süslemeler

Garden (1867), burçlardaki yazıtlarla ilgili bilgileri diğer seyyahlara göre daha detaylı anlatmıştır. Burçların bazılarında aslan, güneş vb. kabartmaların, Kufi ve Arapça yazıtların olduğunu yazmıştır. Garden, yazıtların zamanla yıpranmış olması ve belgelenmemesinden kaynaklı olarak, Konsolosluk Şansölyesi Bay Maltass’a burçlardaki yazıtlardan bazılarını belgeletmiştir. Dilbilimci ve nümismat olan Erzurum Rus Konsolosu M. Jaba bu yazıtların çevirilerini yapmıştır. Garden (1867), Dağ Kapı’nın iç bölümünde bulunan harabe yapının duvarlarında Kufi yazıtlar bulunduğundan bahsetmiştir. Duvarlarda ve sağ kulede bazı yazıtların, üzerinde Harput Kalesi’ndekiler gibi çok kaba bir şekilde ifade edilen iki aslanın ve ters çevrilmiş bir Yunan yazıtının olduğunu söylemiştir. Sol kulede, iki buffalo (kendi tanımlamasıyla) ve bir kartalın dekore edildiğini yazmıştır (Garden, 1867). (Şekil 8..a)

Warkworth (1898), şehrin büyük kulelerinde Yunanca, Arapça ve Kufi yazıtlar ile süslemeleri ve kabartmaları gördüğünü söylemiştir.

1913 yılında Oppenheim, kendinden önce Diyarbakır'ı ziyaret eden Niebuhr, Garden gibi seyyahların seyahatnamelerini okumuş, kitabelerle ilgili verdikleri bilgileri aktarmıştır. “*Sırf bu yapıların tam bir tanımının yapılabilmesi için dahi bir seyahat yapmaya değer*” sözüyle kendinden önce yapılan bu çalışmaların eksiklikleri üzerinde durmuş, Diyarbakır'daki tarihi yapıların önemine dikkat çekmiştir (Oppenheim, 2003).



**Şekil 8.** a. Dağ Kapı Burcu'ndaki, buffalo olduğu iddia edilen hayvan figürleri, b. Dağ Kapı Burcu'ndaki ters yazıt.

Oppenheim seyahatnamesinde, Mardin Kapı, Dağ kapı, Urfa Kapı, Yedi Kardeş Burcu ve Evli Beden Burcu'nda kitabeler olduğundan bahsetmiş, bunların tarihsel bağlamını ayrıntısıyla aktarmıştır. İlk olarak Mardin Kapı'da bulunan kitabeyi açıklamış, bu Abbasi kitabesinin dönemi nedeniyle çok değerli olduğunu söylemiştir. İkinci olarak Dağ Kapı'daki kitabelerden bahsetmiş, bu kitabelerin bir bölümünün güçlükle okunduğunu belirtmiştir. Oppenheim'e göre Mardin ve Dağ Kapı kitabeleri, surların bir kısmının 510 yılında yapıldığını göstermektedir. Dağ Kapı'yı Kahire'de bulunan Fetih Kapısı'na benzetmiştir. Üçüncü olarak Rum Kapısı bir diğer ismiyle Urfa Kapısı'nda bulunan kitabeleri açıklamıştır. Oppenheim'e göre burada bulunan kitabeler 12. yüzyıldan kalmadır. Oppenheim, yılan ve ejderha figürlerini “Bağdat'taki gizemli figürlere” ve Halep İç Kalesi ve Erzurum Çifte Minareli Medrese'nin kapılarının etrafındaki figürlere benzetmektedir. Yedi Kardeş Burcu ve Evli Beden Burcu'nda bulunan kitabeleri ise Garden ve Niebuhr'un çevirilerini dikkate alarak çözümlenmiştir (Oppenheim, 2003).

## TARTIŞMA

Diyarbakır'ın kent tarihi incelendiğinde, surların, birçok medeniyetin katkısıyla ve uzun bir zamana yayılarak, hemen her dönem yapılan bakım ve onarım çalışmaları sonucu günümüze kadar ulaştığı anlaşılmaktadır. Seyyahlar bu katmanlaşmayı yazılı kaynaklardan çok, gözlemlerine dayanarak tespit etmişlerdir.

Diyarbakır Surları'nın boyutları hakkında seyahatnamelerde birçok veri mevcuttur. Bu veriler kente gelen seyyahların yaşadıkları dönemde geçerli olan ölçü sistemi içerisinde değerlendirilmeye çalışılmıştır. Verilen ölçülerin büyük çoğunluğunun tahmine ve gözleme dayandığı tespit edilmiştir. Az sayıda ölçünün bugün ölçülen değerlere yakın olduğu görülmüştür.

Chesney, Diyarbakır surlarının yerleşim planını dikkate alarak “kayık” benzetmesini yapmıştır. Surların tamamen arazinin topografik yapısından dolayı biçimlendiği birçok seyyah tarafından farklı şekillerde dile getirilmiştir. Bugün de yerinde yapılan incelemeler sonucu bu durum çok net bir şekilde görülmektedir.

Bazı seyahatnamelerde anlatılan yerlerin, ziyaret edilmeden, sadece kütüphane araştırmalarına dayanarak oluşturulduğu düşünülmektedir. Dini hassasiyetler, dil sorunları, gidilen yere dair ön yargılar da seyahatnameleri şekillendirmiştir. Örneğin; Tavernier, Chesneau ve Chesney, surların 72 burcu olduğunu; Buckingham ve Warkworth ise 62 burcu olduğunu yazmıştır. Tavernier, Diyarbakır Surları'nın, Hz. İsa'nın 72 müridini temsil eden, 72 burcu olduğunu belirtmiştir, Buckingham bu sayıyı Tavernier'in seyahatnamesinden aldığını belirterek 62 olarak söylemiştir. Warkworth da burç sayısını, Buckingham'dan aldığını belirterek 62 olarak yazmıştır. Ancak, bahsi geçen seyahatnamelerin yazıldıkları dönemde, Diyarbakır Surları'nda 82'si dış surlarda, 19'i iç surlarda olmak üzere toplam 101 burç bulunmaktadır. Sadece dış surlar üzerindeki burçlar sayılmış olsa bile 82 ve 72 arasında önemli bir fark vardır. Bu durum, burçların sayılmadan, tahmini rakamların yazıldığını veya hatalı bir yazılı/sözlü kaynak veya kaynakların sonra gelen seyyahlar tarafından da kullanıldığını göstermektedir.

İkinci dış sur, kenti ziyaret eden Evliya Çelebi ve Tavernier'in dikkatini çekmiş bu konuda bugünkü verilerle de doğrulanabilen bilgiler vermişlerdir.

Seyahatnamelerde verilen bilgiler, sur kapılarının isimlerinin zamanla değiştiğini göstermiştir. Örneğin; El-Mukaddesi 10. yüzyılda ana kapıların isimlerini, Su Kapısı (Babü'l-Ma), Dağ Kapısı (Babü'l-Cebel), Rum Kapı (Babü'l-Rum) ve Tepe Kapısı (Babü't-Tell) olarak belirtirken; Naumann, aynı kapıların isimlerinin, 19. yüzyılda Yeni Kapı, Dağ Kapı, Rum Kapı ve Mardin Kapı olduğunu söylemiştir. Günümüzde kapılar Yeni Kapı, Dağ

Kapı, Urfa Kapı ve Mardin Kapı olarak adlandırılmaktadır.

Birçok seyyah, Diyarbakır Surları'nın görkeminden, göz alıcı olmasından ve dikkat çeken gri-siyah renkli bazalt malzemeden bahsetmiştir. Ancak bazı seyyahlar, birtakım konularda, diğerlerine göre çok daha ayrıntılı bilgiler paylaşmışlardır. Örneğin; Garden, sur kapılarından derinlemesine bahsederken, Oppenheim, yazıtlar konusuna daha kapsamlı yaklaşmıştır.

Buckingham, hangi kapıdan bahsettiğini belirtmemekle birlikte, kapılardan birinin üzerinde farklı kalibreli pirinç toplarının yerleştirildiğini yazmıştır. Bu durum surların 19. yüzyılın başlarında koruma işlevini, eskisi kadar olmasa da hala sürdürdüğünün bir göstergesidir. 19. yüzyıl sonunda ise Cholet ve Bell, sur duvarlarının kale içi ile dışı arasında sadece ayırıcı bir set görevi gördüğünü söylemiştir.

Seyyahlar, surların malzemeleri ile ilgili olarak, kendi bilgi birikimleri doğrultusunda farklı tanımlamalar yapmışlardır. Surların ana yapı malzemesinin bazalt olmasına rağmen, El-Mukaddesi, malzemeyi, 'siyah granit taş' olarak ifade ederken, İbn Havkal, granitten yapılmış "siyah değirmen taşı" olarak ifade etmiştir. Bu durum seyyahların malzeme konusunda yeterli bilgiye sahip olmadıklarını göstermektedir.

## SONUÇ

Tarihi yapılar konusunda yapılan araştırmalarda önemli başvuru kaynaklarından biri olan seyahatnamelerin sorgulanarak kaynak gösterilmesinin önemi bu çalışma ile bir kez daha vurgulanmıştır. Çalışma kapsamında incelenen yirmi beş gezginin seyahatnamelerindeki Diyarbakır Surları ile ilgili bilgiler hem birbirleriyle hem de güncel bilgiler ile karşılaştırılarak değerlendirilmiştir. Bazı kaynaklardan alınan verilerin günümüz şartlarında incelendiğinde doğru bilgiler ile eşleştiği, bazı bilgilerin ise doğruluk payının olmadığı görülmüştür. Diyarbakır Surlarının güncel verilerinde tespit edilen burç sayıları ve ölçüleri gibi kapsamlı inceleme gerektiren bazı bilgilerin seyahatnamelerdeki farklı aktarımı bu durumları kanıtlamaktadır.

Bazılarında surlarla ilgili eksik, yanlış veya abartılı olarak nitelendirilebilecek bilgiler olmasına rağmen seyahatnameler; surların mimari özelliklerini, onarımlarını, değişimlerini ve geçmişte yakın çevresinde gerçekleşen dönüşümleri günümüze aktaran önemli kaynaklar olmuşlardır.

## Teşekkür ve Bilgi Notu

Makalede ulusal ve uluslararası araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur. Çalışmada etik kurul izni gerekmemiştir.

## Yazar Katkısı ve Çıkar Çatışması Beyan Bilgisi

1. Yazar % 40, 2. Yazar % 30, 3. Yazar % 30 katkıda bulunmuştur. Herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

## KAYNAKÇA

- Ağar, M. (2020). "İstahri, Ebu İshak İbrahim b. Muhammed", *Ülkenin Yolları Değerlendirme- Metin*. Kitapevi Yayınları.
- Ahunbay, M. (2012). Diyarbakır-Amida Surlarının Erken Dönemi, *Uluslararası Diyarbakır Surları Sempozyumu Bildiri Kitabı*, T.C. Diyarbakır Valiliği Kültür Sanat Yayınları, Diyarbakır, s. 67-78.
- Andreasyan, H. D. (1964). *Polonyalı Simeon'un Seyahatnâmesi 1608 – 1619*. İstanbul University Press.
- Arkan, Z. (2013). Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde (c. 43, s.551-552). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Asiltürk, B. (2009). Edebiyatın Kaynağı Olarak Seyahatnameler. *Turkish Studies*, 4 (1-1), 911-995.
- Bell, G. L. (1911). *Amurath to Amurath*. London.
- Berchem, M. V. ve Strzygowski, J. (1910). *Amida*. Ernest Letoux Hidelberg.
- Beysanoğlu, Ş. (1987). *Anıtları ve Kitabeleri ile Diyarbakır Tarihi*. Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi.
- Beysanoğlu, Ş. (2001). *Anıtları ve Kitabeleri ile Diyarbakır Tarihi*, Neyir Matbaası.
- Britannica Online Encyclopedia (2004). "foot". 12 Eylül 2023 tarihinde <https://www.britannica.com/science/foot-measurement> adresinden alındı.
- Buckingham, J. S. (1827). *Travels in Mesopotamia*. Gregg.
- Chesneau, J. (1887). *Le voyage de Monsieur d'Aramon, Ambassadeur pour le Roy en Levant*. Ernest Leroux.
- Chesney, F. R. (1850). *The Expedition for the Survey of the Rivers Euphrates and Tigris*. Nabu Press.
- Cholet, A. P. (1892). *Voyage en Turquie D'Asie, Armenie, Kûrdistan et Mesopotamie*. Librairie Plon.
- Coşkun, M. (2009). Seyahatname. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde (c. 37, s.13-16). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Cuinet, V. (2003). Diyarbakır Merkez Sancağı. Ş. Korkusuz (Yay. Haz.), *Seyahatnamelerde Diyarbakır* (s. 55-65) içinde. Kent Yayınları.
- Çetin, F. (2011). XVI. Asır Alman Seyyahlarında Osmanlı (Türk) Toplumu ve İnsanına Dair Bilgisizlik ve Tarihi Önyargıların İzleri. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 39-58.

- Dağlı, Y. ve Kürkman, G. (2003). Osmanlı Coğrafyasında Kullanılan Yerli ve Yabancı, Günümüz ve Tarihi Ağırlık, Uzunluk, Alan, Hacim ve Halk Ölçü Birimleri ile Ölçü-Tartı Aletleri Sözlük Denemesi. G. Kürkman (Ed.), *Anadolu Ağırlık ve Ölçüleri* (s. 333- 417) içinde. Suna- İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü.
- Dalkılıç, N. ve Nabikoğlu, A. (2012). The Architectural Features of the Diyarbakır. *Mediterranean Archaeology and Archaeometry*, 12 (2), 171-182.
- Erkal, M. (1991). Arşın. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde (c. 3, s.411-413). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Evliya Çelebi, (2010). *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi: Bağdad - Basra - Bitlis - Diyarbakır - İsfahan - Malatya - Mardin - Musul - Tebriz - Van*. Yapı Kredi Yayınları.
- Gabriel, A (1940). *Voyages Archéologiques dans la Turquie Orientale*. E. De Boccard.
- Garden, R. J. (1867). Description of Diarbekr. *Journal of the Royal Geographical Society of London*, 37, 182-187.
- Heude, W. (1820). *Voyage de La Côte de Malabar a Constantinople*. Librairie de Gide Fils.
- İbn Havkal (2021). *10. Asırda İslam Coğrafyası*. R. Şeşen (Çev.). Yeditepe Yayınevi.
- İstahri (2020). *Ülkelerin Yolları Değerlendirme-Metin*. M. Ağarı (Çev.). Kitabevi Yayınları.
- Kallek, C. (2002). Kulaç. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde (c. 26, s.353-354). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Kavallı, S. (2020). Babur-name'deki Mesafe ve Uzunluk Birimleri. *Academic Platform*, 4 (2), 212-230.
- Lord Warkworth (1898). *Notes from a Diary in Asiatic Turkey*. Edward Arnold.
- Maden, S. (2010). Türk Edebiyatında Seyahatnameler ve Gezi Yazıları. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 15 (37), 147-158.
- Muhammed b. Ahmed El-Mukaddesi (2023). *İslam Coğrafyası (Ahsenü't-Taksim)*. A. Batur (Çev.). Selenge Yayınları.
- Nabikoğlu, A. (2012). *Diyarbakır Surlarının Yapısal Özellikleri ile Koruma Sorunlarının Tespit ve Belgelemesi*, Dicle Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi, Diyarbakır.
- Nabikoğlu, A. ve Dalkılıç, N. (2013). Diyarbakır Surlarının Günümüzdeki Durumuna Yeni Bir Bakış. *Restorasyon ve Konservasyon Çalışmaları Dergisi*, (15), 23-35.
- Nasır-ı Husrev. 1950. *Sefername*. Çev.Abdülvehap Tarzi. Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Nasır-ı Hüsrev (2003). *Sefername*. Ş. Korkusuz (Yay. Haz.), *Seyahatnamelerde Diyarbakır* (s. 15-16) içinde. Kent Yayınları.
- Nasır-ı Xosro (2016). *Sefername; Meyafarqin-Amid, Kudüs ve Mekke'ye Yolculuk (1046)*. E. Çardakçı (Çev.). Avesta Yayınları
- Naumann, E. (1893). *Vom Goldnen Horn zu den Quellen des Euphrat*. Verlag von R.
- Niebuhr, C. (2003). C. Niebuhr'un Seyahat Havadisleri. Ş. Korkusuz (Yay. Haz.), *Seyahatnamelerde Diyarbakır* (s. 51-53) içinde. Kent Yayınları.
- Okumuş, E. (2012). Evliya Çelebi'nin Seyahatname'sinde Diyarbakır. *Şarkiyat* 7, 14-51.
- Oppenheim, M. V. (2003). Suriye'den Mezopotamya'dan Anadolu'dan Kitabeler. Ş. Korkusuz (Yay. Haz.), *Seyahatnamelerde Diyarbakır* (s. 222- 235) içinde. Kent Yayınları.
- Özbaran, S. (2007). *Antonio Tenreiro'nun Gözlemleri 1524-1525, Portekizli Seyyahlar İran, Türkiye, Irak, Suriye ve Mısır Yollarında*. Kitap Yayınevi.
- Öztürk, M. ve Yılmazçelik, İ. (1998). Arif Paşa'nın Seyahatnamesi- Diyarbakır Seyahatı, *Türk Tarih Belgeleri Dergisi*, 18 (22), 91-109.
- Petermann, J. H. (1861). *Reisen im Orient*. Verlag Von Veit & Comp., Leipzig.
- Strange, G. L. (2015). *Doğu Hilafeti'nin Memleketleri (Mezopotamya, İran ve Orta Asya) İslam Fetihlerinden Timur Zamanına Kadar* C. Tomar (Çev.). Yeditepe Yayınları.
- Tavernier, J. B. (2006). *Tavernier Seyahatnamesi*. T. Tunçdoğan (Çev.). Kitap Yayınevi.
- Toprak, V. (2012). Diyarbakır Surlarının Jeolojik ve Morfolojik Özellikleri, *Uluslararası Diyarbakır Surları Sempozyumu Bildiri Kitabı*. T.C. Diyarbakır Valiliği Kültür Sanat Yayınları, s. 139-148.
- Tuncer, O. C. (2012). *Diyarbakır Surları*, T.C. Diyarbakır Valiliği, Diyarbakır: Kültür Sanat Yayınları, Sayı:6, Ankara, ss. 67.
- Türk Dil Kurumu Sözlükleri (2022). *Adım*. 12 Eylül 2023 tarihinde <https://sozluk.gov.tr/> adresinden alındı.
- Yazıcı, H. (2009). Seyahatname. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde (c. 37, s.11-13). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Yıldırım, F. (2024). Mimari Alanındaki Sanat Tarihi Araştırmalarında Bir Kaynak Olarak Seyahatnameler: Barındırdıkları Sorunlar ve Dikkat Edilmesi Gereken Hususlar, *Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi*, 87, 33-47.
- Yılmaz, Ö. (2013). Osmanlı Şehir Tarihleri Açısından Yabancı Seyahatnamelerin Kaynak Değeri. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 8 (2), 587-614.
- Yılmaz, Ö. (2016). Mahali Tarihin Kaynağı Olarak Seyahatnameler: Örnek Çalışmalar, Yöntem ve Yaklaşımlar. Ç. Özdemir, Y. E. Tekinsoy (Ed.), *Yabancı Seyahatnamelerde Türkiye* (s. 21-41) içinde. Türk Yurdu.





## Tasarım Stüdyosunda Açık Mimarlığı Tartışmak: Atölye 1 ve Ankara Örneği

*Araştırma Makalesi*  
Research Article

Gülşah Güleç<sup>1</sup>, Zeynep Uludağ<sup>2</sup>

<sup>1</sup> Doç. Dr., Gazi Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Ankara, Türkiye  
ORCID ID: 0000-0002-8041-2018 e-posta: [gulsahgulec@gazi.edu.tr](mailto:gulsahgulec@gazi.edu.tr)

<sup>2</sup> Prof. Dr., Gazi Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Ankara, Türkiye  
ORCID ID: 0000-0001-9242-7957, e-posta: [uzeynep@gazi.edu.tr](mailto:uzeynep@gazi.edu.tr)

### ÖZ

Açıklık, mimarlığın 21. yüzyılın dünyasının yeni mekansal, sosyal, kültürel ve çevresel koşullarına uyum sağlaması için önemli bir niteliktir. Son yıllarda ortaya çıkan ve tüm dünyayı etkisi altına alan COVID-19 pandemisi sosyal mesafe kavramıyla birlikte açıklığın ve açık mekânın yeniden mimarlığın gündemine yerleşmesine yol açmıştır. Pandeminin yanı sıra ekonomik krizlerin, ekolojik problemlerin ve çok çeşitli teknolojik gelişmelerin yaşandığı bugünün dünyasında açık mimarlık, bu dünyanın yeni dinamiklerini ve gerçekliklerini anlamamızı ve ona uyumlanmamızı sağlayabilecek önemli bir yaklaşım gibi görünmektedir. Bu nedenle, Ankara'da Gazi Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü'nde faaliyetlerini sürdüren Atölye 1'de 2021-2022 yıllarının proje teması Açık Mimarlık olarak belirlenmiştir. Atölyede açıklık, mimarlığın yerle ve toplumsal gerçekliklerle yeni bir biçimde ilişkilmesini sağlayan yere özgü bir nitelik olarak değerlendirilmiştir. Böylece açık mimarlık teması altında yürütülen projelerin başkent Ankara'nın son yıllarda öne çıkan problemlerine ve potansiyellerine duyarlı olacak ve kentte açık mekân kullanımını yaygınlaştıracak biçimde tasarlanmasına önem verilmiştir.

### MAKALE BİLGİSİ

Geliş 22 / 08 / 2023  
Kabul 22 / 04 / 2024

### ANAHTAR KELİMELER

Mimari tasarım stüdyosu  
Mimari proje  
Açık mimarlık  
Açık mekân

## Discussing Open Architecture in Design Studio: The Case of Atelier 1 and Ankara

### ABSTRACT

Openness is an important quality of architecture that facilitates its adaptation to the changing spatial, social, cultural and environmental parameters of the world in the 21st century. The recent pandemic of COVID-19 has brought about the return of open space to the architectural agenda, given the need for openness and social distance. Aside from the pandemic, the current economic crises, ecological concerns and technological advances also lead us to consider open architecture as a means by which we can understand the new dynamics and realities of this century. Thus, we announced Open Architecture as the theme of the years of 2021–2022 in the design studio of Atelier 1 at Gazi University Faculty of Architecture Department of Architecture in Ankara. We discuss openness as a site-specific quality that allows architecture to establish new relationships with the site and society. Hence, the students of the studio design their open architectural projects to be responsive to the physical and social potentials and problems of the city of Ankara recently.

### ARTICLE HISTORY

Received 22 / 08 / 2023  
Accepted 22 / 04 / 2024

### KEYWORDS

Architectural design  
studio  
Architectural project  
Open architecture  
Open space

**Cited / Atıf :** Güleç, G. and Uludağ, Z. (2024). Discussing Open Architecture in Design Studio: The Case of Atelier 1 and Ankara *Artium*, 12 (2), 173-183. <https://doi.org/10.51664/artium.1348084>



## INTRODUCTION

Since 1960s architects, social scientists, philosophers have been discussing open architecture, open work, open configurations in many different fields. There are many potential justifications and explanations of open architecture in use, from philosophical discussions to sociological ones or from structural issues to the performance of architecture. However, it has rarely been discussed in architectural education in terms of developing new design approaches. The aim of this article is to deal with the discussions on the concept of openness that introduce open architecture as a design strategy in the field of architectural design education. It aims to explore the conditions and consequences of openness by placing it to the heart of the design studio as a new way of design thinking as well.

Architectural design studio teaches the physical aspects of architecture; space, volume and material, and develop skills to understand people and realities of daily life experiences to open a new kind of dialogue with the city. To develop a deeper and philosophical understanding of architectural space the skills needed to understand physical space, material and volume must compromise with the skills needed to understand the meaning and social responsibility of architecture. It is necessary to help students who are active constructors of knowledge, for developing appropriate design strategies that architecture has social, cultural and environmental bonds. However, for architecture students, this process is difficult to cope with to draw a meaningful information from this different and diverse data.

The qualities that characterize open architecture has the potential to define a conceptual framework for the students to be taken as a tool in finding their design methods. The term becomes discursive since it is associated with diverse approaches and notions in architecture. As such, architecture can be open in structural, performative, procedural, and conceptual terms (Hernández, Kömez Dağlıoğlu, 2022). These trajectories point to four different but yet interrelated understandings of what an open architecture is, where and when it can be situated, what it can do, and what it usually rejects.

Openness can be framed in the context of open plan, open space, open market, open society, open-source architecture, open design etc., although a clear conclusive definition of openness or open architecture cannot be made; but it is clear that open architecture can influence the future urban environment by questioning the physical space and social life associated with the new modes of consumption and production. By considering the wide spectrum of the concept associated with diverse approaches and notions, the article argues that open architecture is socially responsive architecture that meant to achieve flexible and adaptable built environments to promote social relations, patterns and encounters. To grasp open architecture, students should acknowledge design strategies that appear as open configurations.

However, open architecture should be discussed as a strategy not only to design open forms or structures but also open social and spatial relations in architectural design studio. It is thus discussed in the article that open architecture has the capacity that enables students to be focused on the current social, spatial and environmental problems and potentials in the city of Ankara. The theme of open architecture establishes a new theoretical ground in the fields of architectural design and education in these days in which we face dramatic changes during and after global crises and disasters. Aside from the recent Coronavirus (COVID-19) pandemic, the world is in the grip of a deepening ecological crisis and a depletion of energy resources, and each of these crises comes with its own challenges and performative solutions. One important outcome of this global impact is the accelerated development of new approaches, and new ideas both for open space and public space to increase the quality of the living environment (Hirsch, 2014). Architects and planners are exploring ways of rehabilitating the urban environment as they face the challenges of sustainability, the preservation of ecosystems and new modes of space consumption. They play an active role in increasing the performative qualities of the urban environment as well as the preservation of natural resources in cities. While developing discussions on the contested and performative spatial qualities of the public sphere, new architectural discourses begin to appear on the agenda. The article aims to develop the concept of openness from a philosophical idea to the materialization of an architectural project. By this way, an intangible architectural concept will be conceived with its social, spatial, cultural, functional, environmental and experiential qualities.

While conventional design studio is expecting defined architectural programs, defined solutions, completed architectural projects, very clear answers to environmental problems, new generation design studio's expectations are totally different! It provides a critical, discursive environment where students feel free to develop their own creative approaches, responsive and reflexive ideas against political, sociological, philosophical concerns (Gregory, Livesey, Weddle, 2013). It is important to make a design research to be able to enhance these concerns related with the main theme and thematic approach of the studio (Nelson, 2013). So, students can develop their projects by discussing the theme and its borders, and release from the bonds of normative architecture. The article argues that open architecture can influence the future urban environment by questioning architectural space out of the modern normative definitions of building and environment. In this regard, we evaluate openness also as an environmental quality in Atelier 1, the design studio at Gazi University Faculty of Architecture Department of Architecture in Ankara. The relations between building, city and environment embrace a sensitivity toward daily life, culture, social structure and environmental behavior. Thus, we rather discuss openness as a site-specific quality that encourages architecture to establish new relations with the site and society.

## WHAT IS OPEN ARCHITECTURE?

Open architecture is recently defined and discussed as a type of computer architecture or software architecture that permits the easy addition, upgrading and swapping of components with other computers (August, Shin, Tunca, 2013). This is one of the most common definitions of open architecture, leading it to be defined as a technology infrastructure with specifications that are public rather than proprietary, and includes officially approved standards as well as privately designed architectures, the specifications of which are made public by their designers. It is actually called as open-source architecture (Vardouli, Buechley, 2014). Open-source architecture has emerged as one of the most dominant architectural forms in recent decades, in which architects and designers from other disciplinary fields gather and share their architectural and design knowledge through a global network. This network has created a common ground for architecture, and turned architects into open-source architects. Openness is therefore associated with globality as well as technology (Wigley, 2012). But the concept of openness has been defined in many other ways, as such it has been defined by not only technological but also social, spatial and environmental qualities, particularly in the field of architecture.

### Open Space

Openness is not a new concept in architecture. Open architecture actually dates to the first half of the 20th century, exemplified by such modern architects as Mies van der Rohe and Le Corbusier who designed open spaces within the context of their modern architectures. These open spaces are generally discussed through their open plans, and reveal the flexibility and adaptability of spaces, enhancing the idea of openness. The Barcelona Pavilion (1928–29), as one of the open plans of Mies, is designed as a flexible and adaptable space for daily use, and as a fluid space that has been freed of spatial and structural walls and divisions. Open plans are defined as free plans in architecture, although there are differences between the free plans designed by Mies and those of Le Corbusier. While Mies designs space more freely, Le Corbusier designs to limit the freedom of its users. In Villa Savoye (1928–31), he designs the movements of the users from the bottom to the top level of the building, orienting them in the space along with a promenade, like a choreographer (Akcan, 2018).

However, it is a fact that modern architects question the compositional unity in architectural design, and move towards the quest for an absolute freedom of plan. The quest for freedom is closely associated with designing an open space in architecture. But Van Rooyen suggests that while the plan's freedom results from the development of the column and slab framing system at the beginning of the 20th century, it affirms a renewed interest in the adaptability of spaces and architects' ability to take into account the evolution of uses and users' preferences recently. Besides, openness is now about designing

adaptable and flexible spatial organizations in the architecture of the 21st century (Van Rooyen, 2022).

### Open Form

Akcan claims that open architecture is not only about designing open space, but also open form. She goes on to highlight some of the interpretations of open form in architecture as flexible, mobile, transformable, liberate and adaptable, such as the designs of the Metabolists in the second half of the 20th century. Kurokawa, as a metabolist architect, designed the Nakagin Capsule Tower (1970–72) to be a flexible and adaptable form into which capsules can be plugged or unplugged to suit the changes in capacities (Akcan, 2018). Even if it was demolished in the past months, this building was one of the most popular examples of open form in architecture, and it has led to discussions also of open society and open city in architecture.

### Open City

Open city is particularly evaluated as a structure that promotes possible future scenarios in opposition to the stable and conventional urban structures which do not foster unpredictability, diversity and adaptability. Open city was significantly important for Archigram, and also for the Metabolists of that period, and they celebrated flexibility, mobility, transformability, liberty and adaptability in such architectural and urban designs as Plug-in City, Walking City, and Instant City, and Helix City (1960s–70s). These designs rely heavily on the concepts of open city and open society, with architects conceptualizing their projects as open-ended designs with incomplete imageries (Akcan, 2018).

Architects questioned the static and perennial nature of architecture in the second half of the 20th century. Especially the metabolist architects saw this static conception of architecture as a constant in Western societies, where monuments emanate an aesthetic of eternity. The paradigm shifts from considering the monument as eternal to an impermanent architecture gave architecture an indeterminate, open-ended character, a trend particularly developed by the metabolist and structuralist movement which represents what we now understand as open architecture. We can identify this trend as a tendency towards indeterminacy in architecture, both as a means to reflect programmatic uncertainty and to provide a stable framework that remains open to functional instability.

Indeterminacy and instability often refer to incomplete structures that are open to possibilities. As such, Eco discusses incompleteness, possibilities, uncertainties, and ambiguities as the very essence of the open work, and defines contemporary poetry, literature, music, painting, sculpture, and other fields of art as fields of possibilities. For him, contemporary poetry, unlike medieval poetry, creates ambiguous situations that are open to all sorts of operative choices and interpretations as an open work of art. This refers to the singular aesthetic situation of contemporary poetry and openness. Openness offers an

opportunity to see art and the entire world as a possibility (Eco, 1989).

Possibility is a significantly important concept related to plurality and multiplicity in the field of architecture, referring to an open-ended design process in which the designer is not the only architect, as the process is open to the interpretations and interferences of others, such as the user. It is generally referred to as participatory architecture, being a form of open architecture in which the architect designs with the user rather than for them, and in which participation is initiated as an open-ended process in such a way that users continue to shape their environments even after the work of the architect has been concluded. However, Akcan suggests that open architecture does not necessarily refer to the participatory design process. It rather refers to design the openness in this process. She goes on to discuss openness is being directly related to democracy, advocating the consideration of open architecture as democratic architecture to be more responsive to the needs, requirements, and desires of the public (Akcan, 2018). On the other side, open architecture raised another discursive issue in the last years of the 20th century, referred to as neo-liberalistic architecture (Urban, 2019).

Neoliberalism, as an advanced mode of capitalism, leads to a redefinition of openness in architecture. Open architecture begins to indicate to open market in which people strive to design and build the most profitable buildings – generally closed, introverted, and congested buildings in cities. But open suggests non-closed, extroverted, and liberated in architecture as well as responsive, expressive and communicative. As mentioned earlier, open architecture responds to people's needs; it expresses their desires and identities and communicates with them to enhance their sense of belonging. So, there has always been a need to design much more open systems, forms, orders, geometries, and architectures, and from this perspective, openness becomes a rather formal quality in architecture (Gausa, Guallart, Müller, Soriano, Porras, Morales, 2003).

### Open Form Revisited

Hansen discusses open form through the dialectic relationship of individuality and collectivity. For him, an open form, unlike a closed form, does not exclude the energy of the users' initiative, but treats it as a basic, organic, and inseparable component. This fact is of fundamental significance to the users' psychological needs of identity. The closed form, in contrast, is the shape of industrialization and standardization, and leads to individuality becoming lost in the collective. But open form aids the individual in finding him/herself within the collective. As the new aesthetic in architecture, the open form would bring us closer to the ordinary, mediocre, and accidental. It is the form of the sum of events, or the sum of individualities, leading Hansen to suggest that society should promote individual differences and qualities if it is to be more open (Hansen, Hansen, 1961).

### Open Society

Popper uses the concept of open in social terms, by referring to the open society as the individualist, and the closed society as the collectivist. He claims that total collectivism, or totalitarianism, is the enemy of the open society, and that an open society is only possible in the presence of democracy and individuality. In an open society, people as free individuals can make their own decisions and take responsibility for their decisions, while in a closed society a ruler with the power to make all individual and institutional decisions holds sway. This is a totalitarian ideology, and is one that provides the foundations for certainty and security in society; but, on the other side, it exhausts freedom, democracy, and individuality. With the breakdown of a closed society and the totalitarian ideology, all certainties and feelings of total security disappear, and this uncertainty and insecurity is the essence of an open society, and opens the door to new opportunities, responsibilities, and individualities (Popper, 1947).

These discussions reveal that the concept of open is closely related to society. However, social changes have led this concept to take on different meanings and definitions throughout history. One of them is the change from the industrial society to the leisure and consumer society. In an industrial society, people tend to use open spaces in the city for such daily routines as shopping, socializing, walking from home to work, or vice versa. With the development of transportation technologies, cars, motors and public transport, people today tend to pass through these spaces more rapidly. Cities have become bigger and bigger and even more complex due to these technologies, and open spaces have come to be limited by such buildings as offices, banks, government buildings, department stores, shopping malls, etc. Within this urban complexity, working hours are longer than holiday hours in an industrial society. In a consumer society, however, people tend to spend more time in parks, on the streets, and in cafes, cinemas, shops, and other public spaces. The open and public spaces become the shopping centers of the city, and while areas may be reserved for some specific recreational activities, the main social activity is shopping. Recent changes have led open spaces to be used for cultural and political events, happenings, sporting events, exercise, and exhibitions, as well as for shopping in the city, and these changes, as Gehl claims, have turned work-oriented cities into cities of leisure and enjoyment. Changes in living standards, working hours and economic capacities over the last century have enabled open spaces to take on new functions, although Gehl stresses that the city has still retained its function as a meeting place in the 21st century. Accordingly, architects and urban planners should give priority to the design of open spaces that can serve as meeting places in the city (Gehl, 2007).

### Open Space in the 21<sup>st</sup> Century

Open space is the common concern not only of the architectural and urban planning disciplines, but also those of sociology, economy, policy and history. Open space is

a subject of interdisciplinary discussion in the globalized world of the 21st century. Maki discusses open space through an analysis of New York, as one of the most popular cities in the world. For him, the image of the city is not characterized by the image of the skyscrapers in Manhattan, but rather by such open spaces as the spacious Central Park. He, thus, proposes the adoption of a design and planning approach that prioritizes open spaces, given their capacity to endow our urban lives with diverse potentials. Maki discusses open space with reference to the popular book *The Image of the City*, written by Lynch in the 1960s, in which paths, edges, districts, nodes and landmarks are defined as the main elements of the city image. According to Maki, open space refers to a territory surrounded by an edge, and the relationship between open space and its territory is one of functional and visual separation – that is, an edge. An open space is free precisely because it is surrounded by an edge, and freedom is an important quality for an open space (Maki, 2017). In this context, Fabbrini argues that open space is the opposite model of panopticon in architecture, since panopticon is a closed model of space being controlled by a group of people. On the other side, open space is being expected to invite people for meetings and gatherings (Fabbrini, 2022). Maki also asserts that open spaces promote meetings, and they are free spaces to host diverse activities. He goes on to propose a new openness beyond the openness of the parks or recreational areas in the city, suggesting that open spaces should be the subject of more diverse intellectual observations. While generally functioning as parks and recreational areas, they also have the potential to enrich our urban lives (Maki, 2017).

Open space is not discussed only in terms of its physical qualities, as it also has social and cultural qualities. In that, openness is considered as a quality that can be designed spatially, socially and culturally (Specter, 1963). Wong, as an environmental activist, refers to open space as a ground for social and cultural change, and claims that open space should promote involvement to eliminate the inequalities and disadvantages of society. She advocates multiculturalism and a multicultural society while discussing the roles of open spaces in the 21st century. She claims that every society in the world has become a multicultural society in this century, and involvement allows open spaces to become grounds for multicultural activities in society. As Wong discusses, open spaces are wonderful settings for all kinds of activities, and are significantly defined by the activities they host (Wong, 2007).

Here, involvement through activities suggests participation, which is a critically important concept since it implies the enhancement of openness. Open spaces become even more open when people participate in the hosted activities. People may get involved in the design of such spaces, thus producing an openness that is based on the participation of the users. This is a re-emerging discussion in both urban and architectural design. De Carlo discusses the close relationship between participation and representation in architecture, claiming that architecture in

the future will be characterized by the increasing participation of the user in its organizational and formal definition. Hence, we should do everything possible to make architecture less and less the representation of its designers, and more and more the representation of its users, and this is only possible through a participatory design process and an architecture of participation (De Carlo, 2005).

It seems appropriate to discuss open space and open architecture alongside the concept of participation, although openness is defined and discussed with many other concepts in architecture. As such, Behnisch discusses openness not by being participatory but liberty and interdisciplinarity. For Behnisch, architecture should exceed its disciplinary borders by developing interdisciplinary relationships particularly with art and design, and by liberating itself from the historical norms and forms to be open (Behnisch, 1997, 2005). It is a fact that architecture has, throughout history, limited itself with some specific norms (functionalism, regionalism, universalism, etc.) and forms (decorated, purified, deconstructed, etc.). These normative approaches mostly lead architects to ignore open architecture that can be characterized without functions or any other limitations. Open architecture for free use, as an open system, can serve as an empty shell that users are able to appropriate and improve.

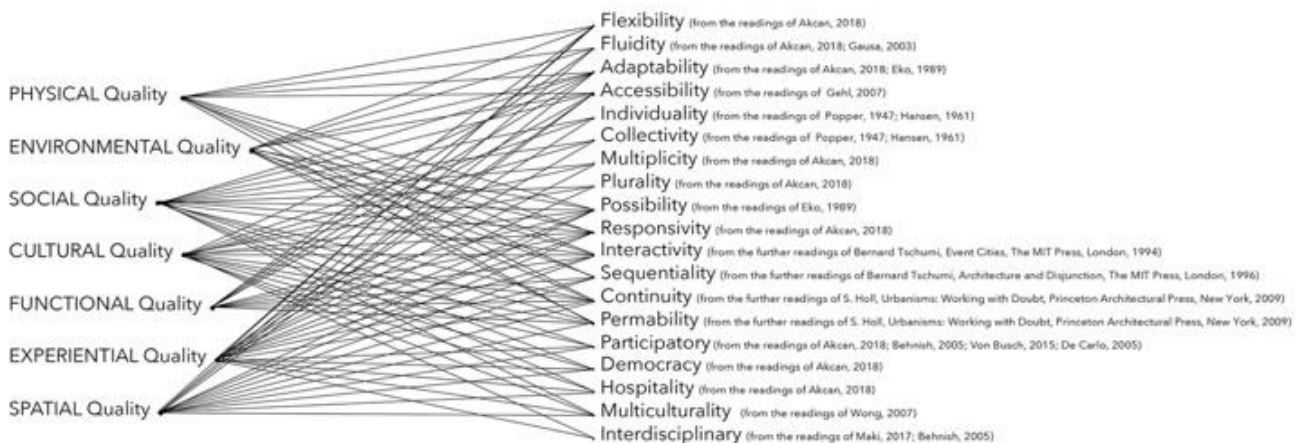
Akcan relates appropriation to participatory design in her analysis of the International Building Exhibition (IBA) projects from 1984 to 1987, some of which, she claims, are designed with the participation of their users – primarily immigrants and guest workers residing in the Kreuzberg district of Berlin. Akcan puts forward a critical discussion of these new housing projects with focus not only on participation but also collectivity, democracy, hospitality, and collaboration. She also relates openness to open borders more than to the open market, to collectivity more than individuality, to the openness of society and democracy more than the free circulation of consumer goods and money, to user participation in architecture more than author-architect, and to collaborative design processes more than the sole designers. She further discusses openness with the concept of hospitality by translating this concept into open architecture. She reveals that hospitality points out to an open architecture not only for every citizen but also for every human even if she/he lost her/his citizenship in this global world (Akcan, 2018).

In the 21st century world, it is hard to make a stable definition of open architecture, since everything is in a constant state of flux due to the changes in the economic systems, technological parameters, global problems and processes. Openness is therefore defined and discussed in various ways in architecture. We discuss open architecture in the studio as an architectural strategy that cannot be reduced to design an open form or open structure. Openness is a social, spatial and environmental quality as well as a formal or structural reality. Thus, we consider open architecture as a form of architecture which enables us to focus on the open social, spatial and environmental

relations by injecting flexible, accessible and participable spaces into the existing urban entity. We make an interdisciplinary research on open architecture including the references of Popper, Eco, Maki, Behnish and Akcan, and this research leads us to reconceptualize openness such concepts as flexibility, accessibility and participation. However, we do not limit the studio discussions to these concepts. We encourage the students to make a further research on the theme of open architecture. So, they discover such many other concepts as continuity, sequentiality, interactivity and permeability. Due to the further readings and researches, they realize that Holl

defines continuity as the continuous organization of space, and this is the openness of his designs. However, he mostly calls it as permeable design into which people stroll around and experience the space freely (Holl, 2009). Besides, Tschumi defines the free and continuous spatial organization as the sequence of space. According to him, sequentiality leads space to be in an interactive relationship with people. This is also another definition of openness in architecture (Tschumi, 1996). These definitions and discussions establish a common ground for us to discuss open architecture within a broader conceptual network in the design studio (Table 1).

**Table 1:** Conceptual network of open architecture (created by the authors)



## DISCUSSIONS ON OPEN ARCHITECTURE IN THE DESIGN STUDIO

In Atelier 1, which is a vertical design studio at Gazi University Faculty of Architecture Department of Architecture, we announced Open Architecture as the main project theme of the years of 2021–2022. Openness is an important quality that adapts architecture to the social, spatial, functional and environmental dynamics of the world in the 21st century. As mentioned before, the pandemic has brought about a return of open architecture to the agenda given the need for more openness and social distance to mitigate the risks of the COVID-19. That said, it's not only the pandemic but also the current economic crises, ecological concerns and technological advances in the world compel us to consider open architecture as an opportunity to understand the new dynamics and realities of this century. Thus, we discuss openness not only as a physical, formal or structural but also a social, spatial and environmental quality in the design studio. During these discussions, the students enhance the conceptual network of open architecture by considering openness as a cultural, functional and experiential quality as well (See Table 1). They consider open architecture as a way of designing new physical and non-physical relations. So, the students rather focus on designing “open relations” than “open structures” or “structures with openings” in the city. They use the concepts of flexibility, accessibility, continuity, sequentiality, interactivity and permeability to discuss

open architecture, and to design flexible, accessible, continuous, sequential, interactive and permeable relations between the site and building structure (See Table 2). Hence, it is not our priority to design an open formal or structural entity; it is rather to design open relations within the city. The above conceptual network on openness paves the way for us to develop the student projects by questioning and opening the boundaries between inside and outside, space and structure, building and site etc. As such, the students interpret the project site as a network of urban relations intertwined with social, spatial and environmental potentials, awaiting to be explored and opened.

The project site is in Ulus, which is one of the historically important urban spaces in Ankara. Ankara, as the capital city of Turkiye, is where the modernization process was launched and disseminated throughout the country following the proclamation of the Turkish Republic in 1923. And Ulus is at the heart of this modern city. The project site in Ulus has functioned as a parking lot, and has most recently been the site of the national Ulus Modern architectural competition. Ulus has hosted a vivid social life throughout its history, as a district where people use to shop, stroll around, and socialize. Thus, the social, commercial, and historical aspects of the site are critically important to us in the proposal of a site-specific design with the potential to enhance the daily life here. The site is surrounded by historical buildings such as Ulus Hali and

Sulu Han, the first of which is one of the grand historical bazaars of the city where various vegetables, fruit, clothes, and other goods are stored and sold (Figure 1, 2, 3). The surrounding streets, Posta Caddesi, Susam Sokak, Kızılbey Sokak and Hal Sokak are crowded and congested streets, and so our students tend to design their buildings particularly away from Hal Sokak to leave an open space, not only for the flow of pedestrians but also for outdoor activities, gatherings and recreational pursuits (Figure 4).



**Figure 1.** The project site in Ulus, Ankara (Google Earth, 2023)



**Figure 2.** Ulus Hali, Ankara (<https://ankarafoto.weebly.com/ulus-hali.html>)



**Figure 3.** Suluhan, Ulus, Ankara (<https://ankarafoto.weebly.com/ulus-hali.html>)

Sulu Han is another historical building exemplifying the common idea of openness in the architectural history of Türkiye through its open space, known as *avlu*. *Avlu* is a common space that is often found in historical buildings in Türkiye that opens the building to the street and the city, being a courtyard that promotes the inner social life of the building by connecting it to the social life of the city. We

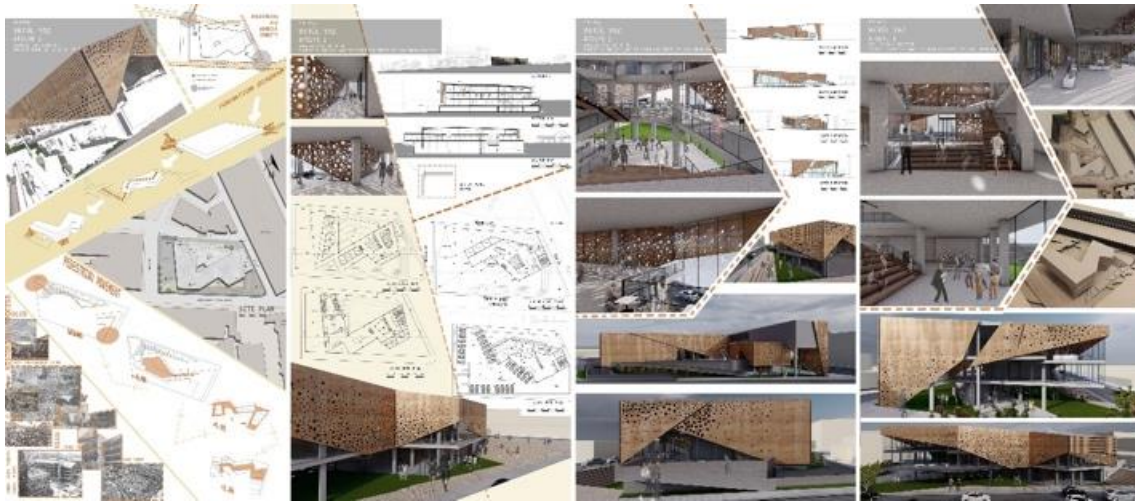
are therefore inspired to design open space in a continuous relationship with the social dynamics in Ulus, although each student in the studio interprets these dynamics and relations according to their own unique interpretations of open architecture. We, as the tutors, encourage them to discuss and design open space not only physically, but also socially and functionally. This leads them to design the functions of their projects, with particular emphasis on the current social potentials and problems in the city (Uludağ, Gülec, 2018).



**Figure 4.** The surrounding street views, Ulus, Ankara (Google Earth, 2023 adresinden alınmıştır)

The students see and understand the lack of social, cultural and educational facilities in the city, leading to the discussions of the need for open architecture to be responsive to the current needs and demands of the public in regard to accommodation, working, education, socializing, etc. This enables the students to discuss openness also as a responsive quality both implying to meet the people's needs, and design the building structures responsively with the environmental constraints and dynamics. As such, they design open spaces which are accessible and permeable for all people within the structures. They propose these spaces to be the interactive platforms for meeting, gathering and encountering both inside and outside of the building. These are also flexible platforms that are not interrupted by walls and corridors to promote the social and spatial relations in the building.

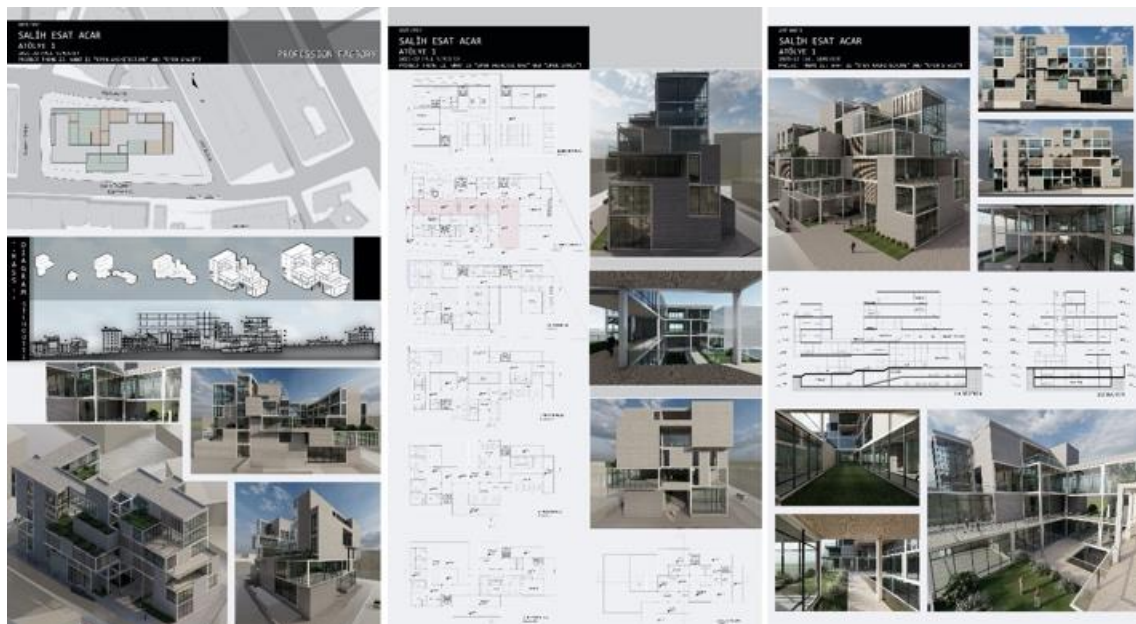
In the selected 4th year architectural projects, the concepts of responsivity, accessibility, interactivity, permeability and flexibility were discussed not only to design formal characteristics but also social, spatial and environmental dynamics. In the project designed by Betül Yaz, openness is discussed by the concepts of responsivity, accessibility and flexibility, and the student accordingly designs flexible and accessible spaces that respond to the existing activities and the flow of the pedestrians in this part of the city. The spaces within the building are also generated responsively and accessibly, and they contribute to the social and commercial life in Ulus with new shops, studios, cafes, restaurants, exhibition areas and meeting halls. The perforated building structure, which is intentionally opened at the street levels, enhances the accessibility of the building, that means it attracts the attention of people, and invites them to participate the social activities in and around the building (Figure 5).



**Figure 5.** The posters of the project designed by Betül Yaz (from the project archive of the atelier, 2022)

In the project designed by Salih Esat Acar, the concepts of *continuity*, *sequentiality* and *interactivity* are particularly discussed to design a continuous spatial organization of workshops, showrooms, gymnasiums, dining halls and dormitory rooms. The student focuses on the continuity from the ground to the top level of the building as the spatial sequentiality, and creates various open spaces

within the building, such as gardens and terraces. Open spaces are in an interactive relationship through these gardens and terraces. They are interactively connected with each other, and they create a continuous open space at the ground level of the building structure. These spaces define a new structural pattern within the context of the dynamic urban pattern of Ulus (Figure 6).

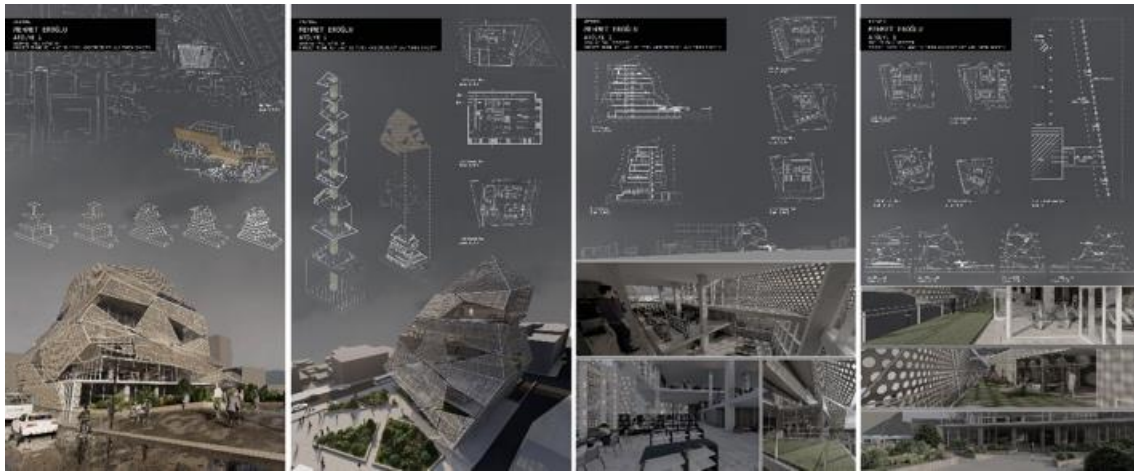


**Figure 6.** The posters of the project designed by Salih Esat Acar (from the project archive of the atelier, 2022)

In the project designed by Mehmet Eroğlu, open architecture is discussed by the concepts of *accessibility*, *permeability* and *flexibility*. The student designs a high-rise building by rotating the layers of the building, and wraps these rotational layers through a perforated building structure. This structure is partially open, and creates such open spaces as terraces and gardens to promote accessibility and permeability within the building. The structure also wraps such semi-open and closed spaces as shops, exhibition areas, meeting halls, restaurant, library,

study rooms and dormitory rooms, and the student suggests that these spaces provide opportunities for children, students, and people of all ages to mingle, and to share, live and experience together. He designs them as open and flexible spaces around the circulation area on each rotational layer of the building. So, people have the opportunity to study in an open library or eat lunch in an open restaurant, and experience the spaces freely and flexibly in Ulus (Figure 7).








**Figure 7.** The posters of the project designed by Mehmet Eroğlu (from the project archive of the atelier, 2022)

As we see, the students consider openness as a social, spatial, environmental and experiential quality. These considerations on openness and open architecture lead them to design their projects in response to the unique dynamics and realities of the social life in the city of Ankara, specifically in Ulus. Their responsive design approaches pave the way for them to propose more open and semi-open spaces to meet the changing needs, requirements and demands of the society, especially after the pandemic days. However, they design their projects not only as a sequence of physically open spaces but also socially and functionally interactive spatial organizations. We, therefore, discuss these projects as open design projects that are in a responsive and interactive relationship with the site and society (Table 2).

**Table 2:** Functions and concepts of the open design projects (created by the authors)

<b>PROJECT</b> 1		<b>FUNCTIONS</b> shops, studios, cafes, restaurants, exhibitions, and meeting halls
		<b>CONCEPTS</b> responsivity, accessibility, and flexibility
<b>PROJECT</b> 2		<b>FUNCTIONS</b> showrooms, gymnasiums, dining rooms, and dormitory rooms
		<b>CONCEPTS</b> continuity, sequentiality, and interactivity
<b>PROJECT</b> 3		<b>FUNCTIONS</b> shops, exhibition and meeting halls, restaurants, library, study rooms, and dormitory rooms
		<b>CONCEPTS</b> accessibility, permeability, and flexibility

## CONCLUSIONS

Openness has become an even more important quality, particularly with the social and physical distancing demanded by the pandemic circumstances recently, which has led the world to realize the need to rehabilitate and reorganize the social, spatial and physical relationships in cities. In Atelier 1, the main project theme of Open Architecture establishes a theoretical ground for us to discover and discuss the existing relations, realities and dynamics of Ulus, as an old city center of Ankara, and our students are led to make their own interpretations of open architecture within the context of this district by drawing upon such concepts as *accessibility*, *permeability*, *flexibility*, *interactivity* and *responsivity*. Their projects are responsively designed to meet the needs of the public in several functions including accommodation, working, education, socializing, etc., and they reveal that openness is a spatial, social, functional and experiential quality that has the potential to bring about the establishment of new and open relationships within the city.

We believe that discussing open space, open form, open city and open society in architectural education, particularly in architectural design studio, will lead students to understand that there is a current and urgent need for creating more open spaces in our cities. They will thus be motivated to prioritize social, spatial and environmental openness in their architectural design projects, and realize that openness is not only a physical but also a social quality that enhances the quality of public life in the city. Although Ulus has still a dynamic public life, it loses its attractiveness especially for the young people who live in the city of Ankara. However, we think that it has the potential to be one of the attractive city centers again for the young people, if it is enriched by a sequence of new social and spatial relations. The students of Atelier 1 design these relations by being aware of the fact that openness is a critical concept in today's world suffering from pandemics, migrations, wars, economic crises and so on. Open social and spatial relations promote people to meet and encounter in a safer and healthier environment. But the student projects are not designed as gentrification projects so as to initiate a reconstruction

process in Ulus, as being one of the old city centers in the city. These projects are instead designed as generators that will turn Ulus to an attraction center for all ages. We, therefore, do not limit open architecture to an approach of designing physically open structures. The design theme of open architecture rather leads us to generate open social and spatial relations that have the potential to transform Ulus into a more permeable and participable environment. We see that open spaces and open structures do not define a temporary discourse in architecture. In that, openness will establish a common ground in the future in which people will probably face with new pandemics and paradigm shifts in their daily lives. So, open architecture is an ongoing design theme that is worth to discuss with various concepts (flexibility, permeability, participation, responsivity etc.), and conceptual approaches (flexible architecture, permeable architecture, participatory architecture, responsive architecture etc.) in the field of architectural design education in these days and in the future.

It is critically important for us to discuss open architecture as a way of designing open spaces, and motivate the students to generate open social and spatial relations that have the capacity to be adapted to the changing dynamics of the environment. Since people need and demand more open spaces in the continuously changing and condensing big cities today, we see it as a responsibility to focus on the conditions and consequences of open architecture in our design studio. This leads us to see and acknowledge that openness cannot be reduced to design an “open structure” or a “structural opening” in architecture. The concept of “open” promises to design an open network of relations as well. It is an inspiring concept that leads the students to realize the explicit and implicit values of the site. “Openness” paves the way for them to create unique and site-specific environmental relations. These relations enable us to define the student projects as “open projects”, that means they are designed to be responsive to the problems and potentials of the environment. But, as mentioned before, openness is not an architectural concept that is limited to the conceptual network that we present in the article. It is even not limited to the disciplinary field of architecture. It is an interdisciplinary concept which still awaits to be explored by the other fields of design. However, we suggest that openness is a concept that is worth to be a common design theme, particularly in the field of architectural design education; since it gives students the possibility of designing not only physical (spatial, structural, environmental etc.), but also non-physical (social, functional, cultural, experiential etc.) relations in their projects. By this way, the student projects are designed as an open network of relations, and embedded in a broader network of relations within the environment.

#### ACKNOWLEDGEMENT

The authors acknowledge that there is not a source of funding or sponsor of the article.

The authors do not need to obtain a permission from the ethics committee for the verbal and visual materials in the article.

#### REFERENCES

- Akcan, E. (2018). *Open Architecture: Migration, Citizenship and The Urban Renewal of Berlin-Kreuzberg* by IBA-1984/87. Birkhauser.
- August, T., Shin, H., & Tunca, T. I. (2013). *Licensing and Competition for Services in Open Source Software*. *Information Systems Research*, 24(4), 1068–1086.
- Behnisch, G. (1997). Günter Behnisch for an “Open” Architecture: A Discussion of Collaboration and the Design Process. *Perspecta*, (28), 65–77.
- Behnisch, G. (2005). *For an Open Architecture. (Re)Reading Perspecta: The First Fifty Years of the Yale Architectural Journal*, 1(1), 688-691.
- De Carlo, G. (2005). *An Architecture of Participation. (Re)Reading Perspecta: The First Fifty Years of the Yale Architectural Journal*, 1(1), 396-400.
- Eco, U. (1989). *The Open Work*. Harvard University Press.
- Fabbrini, S. (2022). *Ventotene and Gorizia: Opening the Panopticon*. *Open Architecture: Tradition, Possibilities and Shortcomings*. *Footprint: Delft Architecture Theory Journal*, 16(2), 21-40.
- Gausa, M., Guallart, V., Müller, W., Soriano, F., Porras, F. & Morales, J. (2003). *The Metapolis Dictionary of Advanced Architecture: City, Technology and Society in the Information Age*. Actar Publishing.
- Gehl, J. (2007). *Public Spaces for a Changing Public Life*. In C. Ward Thompson, P. Travlou (Eds.), *Open space: People space* (pp. 3-10). Taylor & Francis.
- Gregory, A., Livesey, G., & Weddle, R. (2013). *Introduction: Boundaries in Architectural Education*. *Journal of Architectural Education* (1984-), 67(2), 171–171. <https://doi.org/10.1080/10464883.2013.817168>
- Hansen, O., Hansen, Z. (1961). *The Open Form in Architecture* [CIAM '59]. Verlag.
- Hernández, J. M., Kömez Dağlıoğlu, E. (2022). *Open Architecture and its Discontents*. *Open Architecture: Tradition, Possibilities and Shortcomings*. *Footprint: Delft Architecture Theory Journal*, 16(2), 3-8.
- Hirsch, A. B. (2014). *From “Open Space” to “Public Space”*: *Activist Landscape Architects of the 1960s*. *Landscape Journal*, 33(2), 173–194.
- Holl, S. (2009). *Urbanisms: Working with Doubt*. Princeton Architectural Press.
- Maki, F. (2017). *Open Space: Utopia is not a Building*. *The Architectural Review*, 3(1), 1-11.

- Nelson, W. A. (2013). Design, Research and Design Research: Synergies and Contradictions. *Educational Technology*, 53(1), 3–11.
- Popper, K. (1947). *The Open Society and its Enemies*. George Routledge & Sons.
- Specter, D. K. (1963). Open Space Design. *Landscape Architecture*, 53(2), 88.
- Tschumi, B. (1996). *Architecture and Disjunction*. The MIT Press.
- Uludağ, Z. & Güleç, G. (2018). Reinterpreting as a Critical Ground in Atelier 1 Projects: Some Prospects and Projections on Ankara. *International Journal of Art & Design Education*, 37(3), 413-425. <https://doi.org/10.1111/jade.12144>.
- Urban, F. (2019). Review of Open Architecture: Migration, Citizenship and the Urban Renewal of Berlin-Kreuzberg by IBA 1984/87 by Esra Akcan. *Journal of the Society of Architectural Historians*, 78(3), 358–359. <https://doi.org/10.1525/jsah.2019.78.3.358>
- Van Rooyen, X. (2022). Free Plan versus Free Rooms: Two Conceptions of Open Architecture. *Open Architecture: Tradition, Possibilities and Shortcomings*. *Footprint: Delft Architecture Theory Journal*, 16(2), 85-103.
- Vardouli, T., & Buechley, L. (2014). Open Source Architecture: An Exploration of Source Code and Access in Architectural Design. *Leonardo*, 47(1), 51–55.
- Wigley, M. (2012). The Open-Sourced Architect. In D. Chipperfield, K. Long & S. Bose (Eds.), *Common Ground: A Critical Reader* (pp. 297-303). Venice Marsilio Books.
- Wong, J. L. (2007). Culture, Heritage and Access to Open Spaces. In C. Ward Thompson, P. Travlou (Eds.), *Open Space: People Space* (pp. 41-54). Taylor & Francis.



## Diyarbakır Surp Pirgiç Ermeni Kilisesi Koruma Çalışmaları

*Araştırma Makalesi*  
*Research Article*

Emine Ekinci Dağtekin<sup>1</sup>, Semra Hillez Halifeoğlu<sup>2</sup>,

<sup>1</sup> Doç. Dr., Dicle Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Diyarbakır, Türkiye.

ORCID ID: 0000-0002-6868-5267, e-posta: [edagtekin@dicle.edu.tr](mailto:edagtekin@dicle.edu.tr)

<sup>2</sup> Yl., Dicle Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Diyarbakır, Türkiye.

ORCID ID: 0009-0000-1681-9852, e-posta: [shillez@gmail.com](mailto:shillez@gmail.com)

### ÖZ

Diyarbakır, Türkiye'nin Güneydoğu Anadolu bölgesinde, El-Cezire olarak da bilinen Mezopotamya'nın kuzeyinde yer almaktadır. MÖ IV. yüzyılın başlarında şehre yerleşen Ermeniler, gayrimüslimler arasında en büyük nüfusa sahipti. Kentin sosyal ve siyasi hayatında önemli bir yer tutan Ermeniler tarafından inşa edilen kiliselerin büyük bir kısmı bugün yok olmuştur. Diyarbakır'da Surp Gregos Kilisesi, Katolik Kilisesi (Surp Hosep Kilisesi), Surp Sargis Kilisesi ve Sup Pirgiç (Protestan) Kiliseleri günümüze kadar ulaşmıştır. Günümüzde cemaatin sayıca az olması nedeniyle bu kiliseler ya kullanılmamakta ya da farklı amaçlarla kullanılmaktadır. Surp Pirgiç Ermeni Kilisesi, Diyarbakır Suriçi'nde yer almaktadır. Surp Pirgiç cemaati tarafından 1981 yılına kadar kullanılmıştır. Kilise, 2008 yılında Diyarbakır Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından restore edilerek kilim ve halı dokuma atölyesi olarak işlevlendirilmiştir. Suriçi'nde 2015-2016 yıllarında meydana gelen terör kaynaklı çatışma ortamı sonucunda kilise büyük hasar görmüştür. 2017-2020 yılları arasında restorasyon çalışmaları yeniden başlatılmıştır. Bu çalışma kapsamında, Diyarbakır Surp Pirgiç Ermeni Kilisesi'nin 2008 ve 2020 yılları arasında gerçekleştirilen koruma uygulamaları ele alınacaktır.

### MAKALE BİLGİSİ

Geliş 04 / 04 / 2024

Kabul 23 / 06 / 2024

### ANAHTAR KELİMELER

Ermeniler  
Diyarbakır Suriçi  
Koruma,  
Surp Pirgiç Kilisesi

## Preservation Study for Surp Pirgiç Armenian Church in Diyarbakır

### ABSTRACT

Diyarbakır is located in the south-eastern Anatolia region of Turkey, in the north of Mesopotamia, also known as Al-Jazira. Inhabited by different ethnic and religious groups, the city played an important role in the early development of Christianity. Most of the churches built by Armenians, who played an important role in the social and political life of the city, have disappeared today. Surp Gregos Church, Catholic Church (Surp Hosep Church), Surp Sargis Church and Sup Pirgiç (Protestant) Churches have survived to the present day in Diyarbakır. Surp Pirgiç Armenian Church is located in Suriçi, Diyarbakır. It was used by the Surp Pirgiç community until 1981. In 2008, the church was restored by the Diyarbakır Regional Directorate of Foundations and was utilised as a rug and carpet weaving workshop. The church was severely damaged as a result of the terrorist conflict that occurred in Suriçi in 2015-2016. Restoration works were restarted between 2017-2020. Within the scope of this study, the conservation practices of Diyarbakır Surp Pirgiç Armenian Church between 2008 and 2020 will be discussed.

### ARTICLE HISTORY

Received 04 / 04 / 2024

Accepted 23 / 06 / 2024

### KEYWORDS

Armenian  
Diyarbakır Suriçi  
Preservation  
Surp Pirgiç Church

**Cited / Atıf:** Ekinci Dağtekin, E. ve Hillez Halifeoğlu, S. (2024). Diyarbakır Surp Pirgiç Ermeni Kilisesi koruma çalışmaları. *Artium*, 12 (2), 184-196. <https://doi.org/10.51664/artium.1464712>



## GİRİŞ

Ermeni toplumu, MS 301 yılında "Aydınlatıcı" (Lusavoriç) lakabıyla anılan Aziz Gregor'un önderliğinde Hristiyan dinini kabul etmiştir. Bu süreçte, Ermeni Apostolik Kilisesi'nin temelleri atılmış ve Gregoryen mezhebi bu kilisenin bir parçası olarak şekillenmiştir. Gregoryen mezhebi, Ermeni Apostolik Kilisesi olarak da bilinir ve Doğu Ortodoks Hristiyanlık geleneğine aittir (Atalay, 2006).

Osmanlı İmparatorluğu'nda, din ya da mezhep esasına göre örgütlenmiş topluluklar içinde, zimmî hukukuna tabi olan Hıristiyanlar; Katolik ve Ortodokslar şeklinde iki temel kategoride sınıflandırılmıştır (Karaca, 2008; Sayar, 2001). Osmanlı topraklarında 1641 yılından itibaren Ortodoks mezhebine bağlı olan Ermeniler arasında Katolik, 1820 yılından itibaren de Protestan cemaati oluşmaya başlamıştır (Atalay, 2006). İstanbul'un fethiyle beraber Hristiyanlara ait dini yapıların inşasında çeşitli sınırlamalar konulmuş, Tanzimat'ın ilanına kadar mevcut kiliselerin onarımı dışında yeni kilise yapımı yasaklanmıştır (Ercan 1990) Karaca, 2008). 1839 Tanzimat Fermanı ve 1856 Islahat Fermanı ile Babiali'den izin alınarak gayrimüslimlerin dini ve sosyal yapılarının (okul, hastane gibi) inşa edilmesinin önü açılmıştır (Pekak, 2009). 1842 yılında Protestanlığın Ermeniler arasına yaygınlaşması ile İstanbul'da ilk Protestan kilisesi açılmış, 1847 yılında, İngiltere'nin etkisiyle Protestan Ermenilere millet statüsü tanınmıştır. (Sayar, 2001; Sevinç, 2003). 1878'de Protestanlarla ilgili nizamnamenin kabul edilmesiyle, Ermeniler; Gregoryen, Katolik ve Protestan olmak üzere üç ayrı kilise ve cemaat şeklinde resmi olarak ayrılmıştır (Adıbelli, 2009; Yılmazçelik, 1995). Bu dönemde, hızlı bir şekilde İstanbul, İzmit, İzmit, Trabzon ve Adapazarı başta olmak üzere Anadolu'nun her tarafında Protestanlar yeni kiliseler açarak cemaatlerini geliştirmiştir (Küçük, 2009).

Diyarbakır (Diyarbekir, Amid), El-Cezire denilen Mezopotamya'nın kuzeyinde, Güneydoğu Anadolu Bölgesinde yer alır. Kentin ilk yerleşim yeri olan Amida Höyük MÖ 3000'lere kadar uzanan bir tarihe sahiptir (Kuruyazıcı, 1997). Farklı etnik ve dini grupların yaşadığı kent, Hıristiyanlığın ilk gelişmesi sırasında önemli rol oynamıştır. 311 yılında Roma İmparatorluğu'nda Hıristiyanlığın resmi din olması, kentin stratejik önemini artırarak, bölgenin merkezi haline getirmiştir (Beysanoğlu, 1992).

Diyarbakır'daki, Müslüman olmayan millet içinde en fazla nüfusa sahip olanlar, M.Ö. IV. yüzyıl başlarında kentte yerleşen Ermenilerdir (Seyfeli 2004, Tuncer 2002). Kent, Hıristiyanlık döneminde, Ermeniler için üçüncü derecede dini bir merkez olarak kabul edilmiştir (Seyfeli, 2004). Şehir nüfusunun %45'ini oluşturan gayrimüslimler içinde en büyük orana sahip olan Ermeniler olmuştur. Kentte, Keldâni, Rum, Süryani, Kürt, Türk ve Yahudiler; Türkçe, Kürtçe, Arapça, Ermenice, Süryanice dillerinden en az ikisini iletişimde kullanmışlardır (Göyünç, 1994 Arslan, 1999; Özcoşar, 2008; Korkusuz, 1999; Taş, 2003).

Kentin stratejik konumu ve demografik yapısı, XVIII. yüzyıldan itibaren Avrupalı seyyahların ilgisini çekmiş; çok sayıda seyyahla beraber misyonerler de kenti ziyaret etmiştir (Korkusuz, 2003). Bu dönemlerde Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri'nden gelen Protestan misyonerler, bölgede etkin bir şekilde faaliyet göstermişlerdir. XIX. yüzyılda Diyarbakır'da Protestanların ruhani liderinin vilayet idare meclisinde temsilci olarak yer alması, Ermenilerin kent içinde etkin ve belirleyici bir rolü olduğuna işaret etmektedir (Salnameler, 1999, Karaboğa 2020; Özcoşar, 2008)

Birinci Dünya Savaşı ve sonrasında meydana gelen siyasi ve sosyal olaylardan kaynaklı çok sayıda Ermeni, zorunlu sürgünler, saldırılar ve katliamlar sonucunda yaşamını yitirmiştir. Bu süreçte Diyarbakır ve çevresinden ayrılan Ermenilerin bir kısmı geri dönüp hayatlarını yeniden kurmaya çalışmış ancak, zamanla birçoğu İstanbul gibi büyük şehirlere ya da başka ülkelere göç etmişler. Günümüzde kentte çok az sayıda Ermeni bulunmasına rağmen, göç edenler ve onların çocukları Diyarbakır'ı ziyaret etmeye devam etmektedirler.

Bu çalışmada, Diyarbakır'da Ermeni dini mimarisine ait Surp Pirgiç (Protestan) Kilisesi'nin, inşa tarihi, konumu, plan, cephe özellikleri, malzemesi, yapım tekniği ve geçirdiği onarımlarla ilgili değerlendirme yapıldıktan sonra, koruma sorunları aktarılmıştır. Kilitse, 1981 ile 2008 yılları arasında kullanılmadığı için insan ve doğa, 2016 yılında ise ateşli silahlardan kaynaklı hasarlar oluşmuştur. Bu bağlamda yapıda 2008 ve 2017-2020 yıllarında yapılan restorasyon müdahaleleri ile ilgili bilgiler verilerek, koruma çalışmaları için öneriler geliştirilmiştir.

## DİYARBAKIR ERMENİ KİLİSELERİ

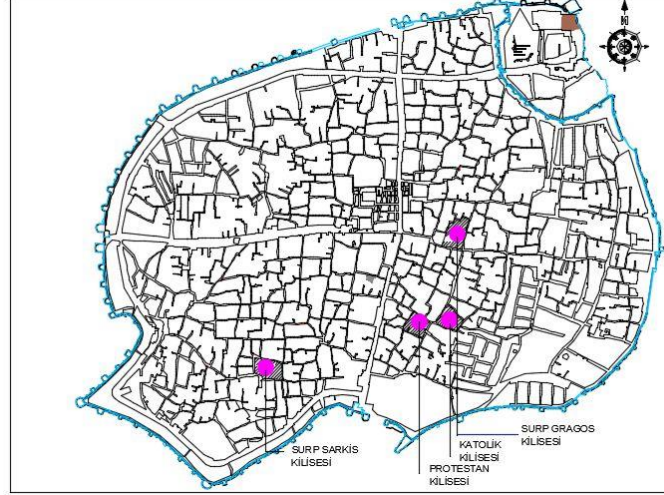
Diyarbakır tarihi kent merkezi, Dicle Nehri'nin kenarında bulunan bir bazalt plato üzerine kurulmuştur. Kentin geçmiş uygarlıklarının günümüze ulaşan en önemli yapılarından biri, tarihi kenti yaklaşık beş kilometre boyunca saran surlardır. "Sur içi" olarak adlandırılan bu alanda, farklı dönemlerde inşa edilmiş dini, ticari ve eğitim amaçlı yapılar bulunmaktadır (Parla, 1990). Surlarla çevrili kentte topoğrafya ile uyumlu olarak, dini yapılar, hanlar, hamamlar ve evler bitişik nizam şeklinde yapılmıştır.

XIX. yüzyılda Diyarbakır'da; Katolik Ermeni, Ortodoks Ermeni, Keldani, Süryani, Katolik Süryani, Protestan, Katolik Rum, Ortodoks Rum, Yahudi, Yezidi, Kıptî ve Müslümanlar olmak üzere 12 farklı dini grup ve çok sayıda mezhep bir arada yaşamıştır. Bu dönemde Diyarbakır Suriçi'nde; 65 mahallede Müslümanlar, 13 mahallede gayrimüslimler ve 42 mahallede ise karma dini gruplar bulunmaktaydı. Gayrimüslimler, bu mahallelerde yaşayan Ermeni, Rum ve Yahudi halkından oluşuyordu, çoğunlukla Hıristiyan (Ortodoks, Katolik, Protestan, Süryani, Nasturi ve Keldani) ile Musevi inançlara sahiptir

(Yılmazçelik, 1995; Şimşek, 2018). Suriçi'nde başlangıçta mahalleler etnik çizgiler açısından tam olarak bölünmemişti. Ancak, Ermeni cemaati ağırlıklı olarak güneydoğu bölgesindeki Hançepik Mahallesinde; Süryaniler ise şehrin batı kapısına yakın Lalabey Mahallesinde yaşıyordu (Üngör ve Polatel, 2021).

Diyarbakır'da Ermeniler kentin sosyal, kültürel, ekonomik ve politik hayatında önemli bir yer edinmiş, ticaret, zanaat ve eğitim alanlarında etkili olmuşlar. Kentte Ermeni cemaatine ait Surp Gregos Kilisesi,

Katolik Kilisesi, (Surp Hosep Kilisesi), Surp Sargis Kilisesi ve Sup Pirgiç (Protestan) Ermeni kiliseleri günümüze ulaşmıştır (Şekil 1) (Dağtekin 2019). Ermenilerin büyük bir kısmının Kırkoriye (Gregorien) mezhebine ait olması, dini yapılarına sayısal ve boyutsal olarak yansır. Diyarbakır'da bulunan en gösterişli kilise bu mezhebe ait Surp Gregor ve Surp Sargis kilisesileridir. Gregorien mezhebi dışında Katolik ve Protestan kiliselerinin varlığı, Ermenilerin kent nüfusu içinde önemli bir konuma sahip olduklarını gösterir (Göyünç,1983).



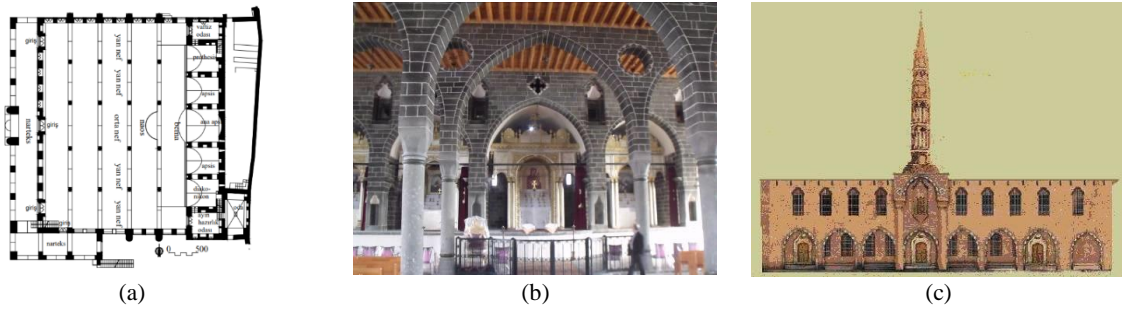
Şekil 1. Diyarbakır Sur İçi kentsel sit alanında Ermeni Kiliseleri (Dağtekin&Halifeoğlu 2019)

Diyarbakır Ermeni Kiliseleri, 1981 yılından itibaren cemaatlerinin azalması ile kaderine terk edilmiştir. 2000'li yıllarda yapılan yasal değişiklikler ve reform süreciyle birlikte kiliselerin restorasyon çalışmaları başlamıştır. 2011 yılından itibaren Surp Giragos Kilisesi, Katolik Kilisesi, (Surp Hosep Kilisesi) ve Surp Pirgiç (Protestan) Ermeni Kilisesi; ziyaret, ayin ve toplumsal hizmetlerde kullanılacak şekilde restora edildi. Ancak 2015-2016 yıllarında Suriçi'nde yaşanan terör kaynaklı çatışmalar nedeniyle, restorasyonu yapılan kiliselerin bir kısmı hasar gördü. 2018 yılından itibaren yeniden restorasyon çalışmaları yapılan Surp Gregor Kilisesi dini ayinler için, Surp Hovsep (Katolik Kilisesi) ise Dicle Üniversitesi Kültür Sanat Uygulama ve Araştırma Merkezi olarak kullanılmaktadır. Bu süreçte restorasyonu tamamlanan Surp Pirgiç Ermeni Protestan Kilisesi'nin ise kütüphane olarak işlevlendirilmesi düşünülmektedir. Surp Sargis Kilisesi ise yıkıma terk edilmiştir.

Diyarbakır Surp Gregos Kilisesi: Şeyh Mattar Camii yakınlığında yer alır. Kilise duvarlarında dokuz adet onarım kitabesi bulunmaktadır. Tapu kayıtlarında Ortadoks Ermenilerine ait bilgisi bulunur. 1722 yılında Ermeni Patriği Bedros Vartabet tarafından

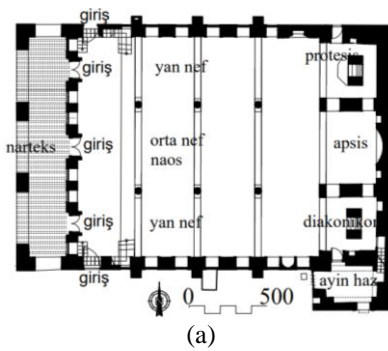
restorasyonu yapılmıştır. 1729 yılında Ermeni mimarlar Şahin, Saruhan ve Yarem kiliseyi büyütmüşler. 1881 yılında yangından harap olan yapı, 1883 yılında yeniden inşa edilmiştir. Kilisenin soğan başlı ilk çan kulesi yıldırım çarpması sonucunda yıkılınca, yerine Tavit Hızarcıyan adlı Ermeni taş ustası tarafından, 29 metre yüksekliğinde yenisi inşa edilmiştir. Çan kulesi, I. Dünya Savaşı sırasında yıkılmıştır (Tuğlacı, 1991). Kilise I. Dünya Savaşı'nda Alman karargâhı, 1960 yılına kadar askeri depo, sonrasında ise Sümerbank bez deposu olarak kullanılmıştır. Ermeni dini mimarisinin bölgedeki en belirgin örneklerinden biri olan Surp Giragos Kilisesi, kilise vakfı ve Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi'nin işbirliğiyle 2009-2013 yılları arasında restore edildi (KKA, 2012). 2015 yılında yaşanan terör kaynaklı çatışmalarda zarar görmüş, 2022 yılında restorasyonu tamamlanmış ve yeniden açılmıştır.

Kilise beş nefli, bazilikal planlıdır. Apsisin iki tarafında ikişer adet yan apsis bulunur. Apsisin kuzeyinde bulunan vaftizhane kapısının üzerinde 1883 tarihi yazılıdır. Ana apsinin yanında düzenlenen, yan apsis duvarı içerisinde yapılan merdivenlerden üst kat odalara ulaşılır (Şekil 2).



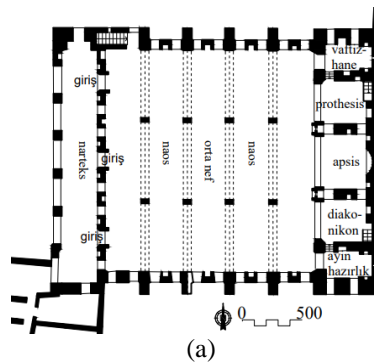
Ermeni Katolik Kilisesi, (Surp Hosep Kilisesi): Ermeni Katolik Vakfına aittir. Yapım tarihi ile ilgili kesin bilgilere ulaşılmamakla beraber, yapıda görülen çini ve mihrap süslemelerinin kıvrımlı şekilleri, Osmanlı sanatında XVIII. yüzyıldan XIX. yüzyıl başlarına kadar süren Barok dönemine denk gelen özellikler taşıması yapının bu dönemlerde inşa edildiğini düşündürmektedir (Hasol, 2008). Kilise, üç nefli bazilikal planlıdır. Ana mekân öncesinde yer alan

revaklı narteks, üç kemer ile avluya açılır. Narteksten naosa üç kapılı bir giriş ile geçilir. Naos, ikişer sütunla üç nef ayrılmıştır. Ana nef, yan neflerden daha geniştir. Her nef, sütunlarla bunları birbirine bağlayan sivri kemerlerden oluşmaktadır. Neflerin doğusunda, yarım daire planlı ana apsis ile sağ ve solunda yan apsisler yer almaktadır. Kuzeydeki prothesis ve güneydeki diakonikon, ortadaki ana apsisle beraber üçlü apsis düzenlemesi, dıştan düz ve sadedir (Şekil 3).



Surp Sargis Kilisesi (Sarkis Kilisesi, Çeltik Kilisesi): Hızır İlyas Vakfına ait olan kilise; Surp Sargis, Ermeni Surp, Küçük Kilise, Hızır İlyas Kilisesi olarak da adlandırılır. Süryani cemaatinin temsilcisi tarihçi Gabriel Akyüz kilise için, Mor Dumyana adını kullanmaktadır. Gregos Kiliseleri Vakfına ait olup yıkık ve boş durumdadır. Kilisenin, onarım kitabesinde

MS. 1840 yazılıdır. Max Van Berchem'in Amida (Diyarbakır) kitabında kilisenin, 1515 yılında Diyarbakır Ermenileri tarafından yaptırıldığı ve Aziz Sarkis adıyla anıldığı belirtilmektedir (Korkmaz, 2006). Kilise 1895 yılında yanmış, bir süre çeltik fabrikası olarak kullanılmış, günümüzde yıkıma terk edilmiştir (Tuncer, 2002; Korkmaz, 2006).



Şekil 4. Surp Sarkis Kilisesi a) Planı (Korkmaz 2006'dan düzenlenerek) b) İç mekân naosta apsisle bakış

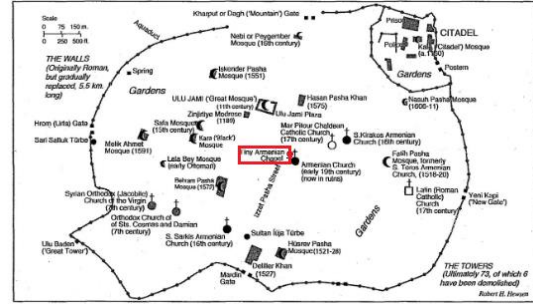
Kilise; üç nefli bazilikal planlıdır. Batıda, kısmen yıkılmış durumda olan, beş bölümden oluşan narteks yer almaktadır. Narteksin orta birimindeki ana kapı ve iki tarafındaki birer kapı ile yapıya girilmektedir. Kilise, plan şeması ve cephe özellikleri ile Ermeni Katolik Kilisesi'ne benzemektedir. Naos, kare kaidelere oturan ikişer sütunla üç nef ayrılmıştır. Neflerin doğusunda yarım daire planlı ana ve yan apsisler yer almaktadır. Kuzeyde prothesis ve güneyde diakonikon hücrelerinden merdivenlerle, üst kat köşe odalarına ulaşmaktadır (Şekil 4).

## ARAŞTIRMA BULGULARI

### Surp Pirgiç (Protestan) Kilisesi Tarihi

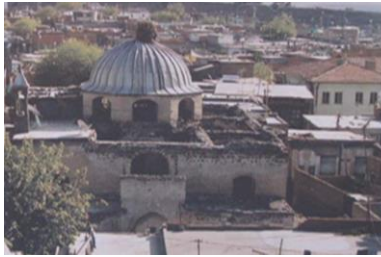
Diyarbakır Ermenileri arasında protestanlık, 1850 yılından itibaren Amerikan Board Teşkilatı'na bağlı misyonerlerin kurduğu eğitim ve sağlık kuruluşları aracılığıyla örgütlenecek gerçekleştirilmiştir (Salnameler,1999). Kent merkezi ve çevresinde, 1915 Diyarbakır Surp Pirgiç (Protestan) Kilisesi ile ilgili ilk yazılı bilgi, 1870-1871 tarihli "Diyarbakır Vilayet Gazetesi"nde rastmaktadır. Kilisenin, protestan cemaatinin çalışmalarının yoğunlaştığı bu dönemlerde inşa edildiği düşünülmektedir (Atalay, 2006). Ermenice'de "kutsal" anlamına gelen ve genellikle Ermeni Kilisesi'nde kullanılan "Surp" kelimesi ile kilisenin kayıt defterinde çok sayıda Ermeni'nin adının yer alması, yapının Ermenilere ait olduğuna dair güçlü kanıtlar sunar (Diken, 2005). 1981 yılına kadar Surp Pirgiç Cemaati tarafından kullanılan yapının cemaatin mütevelli heyeti çoğunlukla Ermenice isimlerden oluştuğu görülmektedir (DVBM Arşivi 2023).

yılında meydana gelen isyanlara kadar Ermeniler ve Kürtler arasında örgütlenen Protestanlar tarafından, çok sayıda kilise, okul ve hastane açılmıştır (Akkoyun, 2023). 1874-75 tarihli Diyarbakır salnamelerinde, şehir merkezinde bulunan on bir adet kilise içinde Surp Pirgiç (Protestan) Kilisesi de yer almaktadır (Salnameler 1999), ( Şekil 5).



Şekil 5. Diyarbakır Haritası 1914 (Hewsen 2006)

Surp Pirgiç Kilisesi 1981 yılında cemaatinin azalması ile terk edilmiş, doğa ve insan kaynaklı bozulmalara maruz kalmıştır (Şekil 6). 1983 yılında Diyarbakır Vakıflar Bölge Müdürlüğü, kilisenin cemaati olmadığı gerekçesiyle yapıyı devralmıştır. 2008 yılında restorasyonu yapılarak, kadınlar için ipek dokumacılığı, telkâri işleme, halı ve kilim yapımının öğretildiği atölye olarak işlevlendirmiştir. 2015-2016 yılında terör nedeniyle çıkan çatışmalarda zarar gören yapı, 2017-2020 yılları arasında yatırım programına dâhil edilerek yeniden onarılmıştır. Kütüphane olarak işlevlendirilmesi için tahsis edilen yapının çevresinde yeni inşaat ve restorasyon çalışmaları devam etmektedir.



(a)



(b)



(c)

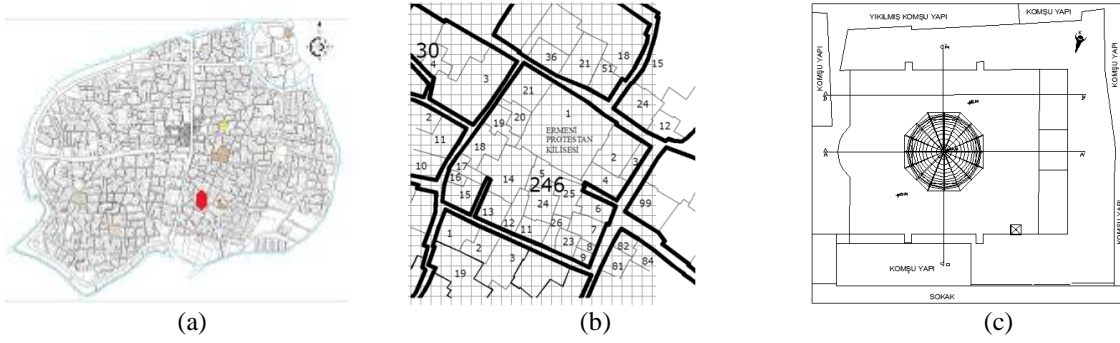
Şekil 6. Surp Pirgiç (Protestan) Kilisesi a) Batı cephesi b) Apsis c) Giriş kapısı (Tuncer, 2002)

### Konumu ve Mimari Özellikleri

Diyarbakır Surp Pirgiç Kilisesi diğer bilinen adı ile Ermeni Protestan Kilisesi Sur İçi'nde Muallak Sokak'ta 246 ada, 32 pafta, 1 nolu parselde yer alır (Şekil 7). Surp Pirgiç Kilisesi doğu batı yönünde dikdörtgen bir plana sahiptir. Narteks, yapının batısında, kuzey güney yönünde uzanır ve tek bir birimden oluşmaktadır. Kilisenin ana girişi batıda yer alan narteksten sağlanmaktadır. Ana giriş kademeli sivri kemer içerisinde anıtsal görünümlüdür. Kapının üzerinde bulunan yazıt çıkarılmış. Üç nefli kilisede yanlardaki neflerde avluya açılan birer kapı yer alır.

Kilisenin naosunun merkezinde bulunan dört sütunun oluşturduğu kare alan, kemerler ile birbirine bağlanarak kubbe ile örtülmüştür (Hillez, 2006). Yapının ana mekânını (naos) oluşturan haç biçiminin kuzey güney ve batı, kenarları düzgün bazalt taşından yapılan payeler üzerinde yükselen galeriyle çevrilidir. Kubbenin üç tarafında duvardaki bingilere oturan ahşap kirişlemeli U şeklindeki galeri, koro katı veya kadınlar mahfili olarak işlevlendirilmiştir. Asma kata, kuzey ve güney duvarında bulunan ahşap merdiven ile çıkılmaktadır (Şekil 8).





Şekil 7. Surp Pirgiç (Protestan) Kilisesi a) Kilise'nin kent içindeki yeri b) Yakın çevre parsel organizasyonu c) Vaziyet Planı



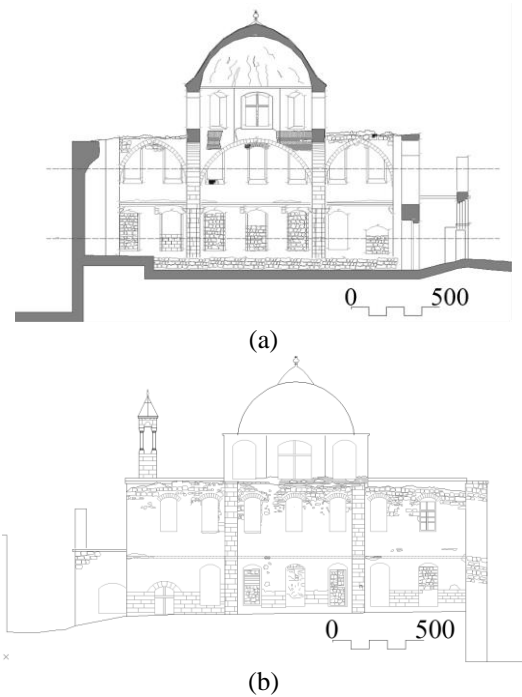
Şekil 8. Surp Pirgiç (Protestan) Kilisesi Kilise kat planı a) Zemin kat planı b) Galeri kat planı (DVBM Arşivi)

Orta nefin doğusunda bulunan duvar, dışa doğru dairesel bir kavis yaparak absit kısmını oluşturmaktadır. Apsisin önündeki bema podyumuna iki basamaklı bir merdivenle çıkılmaktadır (Şekil 9).



Şekil 9. Kilise giriş kapısı ve kubbe

Kuzey ve güney duvarlarında iki sıra şeklinde altı adet pencere ve birer kapı, doğusunda iki, batısında üç, kubbeye dokuz adet kemerli pencere yer almaktadır (Şekil 10). Apsisin iki yanında ayine hazırlık odaları olan *prothesis* (bema'nın kuzeyindeki oda) ve *diakonikon* (bema'nın güneyindeki oda) mekânları bulunur.



Şekil 10. Surp Pirgiç (Protestan) Kilisesi a) Kesit b) Kuzey Cephe (DVBM Arşivi, 2023)

Batıdaki ana giriş, birbiri içinde dört sivri kemerle açılan narteksin gerisinde ve basık kemerlidir. Ana kapı dışında, kuzey ve güney cephelerinde kilise ibadet alanı içerisine açılan birer kapı bulunmaktadır. Kilisenin batı cephesi, zeminde biri kapı ikisi pencere olmak üzere üç kemerli narteks, üst katta ise galeri duvarlarından oluşur. Batı cephesinde, üç adet kemerli pencere yer alır. Doğu cephesinde de kemerli pencere araları ve dışa yarım daire şeklinde çıkarılan apsis sıvalı ve boyalıdır. Yapının kuzey ve güney cephesi, zeminde beş, üst katta

yedi adet basık kemerli pencereye sahiptir. Her iki cephede de, nartekse açılan kapı ve yonu taşıyla yapılmış ikişer adet payanda bulunmaktadır (Şekil 11).

Kilisenin kuzeybatı köşesinde çan kulesi bulunmaktadır. Çan ipi üzerine oturduğu pencere boşluğuna açılan bir kanal vasıtasıyla sarkıtılmıştır. Kare prizma kaide üzerinde, dört sütun ile taşınan çan kulesi, üç dilimli kemer ile birbirine bağlanarak piramit şeklinde bir örtüyle son bulur (Şekil 11).



(a)



(b)



(c)



(d)

Şekil 11. Surp Pirgiç (Protestan) Kilisesi a) Batı cephesi b) Kuzey cephesi c) Güney ve doğu cephesi d) Kuzey cephesi

### Yapım tekniği ve malzeme

Surp Pirgiç Kilisesi yığma yapım tekniğinde inşa edilmiştir. Kilisenin ana malzemesi bazalt taşıdır. Bazalt taş, moloz ve düzgün olarak; duvar, sütun, kemer, payanda, döşemelerde kullanılmıştır. İç ve dış mekanda moloz taştan yapılan duvar yüzeyleri

sıvanmış, Kilisenin, geçiş elemanlarında ve pencere kemerlerinde tuğla; örtüde kurşun; kapı, pencere ve merdivenlerde ahşap; dolgu, sıva ve derzde kireç harcı, parmaklıklarda demir kullanılmıştır.



(a)



(b)



(c)

Şekil 12. a) Dıştan sekizgen kubbe kasnağı b) İçten ahşap kubbe c) Ahşap kirişleme

Kareye yakın kilisenin, merkezi ahşap iskeletli kubbe, yan mekânları ise ahşap kirişlemeli ve düz dam ile örtülüdür. Sekizgen kemer ayaklarının taşıdığı kubbeye geçiş ise pandantifle sağlanmıştır. Ahşap iskelete sahip

### Süsleme

Plan tipi ve cephe özellikleri bakımından sade olan yapının cephelerinde, dekoratif öğelerden biri saçak silmesidir. Nartekse giriş kapısı, kademeli sivri kemerle oluşturulan üç adet profil silme ile anıtsal özellik gösterir. Giriş kapısı üzerindeki kitabe sökülüştür. Kilise içinde kubbenin çevresini saran mavi renkte fresko bir hat mevcuttur.

Protestan Kilisesi, Tanzimat sonrası inşa edilen Diyarbakır'daki tek kubbeli kilise olup, aynı zamanda kubbeli yapılar içerisinde ahşap konstrüksiyona sahip tek yapıdır. Geleneksel Diyarbakır mimarisinde sıklıkla

kubbe iç mekânda bağdadi üslupta olup çıtalar üzerine horasan harçla sıvanmıştır (Şekil 12). Kubbe ve çan kulesinin üst örtüsü kurşundur.

gördüğümüz düz damlı ve neflere ayrılmış Ermeni kiliseleri içinde de yunan haçı plan tipiyle de ayrılmaktadır.

Protestan Kilisesi, hem mimari hem de Osmanlıda yaygınlaşan mezhepler ve Tanzimat süreci bağlamında incelendiğinde zengin bir anlam katmanına sahiptir. Mimari açıdan, bu yapı, ahşap konstrüksiyonu ve kubbeli tasarımı ile dönemin mimari bakış açısından çok farklı bir noktada konumlanmaktadır. Diğer taraftan, kilisenin Protestan cemaati için inşası, Tanzimat sonrası dönemin dini çeşitliliğe ve hoşgörüyeye verdiği önemi göstermektedir.



Çizelge 1. 2009 yılı onarım öncesi ve sonrası

### Surp Pirgîç Kilisesi'nde Restorasyon Çalışmaları

Kilise de, 2008-2009 yılında restorasyon yapılmış ve kadınlar için eğitim merkezi olarak işlevlendirilmiştir. Bu dönemde yapılan restorasyonda temizleme, tamamlama, sağlıklılaştırma ve yeniden yapım müdahaleleri uygulanmıştır (Çizelge 1).

2008-2009 yılları arası yapılan restorasyon çalışmalarında;

- Yapının giriş kapısı üzerinde yapılan eklenti oda kaldırılmıştır.
- Kapatılan pencere ve kapılar açılmış, özgün kapı ve pencereler onarılarak yerine takılmış, yok olanlar özgününe uygun yeniden yapılmıştır.
- Giriş kapısı sivri kemeri yeniden yapılmıştır.

- Kilisenin yıkılan narteksi, yapıdan gelen izler takip edilerek yapılmıştır.
- Orta kubbenin kırılan kurşunları sökülüp, sökülen kırılan bölümleri tamamlanmış, iç tarafta horasan harçla sıvası yeniden yapılmış, kurşun örtü yenilenmiştir.
- Narteks ve kilisenin kubbe dışında kalan bölgesinde yıkılan üst örtü, ahşap kirişleme üstü toprak dam olarak yeniden inşa edilmiş. Ahşap kirişleme üzeri tesviye harcı ve su yalıtımı üzerine

2.5 cm kaplama tahtası üzerine 10 cm çoraklaştırılmış killi toprak serilmiştir.

- Sıvalı duvar yüzeyleri raspalanarak, çimentolar temizlenerek, horasan harçlı sıva ile sıvanıp üzeri kireç badana ile boyanmıştır.
- Bazalt taşlar basınçlı su ile aralardaki çimento harçlar el ile temizlenerek, boşalan harçlar özgün horasan harcı ile doldurulmuştur.



Şekil 13. 2015 yılı kilise ve çevresi



Şekil 14. 2016 yılı kilise ve çevresi

### **2015 Yılında Ateşli Silahlardan Kaynaklı Bozulmalar**

Diyarbakır kentsel sit alanı olan Sur İçi 132 hektarlık bir alan ve onu saran 5.8 kilometre uzunluğunda surlar ile sınırlandırılmıştır (Parla, 2005). Alanda 2014 yılına kadar, 145 anıtsal yapı, 450 ev tescillenmiştir (Yönetim Planı, 2014). Tarihi kent alanını sınırlayan surlar ve doğusunda yer alan Hevsel Bahçeleri, 2015 yılında Dünya Miras listesine dâhil edilmiştir. 2012 yılında hazırlanan revizyon Koruma Amaçlı İmar planının kabul edilmesi ile birlikte alanın cazibesi artmış ve çok sayıda anıtsal ve sivil mimari yapı; kamu ve özel teşebbüs eliyle restorasyonları yapılarak işlevlendirilmiştir. Ancak 2015 yılı sonunda başlayan çatışma ortamı, sur içinde çok sayıda tarihi yapının zarar görmesine neden oldu (Dinçer, 2016; Karaaslan, 2018). Diyarbakır Surp Pirgiç Ermeni Kilisesi bu dönemde hasar gören yapılardan biridir (Şekil 13, 14). Kilisenin kubbesi hasar görmüş, avlu duvarı yıkılmış, üzerindeki demir parmaklıklar ve harpuştalar yok olmuştur. Yapının duvarlarında ateşli silahlar veya sert cisim çarpmaları sonucu, ayrışmalar, taş duvar ve tuğla kemerlerde parçalanmalar, lento, silme ve üst örtü bitiş yerlerinde kayıplar, çatlaklıklar, yer yer açılmış yarıklar, derzlerde boşalmalar ve sıvalarda dökülmeler kubbe üst örtüsünü oluşturan kurşunda erime ve kiriş döşemeli üst örtü de deformasyonlar gözlemlenmiştir. İç mekânda, yapının zemin döşemesinde ve kadınlar mahfilinde bulunan ahşap döşeme ve karkas yapıda

deformasyonlar, ahşap kubbede kopmalar, kubbe kasnağında kısmi yıkılma, pencere ve kapılarda malzeme kayıpları, sıvada dökülmeler, kirlenmeler ve boyamalar tespit edilmiştir (Çizelge 2).

### **2017-2020 Yılları Arası Restorasyon Çalışmaları**

Yapıda çatışma ve bombalardan kaynaklı oluşan titreşimlerin, yapının temelinde vereceği bozulmaların tespitine yönelik, yapı çevresinde ve iç mekânda sondaj kuyuları açılmıştır. Sondaj araştırmaları sonucu döşeme altında kalan duvar ve temelde bozulmaya rastlanmamıştır (Çizelge 2). Duvarlar raspalanıp sıva sökümü yapıldıktan sonra, yıkıma neden olabilecek strüktürel herhangi soruna rastlanmamış, çatlakların sağlamlaştırılması için özgün harçla uyumlu olan hidrolik kireç malzemesiyle enjeksiyon yapılarak sağlamlaştırılmıştır.

- Yok olan ve oyuk haline gelmiş taş duvarlar, bazalt taşlarıyla yeniden yapılmış; tuğla olan bölümler ise geleneksel el yapımı tuğlalardan örülmüştür. Ayrıca, dam silmeleri ve yok olan parapet duvarları, özgün boyutlarda yeniden yapılmıştır (Şekil 15).
- Yangın ve patlamaların oluşturduğu yüksek sıcaklıklarının etkisiyle hasar gören taş dokudaki derzler, taşa zarar vermeyecek şekilde ince uçlu murçlarla temizlenmiş ve ardından yapılmıştır.



(a)



(b)

Şekil 15. a) Duvar yüzeyinde raspa b) Sıva ve boya işlemi

- Döşeme taşları ve silmeler tamamlanmış, mevcut çörtlenler korunmuş, yeni çörtlenler özgününe uygun olarak yapılmıştır. Bozulan kurşun kaplama yenilenmiştir (Şekil 15).
- Kubbe sıvaları raspa edildikten sonra, ahşap çatıklı özgün kubbe ortaya çıkarılmıştır. Ahşap çatıklı kubbe onarılmış, sürme yoluyla emprenye edilmiş ve su bazlı kireç malzeme ile sıvanmıştır. Sağlam olan ahşap kirişlemelerde de aynı yöntem uygulanarak çatlaklar,

aynı malzemeden üretilmiş macunlarla doldurulmuş, emprenye ve gomalak cila işlemleri gerçekleştirilmiştir (Şekil 15).

- Yapının pencere doğramaları emprenye edilmiş ve cilalanmış çam keresteyle yeniden imal edilmiştir. Kadınlar bölümünün olduğu mahfil katında ise yok olan parçalar ve mahfil çıkış merdivenleri yenilenmiş, mevcut ahşap sütunlar zımparalanmış, sürme yoluyla emprenye edilerek cilalanmıştır (Şekil 16)



(a)



(b)



(c)

Şekil 16. a) Ahşap kiriş uygulaması, b) Ahşap doğrama ve raspa işlemi, c) İç mekanda sıva, boya işlemi

Çizelge 2. 2015-2023 yılı onarım öncesi ve sonrası





Kilise avlusunda görsel bütünlüğü bozmayacak ve yapının mimari gerekliliği karşılayacak ıslak hacim düzenlemesi yapılmıştır. Elektrik ve makine tesisatı yenilenmiştir.

### DEĞERLENDİRME ve SONUÇ

Diyarbakır Sur İçi bölgesi, tarihi, kültürel çeşitliliği ve korunmuşluk durumu ile günümüze ulaşan ender kent alanlarındandır. Kentin doğusunda yer alan Hevsel Bahçeleri ve kenti çevreleyen surlar, 2015 yılında UNESCO tarafından “Diyarbakır Kalesi ve Hevsel Bahçeleri Kültürel Peyzaj Alanı” olarak Dünya Miras listesine alınmıştır. Diyarbakır kent tarihin içinde önemli bir yer tutan Ermenilere ait dini anıt eserler, Suriçi’nde zengin bir kültürel miras oluşturur. Surp Pirgiç Ermeni Kilisesi geleneksel Diyarbakır mimarisinde dini yapıların ve mezhepsel çeşitliliğin yansıdığı yapılarıdır. Kentte yaygın olan düz damlı ve neflere ayrılmış Ermeni kiliselerinden, Yunan haçı plan tipiyle de ayrılır. 19. yüzyıl sonu, 20. yüzyıl başında, Ermenilerin siyasal ve sosyal olaylardan kaynaklı olarak kentten ayrılmaları, Suriçi’ndeki kentleşme sorunları, kullanıcı değişimi, göç ve güvenlik sorunlarından kaynaklı bazı kiliseler harap olmuş veya yok olmuştur.

Surp Pirgiç Ermeni (Protestan) Kilisesi, geçmişte Ermenilerin yoğun olarak yaşadıkları Hançepik bölgesinde, Surp Gragos Kilisesi ile Ermeni Katolik Kilisesi’nin yakınında bulunmaktadır. Yapı, 1980-2008 yılları arasında insan ve doğa kaynaklı bozulmalara maruz kalmasına rağmen özgün dokusunu kaybetmemiştir. 2008 yılında yapılan restorasyonla, kentte yok olmaya yüz tutmuş bir dini yapı grubunun 2015 yılına kadar toplumsal bir amaca hizmet etmesi, yurt içinden ve dışından çok sayıda kişilerin ve Ermenilerin ziyaret etmesini sağlamıştır. 2015 yılında Suriçi’nde meydana gelen terör kaynaklı silahlı çatışma ortamı, birçok medeniyete ait

anıtsal yapıların ve geleneksel evlerin zarar görmesine yol açmıştır.

Kent içi çatışmalar, kültür varlıklarının etkilenmesi ve farklı inançtan ve mezhepten bireylerin yaşadığı kentlerin güvensiz alanlar olarak terk edilmelerine neden olmaktadır. 1954 yılında dünya savaşlarının kültürel miras üzerindeki etkisine dikkat çekilen Lahey Sözleşmesine Türkiye 1965 yılında taraf olmuştur. 1977 yılında Cenevre Sözleşmesine kültür varlıklarına saldırılarına ulusal ya da uluslararası çatışmalarda korunmalarına dair eklemeler yapılmıştır. 1954 Lahey Sözleşmesi’nden sonra sözleşmeye imza atan pek çok taraf devletin sınırları içinde kültürel, dini, etnik ve politik çatışmaların gerçekleşmesi 1991 ve 1999 yıllarında devletlerin kültürel mirasın korunmasında almaları gereken tedbirler detaylandırılmıştır.

Devletlerarası olan savaşlarda ve devletlerarası olmayan iç savaş ve çatışma sonrası kentsel ve anıtsal ölçekte müdahalelerde; barış zamanı kültürel mirasın belgelenmesi ve korunurluğunun güvence altına alınması; savaş veya çatışma sonrası ise kültürel değerlerin bütüncül planlamalar içinde, uzun vadeli planlama ve koruma öncelikli yönetim yaklaşımları ve teknikleriyle yapılması hedeflenmelidir.

Diyarbakır Suriçi’nde 2016 yılında çatışma sonrası onarım programına dahil edilen Surp Pirgiç Ermeni (Protestan) Kilisesinde restorasyon çalışmaları yapılmış ve 2020 yılında sona ermiştir. Yapının daha önce belgelenmiş ve restorasyon uygulamasının yapılmış olması, yeni koruma-onarım müdahalesinin kısa sürede gerçekleşmesini sağlamıştır.

Tarihsel olarak Ermeni topluluğu için Tigranakert olarak bilinen Diyarbakır, birçok Ermeni ailesinin kökenleri ve

aile geçmişleri için önemli bir merkezdir. Yurt içi ve dışında yaşayan Ermeniler için Diyarbakır, aynı zamanda güçlü anılar ve derin duygusal bağların olduğu bir kenttir. Bu bağlamda, Ermeni kültürü ve mimarisinin önemli bir parçası olarak öne çıkan Surp Pirgiç Ermeni (Protestan) Kilise'si, farklı dini inançların bir arada, barış içinde yaşayabileceğinin güçlü bir simgesi ve kentin kültürel zenginliğinin bir göstergesidir. Kentte Dünya Miras Listesinde yer alan surların sınırları içinde yer alan Surp Pirgiç Ermeni Kilisesi'nin çevresiyle bütünleşik bir koruma yaklaşımı ile korunması, farklı kültüre sahip insanların, ortak tarihlerini ve miraslarını tanımlarına olanak tanıyacaktır.

### Teşekkür ve Bilgi Notu

Bu çalışmanın hazırlanmasında arşivinden yararlandığımız Diyarbakır Vakıflar Bölge Müdürlüğü'ne teşekkür ederiz.

Makalede ulusal ve uluslararası araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur. Çalışmada etik kurul izni gerekmemiştir.

### Yazar Katkısı ve Çıkar Çatışması Beyan Bilgisi

Makalede tüm yazarlar aynı oranda katkıda bulunmuştur.

### KAYNAKÇA

- Adıbelli, R. (2009). XIX. Yüzyılda Ermen Milliyetçiliğinin Doğusunda Misyonerlik Faaliyetlerinin Rolü Kayser Örneği. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (26),313-332.
- Akkoyun Özlü, G.(2023). Amerikan Board Misyonerlerinin Diyarbakır'daki Faaliyet Ve Kurumları (1850-1916), *İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi*.
- Arslan, R. (1999), *Diyarbakır Kentinin Tarihi ve Bugünkü Konumu*, Diyarbakır Müze Şehir, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul
- Atalay, T. (2006). Yerel Bir Tarihi Kaynak Olarak Diyarbakır Vilayet Gazetesi Ve Ermeniler. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 47 (I). 143-158.
- Berchem, V. & M., Strzygovski, J. (1910), *Amida*, Heidelberg Carl Winter's Universitatsbuchhandlung, Paris.
- Beysanoğlu, Ş.(1992). *Anıtları ve Kitabeleri ile Diyarbakır Tarihi*, C.2, Diyarbakır Belediyesi Yayınları, Ankara.
- Dağtekin E.E. & Halifeoğlu H.S., (2019). Evaluation of Diyarbakır Armenian Churches in Lower Mesopotamia Region, *Online Journal of Art and Design*, volume: 7, issue: 1, Pages: 132 - 147,
- Diken,Ş.(2005),<http://www.bianet.org/2003/10/24/25430.htm>.
- Dinçer İ. (2016). Bir Dünya Mirası Olarak Suriçi'ni Korumada Önkoşul: Tüm Paydaşların Ortaklaşmış Değer Algısı, *Mimarlık Dergisi*, (389).10-13, Ankara.
- Diyarbakır Salnâmeleri -II-(1999), “1286-1323 (1869-1905)”, Editör: Ömer Tellioglu, . Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Yayınları. 31.
- Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Arşivi (2012).
- DVBM Arşivi (2023). Diyarbakır Vakıflar Bölge Müdürlüğü
- Ercan, Y. (1990). Osmanlı İmparatorlunda Gayrimüslimlerin Giyim, Mesken ve Davranış Hukuku. *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi I: 117-125*, ss. 124
- Gabriel, A. (1940), *Voyages Archeologiques Dans La Turquie Orientale*, Paris
- Göyünç, N. (1983). Osmanlı İdaresinde Ermeniler, *Gültepe Yayınları*, İstanbul s.54.
- Göyünç, N. (1994). Diyarbakır. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. (9) 465. TDV Yayınları, İstanbul.
- Hewsen, R. (2006). “Armenia on the Tigris: the Vilayet of Diarbekir and the Sanjak of Urfa”, *Armenian Tigranakert/Diarbekir and Edessa/Urfa*, Chapter 2, Costa Mesa 2006.
- Hillez Halifeoğlu S. (2016). Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Bulunan Ermeni Kiliseleri Koruma Ve Kullanım Durumları, *Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır*
- Karaca, Z., (2008). *İstanbul'da Tanzimat Öncesi Osmanlı Dönemi Rum Kiliseleri*, 1. Baskı, İstanbul, Türkiye. Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş., ss. 645-646
- KKA (2012). Karacadağ Kalkınma Ajansı, *Diyarbakır Kültür ve Turizm Projeleri Raporu*, s. 22.
- Karaaslan M. (2018). Diyarbakır Suriçi Bölgesinin Yeniden İnşası Ve Hukuksal Boyutu, *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 23(39), 335-373.
- Korkusuz, M.Ş. (1999). *Bir Zamanlar Diyarbekir*. İstanbul.
- Korkusuz, M.Ş., (2003). *Seyahatnamelerde Diyarbakır*, Kent Yayınları, İstanbul,
- Korkmaz N. G. (2006). Diyarbakır Kiliseleri Kapsamında Surp Sargis Kilisesi Koruma Ve Restorasyon Önerisi. *Yüksek Lisans Tezi*, 21. İstanbul.
- Kuruyazıcı, H. (1997) *Diyarbakır*. Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, YEM, C. 1:461-463 İstanbul.
- Küçük M. A. (2009), Anadolu'da Protestan Ermeni Milletinin Oluşumu. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 50(2), 53-164.
- Parla, C. (2005). Diyarbakır Surları ve Kent Tarih. ODTÜ MFD, 1 (22),1.

- Parla, C. (1990) Türk İslam Şehri Olarak Diyarbakır. *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*. Ankara.
- Pekak, S. (2009). Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Gayrimüslim Vatandaşların İmar Faaliyetleri ve Mustafapaşa (Sinanos). *Bilig, Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 51: 171 -204, ss: 177
- Sayar S. (2001). İstanbul'daki Protestan Kiliseleri. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10 (2), 285-291.
- Sevinç, N. (2003). *Arşiv Belgeleriyle Tehcir Ermeni İddiaları ve Gerçekler*. Avrasya Bir Vakfı Yayınları, Ankara. 13.
- Seyfeli, C. (2004). Osmanlıya Kadar Diyarbakır Çevresinde Ermenilerin Dini Durumları. *I.Uluslar Arası Oğuzlardan Osmanlıya Diyarbakır Sempozyumu, Diyarbakır*.
- Şimşek, M. (2018). Süryaniler ve Diyarbakır, Kent Işıkları Yayınları, s. 136.
- Özcoşar, İ. (2008). 19. Yüzyılda Diyarbakır'da Hıristiyan Cemaatler, *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 6(12) 53-69.
- Taş K. Z. (2003). Osmanlı Devleti Zamanında Diyarbakırdaki Ermeni Nüfusu Üzerine Bazı Bilgiler. *Milli Eğitim Dergisi*, 157.
- Tuğlacı, P. (1991) *İstanbul Ermeni Kiliseleri*. Pars Yayın Ticaret, İstanbul.
- Tuncer, C. O. (2002). *Diyarbakır Kiliseleri*, Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Yayınları Ankara.
- Üngör, U.Ü. & Polatel, M. (2011). *Confiscation and Destruction: The Young Seizure of Armenian Property*. London and New York: Continuum, pp. 133-64.
- Yılmazçelik, İ. (1995). *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır (1790 - 1840)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 47-48, Ankara.
- Yönetim Planı (2014). Diyarbakır Kalesi ve Hevsel Bahçeleri Kültürel Peyzajı Alan Yönetim Planı. *Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi*.





# Artium

Architecture, Urbanism, Design and Construction  
Vol. 12, Issue 2, August 2024

Journal homepage: <http://artium.hku.edu.tr>

DOI: [10.51664/artium.1447145](https://doi.org/10.51664/artium.1447145)

## Pandemi Sonrası Evin Anlamı

*Araştırma Makalesi*  
*Research Article*

Beyza Nur AZMANOĞLU<sup>1</sup>, İrem Zülal KARABİNA<sup>2</sup>, Şengül YALÇINKAYA<sup>3</sup>

<sup>1</sup> Yüksek Lisans, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon, Türkiye  
ORCID ID: 0009-0004-9165-5674 e-posta: [423990@ogr.ktu.edu.tr](mailto:423990@ogr.ktu.edu.tr),

<sup>2</sup> Yüksek Lisans, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon, Türkiye  
ORCID ID: 0009-0000-6632-7610, e-posta: [433219@ogr.ktu.edu.tr](mailto:433219@ogr.ktu.edu.tr),

<sup>3</sup> Prof. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, İç Mimarlık Bölümü, Trabzon, Türkiye  
ORCID ID: 0000-0003-1629-6443, e-posta: [sengulyalcinkaya@ktu.edu.tr](mailto:sengulyalcinkaya@ktu.edu.tr),

### ÖZ

Ev kavramı, geçmişten günümüze yaşanan gelişmelere paralel olarak önemli değişim ve dönüşümlere uğramıştır. Eskiden sadece barınma yeri olarak görülen ev, bugün bireylerin yaşamlarını organize ettiği çok katmanlı bir platforma dönüşmüştür. İletişim teknolojilerindeki ilerlemeler, iş dünyasındaki değişimler ve pandemi dönemiyle ev sosyal ilişkilerin, kültürel bağlamın, çalışma düzeninin ve teknolojinin entegre edildiği gerçek ve sanal dünyanın bir mekânına dönüşmüştür. Bu bağlamda, çalışmanın temel amacı, günümüzde eve yüklenen anlamları ortaya koyarak, bu değişimin nedenlerini ve etkenlerini kuramsal olarak tartışmaktır. Anket çalışması, Türkiye genelinde 549 kişiyle gerçekleştirilmiş ve katılımcılardan evi bir metaforla ilişkilendirmeleri istenmiştir. Elde edilen veriler içerik analizi yöntemi kullanılarak analiz edilmiş ve alt gruplara ayrılmıştır. Metafor 10 grupta toplanırken, sebep kısmı zaman, birey, performans ve duygu olmak üzere 4 grupta toplanmıştır. Eve bakış açısı, katılımcının cinsiyet, yaşadığı bölge, çalışma durumu ve eğitim düzeyine göre farklılık göstermektedir. Günümüz yaşam koşullarında, eve yüklenen anlam çeşitliliğinin artmasına rağmen, evin temel anlamını koruduğu çalışmayla ortaya konmuştur.

### MAKALE BİLGİSİ

Geliş 07 / 03 / 2024  
Kabul 03 / 07 / 2024

### ANAHTAR KELİMELER

Ev  
Metafor  
Pandemi sonrası ev  
Yaşam döngüsü

## Analysis of the Meaning of Home After the Pandemic

### ABSTRACT

The concept of home has undergone significant changes and transformations parallel to the developments experienced from the past to the present. Once merely seen as a place of shelter, the home has evolved into a multi-layered platform where individuals organize their lives. Advancements in communication technologies, changes in the business world, and the pandemic period have turned the home into a space where social relations, cultural context, work routines, and technology are integrated into both the real and virtual worlds. In this context, the main aim of the study is to theoretically discuss the reasons and factors behind this change by revealing the meanings attributed to home today. A survey was conducted with 549 participants nationwide in Turkey, asking them to associate the home with a metaphor. The obtained data were analyzed using content analysis method and categorized into subgroups. While the metaphors were grouped into 10 categories, the reasons were grouped into 4 categories: time, individual, performance, and emotion. The perspective on home varies according to the participants' gender, region of residence, employment status, and educational level. Despite the increasing diversity of meanings attributed to the home in contemporary living conditions, the study reveals that the home still maintains its fundamental meaning.

### ARTICLE HISTORY

Received 07 / 03 / 2024  
Accepted 03 / 07 / 2024

### KEYWORDS

Home  
Metaphor  
Home after the pandemic  
Life cycle

### GİRİŞ

Mekânlara atfedilen anlamlar, karmaşık ve zengin bir yapıya sahiptir. Mekânlara yüklenen anlamların temelini, fiziksel varlıklarının ötesinde, bireyin deneyimleri, kültürü

ve sahip olduğu değerler oluşturmaktadır. Bir yerin, insanların onu isimlendirmesi, kimlik kazandırması ve tanımlaması olmadan gerçek bir mekân olamayacağı anlamına gelir (Gierny, 2000). Mekânlar, insanların



izlerini üzerinde taşırlar. Gür'e (1996, s. 32) göre mekân, "İnsanın, insan ilişkilerinin ve bu ilişkilerin gerektirdiği donatıların içinde yer aldığı, sınırladığı, kapsadığı örgütlenmenin yapı ve karakterine göre belirlenen bir boşluktur." Dolayısıyla "yaşanan mekân" olarak adlandırılan ev, insanların derin duygusal bağlar kurduğu ve kültürel etkiyle şekillenen bir alandır. Toplumun değerler ve normlarına göre anlamlar değişiklik göstermektedir. Özellikle bu özel alan, güven, aidiyet ve huzur gibi temel duyguların ev sahipliğini yapmaktadır. Ev kavramı, insan yaşamının merkezinde yer alır ve bireyler için hem fiziksel hem de duygusal bir sığınak olarak işlev görür. Bireyler, yalnız veya başkaları ile yaşadıkları evlerinde güldükleri, sevendikleri ve önemli anları paylaştıkları bir hayat sürerler. Ev, bireyin kimliğini yansıtan bir sahne olarak; geçmişin izlerini ve geleceğe dair umutları taşır. Güven duygusu, evin sağladığı sıcaklık ve koruma ile birleşir. Birey, evinde kendini rahat ve huzurlu hisseder. Ev, bireyin kendini ifade etme imkânı bulduğu yer olma özelliği ile aidiyet duygusu yüksek olan mekânlardandır. Ev, ayrıca bireyin toplum içindeki yerini ve statüsünü de yansıtabilir; mimarisi, iç dekorasyonu ve konumu ile bireyin kimliğini dış dünyaya sunar.

Günümüzde, hızla ilerleyen teknoloji ve bilişim alanındaki gelişmeler, ekonomik anlayışlardaki değişimler ve pandeminin etkileri gibi faktörler bireylerin ve toplumların yaşam biçimlerini köklü bir şekilde değiştirmektedir. Teknolojinin gelişimi, iletişim ve erişimdeki büyük sıçramalarla birlikte, evler artık daha bağlantılı hale gelmiş ve dijital yaşamın merkezi konumuna yükselmiştir. Akıllı ev teknolojileri, evlerin daha verimli ve güvenli bir şekilde yönetilmesini sağlarken, uzaktan çalışma ve eğitim gibi yeni yaşam tarzlarına uyum sağlayarak önemli bir rol oynamaktadır (Ak, 2020). Ayrıca, pandeminin getirdiği sosyal mesafe önlemleri, evlerin çok yönlü işlevlerini artırmış ve evlerin sadece yaşam alanı olmanın ötesinde birçok ihtiyacı karşılayan merkezler haline gelmelerine yol açmıştır (Güney Yüksel, 2022). Pandemi sürecinde evler, aynı zamanda ofis, okul, spor salonu ve hatta sosyal etkinliklerin düzenlendiği mekânlar haline gelmiştir. İnsanlar, yaşamın tüm mekânsal katmanlarını evlerine sığdırmaya çalışmışlardır (Adıgüzel Özbek, Melikeoğlu Eke, 2022). Bu bağlamda, bireyler evlerini yeniden değerlendirirken, sağlık, güvenlik ve yaşam kalitesi gibi öncelikleri göz önünde bulundurmakta ve evlerini bu yeni yaşam biçimlerine uygun şekilde adapte etmektedirler. Bu dönüşüm süreci, ev kavramının anlamını ve işlevini derinlemesine anlamamızı sağlayarak, gelecekteki yaşam alanlarının nasıl şekillenebileceğine dair ipuçları sunmaktadır.

Çalışmada evin anlamını daha derinlemesine kavramak amacıyla metaforlar üzerinden bir inceleme yapılmaktadır. Bireyin sahip olduğu yaş, cinsiyet, eğitim gibi faktörlere bağlı olarak ortaya çıkabilecek farklı anlamlar gözlemlenmektedir. Böylece çalışma, günümüzde evin çok boyutlu bir şekilde anlaşılmasına önemli bir katkı sağlayacaktır. Bu sayede, ev kavramının bireylerin yaşam deneyimleri, kültürel bağlamları ve kişisel gelişimleriyle nasıl bir etkileşim içinde olduğunu anlamak, evin sadece

bir mekân olmanın ötesinde, derin bir anlam ve anlam evrimi yaşayan dinamik bir kavram olduğunu ortaya çıkarmaktadır.

### Farklı Boyutlarıyla Evin Anlamı

Ev kelimesi sözlükte "yalnız bir ailenin yaşayabileceği şekilde inşa edilmiş bir yapıyı, bir bireyin ya da ailenin içinde ikamet ettiği yeri ya da konutu" ifade eder (TDK, 2024). Büyük Türkçe Sözlük'e göre ise ev "insanların barındıkları yer, mesken ya da konut olarak" tanımlanmaktadır (Doğan, 1986). Tuan'a (1991) göre ise ev, insanların tutundukları ve köklendiklerini hissettikleri, anlamın ve itinanın merkezi olan "yer"dır (Adıgüzel Özbek, 2016; Barkul ve Gürkaş, 2012). Bachelard (2008), evi öz varlığın topografyası ve insan kimliğinin çözümlenme aracı olarak ele alırken, evin bireysel kimliğin bir parçası olduğunu vurgular. Bireyin evle kurduğu ilişki, evin üstlendiği çeşitli roller sayesinde farklı anlamlar kazanır. Bu anlamların oluşumunda birçok faktör etkilidir ve bunlar arasında en temel olanı kültürdür. Ev ve kültür alanında önemli çalışmaları bulunan Rapoport (1969), ev ile ilgili kültürel sembolleri bireyin sosyal statüsünün veya ait olduğu grubun bir göstergesi olarak görür. Tanımlamalar bize evin, insanın varoluşunda kilit bir rol oynadığını göstermektedir. Norberg-Schulz (1985), insanın varoluşunun sadece ev inşa etmesi ile gerçekleşebileceğini ifade etmektedir. Bir konut olmanın dışında ev, güven, kişisel ifade, aidiyet, huzur ve yaşamın merkezi gibi önemli unsurları içinde barındırmaktadır.

Evin anlamı ile ilgili farklı disiplinlerdeki araştırmacıların çeşitli açılardan konuyu ele aldığı görülmektedir. Després (1991), evin anlamını inceleyen çalışmaları iki ana kategoriye ayırmıştır: birincisi evin kavramsal bir modelini tanımlamaya yönelik çalışmalar, ikincisi ise evin anlamını oluşturan insan etkenlerini yorumlayan çalışmalarıdır. Bu ayırım, evin anlamını derinlemesine anlama çabalarını yansıtmaktadır. Edward Sadalla, Beth Vershure ve Jeffrey Burroughs (1987), Clare Cooper (1974) ve Jack Nasar (1989) gibi araştırmacılar, evin kullanıcı ile ilgili yaşam tarzı ve kimliği hakkında ipuçları verdiğini belirtmiştir. Bu çalışmalar, evin fiziksel bir mekân olmanın ötesinde, sahiplerinin yaşam tarzını ve kimliğini yansıtan karmaşık bir kavram olduğunu ortaya koymaktadır. Sosyoloji, psikoloji, antropoloji gibi farklı disiplinlerdeki çalışmalarda evin anlamı genellikle kişilerin zihinlerinde soyut bir kavram olarak yer almaktadır.

Bachelard'ın (2013) fenomenolojik araştırmaları bu çerçevede önemli bir katkı sağlamıştır. Fox O'Mahony (2012), ev hissiyatlarını 5 kategori altında gruplandırarak, evin sahipleri için farklı anlamlara işaret eden finansal yatırım, fiziksel yapı, bölge, öz kimlik merkezi ve sosyo-kültürel birim gibi faktörleri vurgulamaktadır. Bu kategoriler, evin sahipleri için malzeme, barınak, güvenlik, kontrol, kişisel kimlik yansıması, aile/arkadaş ilişkilerinin merkezi olma gibi farklı anlam ve değerlere işaret etmektedir. Hatcher, Chang, Schmied ve Garrido'nun (2019) çalışmaları ise eve ilişkin kavramları fiziksel, davranışsal, bilişsel, duygusal ve sosyal olmak üzere 5

kategoriye ayırmaktadır. Tüm bu çalışmalar, evin anlamını çeşitli boyutlarda değerlendirerek, disiplinler arası bir yaklaşımla zengin bir anlayış geliştirmeyi amaçlamaktadır.

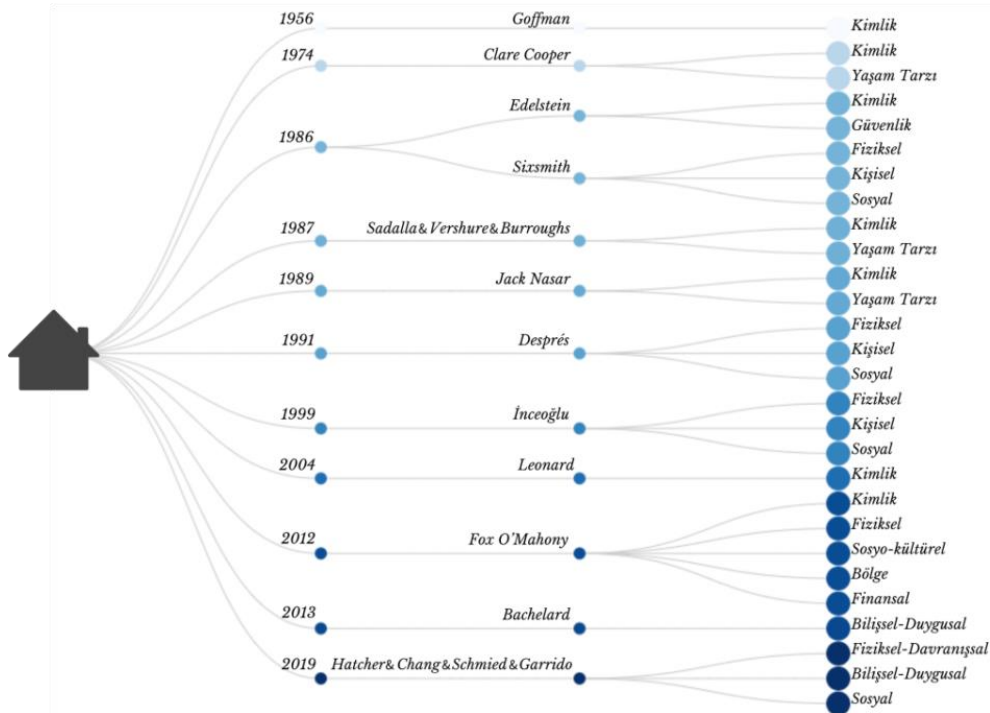
Sixsmith (1986) tarafından yapılan bir çalışmada, evin bireyler tarafından algılanan kavramları üzerinde durulmuştur. Çalışmada evin anlamı kişisel, sosyal ve fiziksel olmak üzere 3 ana kategori altında incelenmiştir. Kişisel kategoride evin, bireyin uzantısı olduğunu ve kişi ile ev arasında bir bütünlük sağladığını vurgularken; sosyal kategori, evin sosyal ilişkileri şekillendiren bir mekân olduğunu belirtir. Fiziksel kategori ise evin mimari yapısını ve konfor koşullarını içermektedir. Bu kategorizasyon, evin anlamını çeşitli boyutlarda değerlendirerek, evin bireyler üzerindeki etkilerini anlama çabalarını yansıtmaktadır. Diğer çalışmalarda da benzer kategorizasyonlar gözlemlenmiştir. Després (1991), Sixsmith'in bileşenlerini fiziksel ve kişisel-sosyal olarak sınıflandırmış, Edelstein (1986) güvenlik ve kimlik bileşenlerine vurgu yapmıştır. İnceoğlu (1999), Türkiye'deki dar gelirli gruplar için evin ekonomik anlamını vurgulayan bir model önermiştir. Bu çalışmalar, evin anlamının kişisel, sosyal ve fiziksel boyutlarını anlama çabalarına katkıda bulunmaktadır. Öte yandan, Leonard (2004) ve Goffman (1959) gibi diğer çalışmalarda evin kimlik oluşturma sürecinde önemli bir rol oynadığı ve kullanıcı ile ev arasında sürekli bir etkileşim olduğu vurgulanmıştır. Bu çerçevede evin anlamı, kullanıcıların kimlik oluşturma sürecinde merkezi bir faktör olarak öne çıkmaktadır (Şekil 1).

### Evin Anlamını Etkileyen Faktörler

Evin farklı zaman içerisinde farklı anlamlar taşıdığı bilinmektedir. Bu anlamların oluşmasında zaman başta

olmak üzere, bireyin ve içinde yaşadığı toplumun sosyo-kültürel, ekonomik yapı ve kültürel yapısı etkili olmaktadır. 1970'lerden (Relph 1976; Tuan 1977; Buttimer 1980) bu yana sosyal bilim araştırmalarında ve teorik keşiflerde giderek artan bir ilgi konusu olan ev, farklı boyutlarıyla oldukça zengin bir anlam yelpazesine sahiptir (Fox O'Mahony, 2012). Bu boyutlar cinsiyet, yaş, birincil/ikincil ev, ekonomik durum gibi faktörlere bağlı olarak çeşitlilik gösterebilmektedir.

Toplumsal cinsiyet rolleri, evin anlamını ve evle kurulan ilişkileri belirleyen temel dinamiklerden biridir. Kadınların ev algısı, genellikle sosyal ve kültürel normlar tarafından belirlenen geleneksel cinsiyet rolleri çerçevesinde şekillenmektedir. Bu algı, kadınlara ev içinde ana sorumlulukları olduğu mesajını ileterek başlar (Öymen Gür ve Yalçınkaya, 2013). Kadınlar, evlerini yalnız bir konut olarak değil, aynı zamanda aileleri için güvenli ve duygusal bir liman olarak koruma ve düzenleme sorumluluğunu üstlenir. Ev, kadınlar için sevgi ve bakımın merkezi olarak görülür, dekorasyon ve düzenleme ise kişisel yaratıcılıklarını ortaya koydukları bir alanı simgeler (Kan Ülkü, 2018). Aynı zamanda ev, aile ve toplumsal sorumlulukların yerine getirildiği bir alan olarak kabul edilmektedir. Kadınlar, evlerini özgürlük ve rahatlıkla ilişkilendirir; bu mekân, kendi hikâyelerini anlatan bir platform olarak görülür. Ev, kadınların duygusal bağlarını güçlendirdikleri, toplumsal rollerini ifade ettikleri ve kendi özgün tarzlarını yarattıkları bir yaşam alanıdır (Nasar 1989; Devlin 1994). Erkeklerin ev algısı ise, geleneksel olarak iş dışındaki zamanlarını dinlenme ve aileleriyle vakit geçirme üzerine kurulmuştur (Koçak Turhanoglu ve Çetin, 2023). Bu algı, genellikle işlevselliğe ve kişisel alanın özgürlüğüne odaklanan bir perspektife sahiptir. Pratiklik, konfor ve teknolojik olanaklar, erkeklerin ev



Şekil 1: Evin anlamıyla ilgili yapılan tanımlamaların sınıflandırılması

anlayışında önemli rol oynamaktadır. Evleri, kendi ilgi alanlarına ve hobilerine uygun bir şekilde düzenlerler, bu da genellikle özel bir kişisel alan oluşturmalarına neden olmaktadır.

Farklı yaş gruplarında evin anlamı ise, bireylerin deneyimleri, ihtiyaçları ve rol değişimleri nedeniyle önemli ölçüde değişiklik göstermektedir. Bir çocuğun ilk evi annesidir (Terkenli, 1995). Çocuklar belirli bir yaşa kadar yaşamlarının büyük bir kısmını evde geçirdiğinden, ev onlar için hayat deneyimlerinin olduğu bir sahneyi temsil etmektedir (Öztürk, 2009). Çocuk yaş aldıkça, evin dışındaki mekânlar arasında bahçe, ardından yakın çevre, şehir, bölge ve dünya ile etkileşim kurmaya başlar. Zamanla birlikte bireyler, evden ayrılmaları ve bağımsızlık arayışları sebebiyle bu dönemde evi bağımsızlık, sorumluluk ve kendi yaşam alanlarını oluşturma özgürlüğü ile ilişkilendirebilir. Orta yaşa gelindiğinde ev, genellikle aile yaşamının bir merkezi olarak devam etmektedir. Yaşlı bireyler için ise hayatlarındaki her şey değişirken tek sabit kalan evdir (Hatcher, vd., 2019). Yaşlılıkta ev, hatıraların biriktirildiği, güvenli ve tanıdık bir ortamdır. Aynı zamanda özgürlük hissiyle de yakından ilişkilidir (Hatcher, vd., 2019).

Evin anlamlandırılmasındaki etmenlerden biri de birincil/ikincil ev durumudur. Birincil ev, bireyin temel konutudur ve genellikle kişisel bağlar ve anılarla yoğun bir şekilde ilişkilidir. Bu mekânlar, genellikle çocukluktan itibaren yaşanan deneyimlere, aile bağlarına ve kişisel kimliğin inşasına hizmet etmektedir. Bireyin günlük yaşamını sürdürdüğü ana ikametgâh olarak, birincil ev, aidiyet hissi ve kişisel kimlik güçlendirme açısından kritik bir rol oynar. Diğer taraftan, ikincil ev kavramı, genellikle tatil amaçlı kullanılan veya geçici konaklamalar için ayrılan ikinci bir mekân ifade etmektedir. Bu evler, genellikle kaçış, dinlenme ve alternatif bir yaşam tarzının ifadesi olarak değerlendirilir. İkincil ev, günlük rutinlerden uzaklaşma ve farklı bir çevrede zaman geçirme imkânı sağlayarak, sahibine rahatlama ve özgürlük duygusu sunmaktadır. Bu bağlamda, birincil ve ikincil ev kavramları, bireyin yaşamında önemli ve farklı anlamlar taşımaktadır. İnceoğlu (1999), sosyo-ekonomik gruplardaki bireylerin ev algısını anlamak için önemli bir çerçeve sunmuştur. Dar gelirli bireyler için ev, ekonomik zorluklara rağmen güven ve bağlılık duygularının sağlandığı bir temsilci olarak değerlidir. Diğer yandan, orta üst gelir grubundaki bireyler için ev, kişisel kimlik, statü ve sosyal prestij bir ifadesi olarak öne çıkmaktadır. Lawrence (1987), uzamsal ve zamansal katmanların evin anlamı üzerinde etkili olduğunu, tarihi ve zaman içindeki değişimleri de evin kişi üzerindeki etkisini değiştireceğinden bağlayıcı bir değişken olduğunu gösterir.

Literatürde yer alan çeşitli boyutlar, ev kavramının karmaşıklığını ve bireyler arasındaki deneyim farklılıklarını vurgulamaktadır. Bahsedilen faktörler,

bireylerin zihinlerinde evin anlamını etkileyen temel faktörler olarak sayılabilir. Tüm farklılıklara, zamana ve koşullara rağmen her dönemde ev, insanlar için önemini korumaktadır. Yakın dönemde yaşanan pandemi ile farklı bir boyut kazanan evin, pandemi sonrası yapılan bu çalışma ile anlamı yeniden sorgulanmıştır.

## MATERYAL VE YÖNTEM

Bu araştırma, insanların ev kavramını anlama ve algılama biçimlerini anlamak amacıyla gerçekleştirilen bir nitel araştırmadır. Araştırmada kullanılan temel analitik araç, metafor analizidir. Metaforlar, dilin gücünü kullanarak bir kavramı veya terimi farklı bir içerikle ilişkilendirme amacı güder. Yıldırım ve Şimşek'in (2008) ifade ettiği gibi metaforlar, belirli bir benzerliği ifade etmek için farklı bir içeriğe uygulanan dil formudur. Lakoff ve Johnson (2005) ise metaforu, bir şeyin aslında başka bir şeyin bakış açısıyla anlaşılması olarak tanımlar. Bu perspektif, metaforların sadece bir söz sanatı türü olmadığını, aynı zamanda dünyayı görmek ve anlamak için temel bir araç olduğunu göstermektedir (Morgan, 1980). Bu nedenle çalışmada metaforlar yoluyla günümüzde ev kavramının nasıl ifade edildiği ve bu metaforların insanların düşünce kalıpları üzerindeki etkileri ortaya konulmaktadır.

## Araştırmanın Problemi ve Hipotezleri

Ev kavramı, insanların yaşamları boyunca farklı anlamlar yükledikleri ve bu anlamların zaman içinde değişebileceği bir yapıdır. Zaman içinde evin anlamı, toplumsal, kültürel ve bireysel faktörlerin etkisiyle sürekli evrilmektedir. Özellikle son dönemde yaşanan pandemi ve buna bağlı olarak ortaya çıkan yeni yaşam düzeni, insanların evlerine olan bakış açılarını değiştirmiştir. Bu noktada çalışmada pandemi sonrası ev algısının nasıl değiştiği araştırılmaktadır. Bunun ile ilişkili araştırmada 4 hipotez geliştirilmiştir.

- Evin geçmişten gelen sığınak, liman olarak görülme durumu pandemi sonrası daha da güçlü olarak devam etmektedir.
- Ev kavramı bireyin yaşam biçimine göre zamansal bir yere sahiptir.
- Ev bireyin yaşamındaki kişisel olma durumunu korumaktadır.
- Katılımcı özelliklerine (yaş, cinsiyet, çalışma durumu, yaşadığı bölge) bağlı olarak eve bakış açısı değişmektedir.

## Veri Toplama Aracı

Veriler, araştırmacılar tarafından tasarlanmış olan anket formu kullanılarak toplanmıştır. Anketin birinci bölümü,

katılımcıların demografik özelliklerini belirlemeye yönelik hazırlanmıştır ve cinsiyet, yaş, medeni durum, çocuklu olma durumu, eğitim düzeyi ve meslek gibi bilgileri içeren sorular içermektedir. Bu bölümde yer alan sorular, katılımcıların bireysel karakteristikleri hakkında detaylı bilgiler sağlamak amacıyla seçilmiştir. Cinsiyet, yaş ve medeni durum gibi demografik faktörler, katılımcıların ev anlayışını etkileyebilecek önemli değişkenler arasında yer almaktadır. Ayrıca, çocuklu olma durumu, eğitim düzeyi ve meslek gibi faktörler de ev kavramına yönelik algıları üzerinde etkili olabileceği düşünülmektedir. Anketin ikinci bölümü, katılımcıların evin anlamına dair metaforik algılarını belirlemek amacıyla özel olarak oluşturulmuştur. Katılımcılara, “Ev ..... gibidir, çünkü .....” şeklinde boşluk doldurma cümlesi sunularak, evlerini bir metafor aracılığıyla tanımlamaları istenmiştir. Bu bölüm, katılımcıların evle ilgili duygusal bağlantılarını anlamlandırmalarını ve değerlendirmelerini daha derinlemesine anlamak amacıyla eklenmiştir. Boşluk doldurma cümlesi, katılımcıların evlerini tarif ederken kullandıkları dil ve metaforlar üzerinden ev kavramını daha kişisel bir düzeyde anlamamıza yardımcı olmaktadır. Bu bölüm, katılımcıların evleriyle ilgili duygusal ve sembolik bağlantılarını keşfetmek, evin anlamını daha zengin ve katmanlı bir şekilde anlamak için tasarlanmıştır. Elde edilen veriler, ev kavramının bireyler arasında nasıl çeşitlilik gösterdiği ve bu çeşitliliğin altında yatan faktörleri anlamak için kullanılmıştır.

### Katılımcıya Ait Bilgiler

Araştırmanın amacına yönelik olarak belirlenen örneklem Türkiye geneli olarak seçilmiştir. Toplamda, araştırmaya 549 kişi gönüllü olarak katılım göstermiştir. Çalışma grubunun tespitinde kartopu örneklem yöntemi benimsenmiştir. Bu yöntem ile araştırmacılar önce belirli bir başlangıç noktasından başlayarak örnekleme dâhil edilecek bireyleri seçmiştir. Seçilen bireyler daha sonra kendi sosyal çevrelerinden örnekleme genişletmeleri için yönlendirilmiştir (Morgan & Morgan, 2008). Bu yöntem, çeşitli sosyal bağlantılar ve farklı yaşam deneyimleri aracılığıyla geniş bir katılımcı yelpazesi elde edilmesine olanak tanımıştır. Çalışma grubu içindeki katılımcılar, yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi, meslek grupları gibi demografik özellikler açısından çeşitlilik göstermektedir (Çizelge 1). Bu çeşitlilik, ev kavramını farklı perspektiflerden deneyimleyen bireyleri içererek araştırmanın genel geçerliliğini artırmaya yönelik bir strateji olarak benimsenmiştir (Flick, 2014).

Çizelge 1: Katılımcı profili

DEĞİŞKEN	KATEGORİ	YÜZDE
Yaş	25 yaş ve daha küçük	26,2
	26-50	56,1
	51 ve üzeri	17,7
Cinsiyet	Kadın	67,5
	Erkek	32,5
Medeni Durum	Evli	50,7
	Bekâr	49,3
Çocuklu Olma Durumu	Evet	47,8
	Hayır	52,2
Eğitim Düzeyi	İlkokul	3,5
	Ortaokul	2,5
	Lise	11,3
	Ön Lisans	8,5
	Lisans	54,9
	Lisansüstü	19,3
Meslek	Emekli	6,7
	Ev Hanımı	6,4
	İşçi	3,3
	Memur	37,5
	Öğrenci	22,4
	Özel Sektör	23,7
Çalışma Durumu	Çalışıyorum	63,9
	Çalışmıyorum	36,1
Yaşanılan Bölge	Akdeniz	2,9
	Doğu Anadolu	12,2
	Ege	13,1
	Güneydoğu	0,5
	Anadolu	7,1
	İç Anadolu	24,8
	Marmara	39,4
Karadeniz		

### Verilerin Analizi

Araştırmanın temel amacına ulaşmak ve sorulara yanıt bulmak için içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem, verilerin anlamlı ilişkiler ve kavramlarla açıklanmasına odaklanarak tümevarımcı bir yaklaşım benimser (Yıldırım ve Şimşek, 2008). İçerik analizi aşamaları aşağıdaki gibi gerçekleştirilmiştir:

- **Metaforların Aktarılması ve Sıralanması:** Araştırmacılar elde edilen metaforları Excel programına aktararak alfabetik sıraya göre düzenlemişlerdir.
- **Bağımsız Kodlama ve Tema Oluşturma:** Aktarılan veriler, bağımsız araştırmacılar tarafından kodlanmıştır. Benzer özellikteki kodlar, genel düzeyde açıklayabilecek temaları oluşturmuştur.
- **Veri ve Kodların Düzenlenmesi:** Bağımsız olarak kodlanan ve temalandırılan veriler, araştırmacılar tarafından düzenlenmiş ve

tanımlanmıştır. Veriler ve kodlar okuyucunun anlayabileceği bir dilde açıklanmıştır.

- **Sonuçların Yorumlanması:** Son olarak detaylı bir şekilde tanımlanan ve sunulan bulgular yorumlanmış ve çeşitli sonuçları elde etmişlerdir. Araştırmacılar, bu sonuçlar arasındaki ilişkileri açıklayarak, bulguları değerlendirmişlerdir. Gerçekleştirilen tüm bu işlemlerin sonrasında evin anlamı ile ilgili “Ev ..... gibidir” kısmı için 10, “çünkü .....” kısmı için 4 farklı temaya ulaşılmıştır. Ayrıca SPSS programı kullanılarak katılımcı profili ile oluşturulan gruplar arasındaki ilişkiye Ki-Kare ve Likelihood-Ratiotesti ile bakılmıştır. Hata düzeyi 0,05 olarak alınmıştır. Analizlerde farka neden olan faktör, çapraz tabloda yer alan “AdjustedResidual” değerleri ile değerlendirilir ve 2’den büyük olduğu hücreler farka neden olur (Gür ve Yalçınkaya, 2013).

### Geçerlilik ve Güvenilirlik

Çalışmada, çeşitlenmeli bir yaklaşım benimsenmiş olup, 3 farklı araştırmacı tarafından ayrı ayrı yapılan analizlerle evin metaforik anlamları incelenmiştir. Her bir araştırmacı, farklı bir bakış açısıyla verileri değerlendirerek kendi kategorilerini oluşturmuştur. Bu kategoriler bir araya getirilerek uyumsuzlukların tartışılması ve fikir birliğine varılması sağlanmıştır. Farklı araştırmacıların farklı bakış açılarıyla verileri analiz etmeleri, evin metaforik anlamlarını kapsamlı bir şekilde ele almaya ve çeşitli perspektifleri içermeye olanak sağlamıştır. Ayrıca, araştırmacıların analizlerini birleştirerek ortak kategoriler oluşturması, geçerliliği artırmış ve evin farklı anlamlarını daha kapsamlı bir şekilde anlaşılmasına yardımcı olmuştur. Araştırma sürecinde, Miles ve Huberman (1994) tarafından önerilen güvenilirlik formülü kullanılarak görüş birliği ve görüş ayrılığı sayıları hesaplanmıştır. Bu hesaplamaya göre, ölçümlerde %86,3 oranında bir uzlaşma sağlanmıştır, araştırmacılar arasında genel bir uyum gözlemlenmiştir. Ancak, bazı durumlarda görüş ayrılığı olan eşleştirmelerde düzeltmeler yapılarak tam bir uzlaşmaya varılmıştır. Bu düzeltmeler, ölçümlerdeki belirsizlikleri veya karmaşıklıkları gidermeyi amaçlamıştır. Bu sayede, araştırmada güvenilirliği artırmak ve ölçümlerin daha tutarlı hale gelmesini sağlamak için çaba sarf edilmiştir.

### ARAŞTIRMA BULGULARI

Araştırmada katılımcılardan “Ev ...(a)... gibidir, çünkü ...(b)...” cümlesindeki a ve b kısımlarının tamamlanması istenmiştir. Elde edilen veriler 3 bölümde ele alınmıştır.

- **“Ev ...(a)... gibidir” kısmına ait verilerin değerlendirilmesi**

“Ev ..... gibidir” kısmı ile ilgili katılımcı cevapları değerlendirildiğinde 20 katılımcının yanıtları tek kelime olmaması sebebiyle kategorilere dâhil edilmemiştir. 529

katılımcı cevapları 10 başlık altında sınıflandırılmıştır: Nesne/araç, duygu, insan/toplum, yer/mekân, doğa, insana ait öz, özel olma durumu, sevgi ifadesi, var olma özelliği, mental/ruhsal.

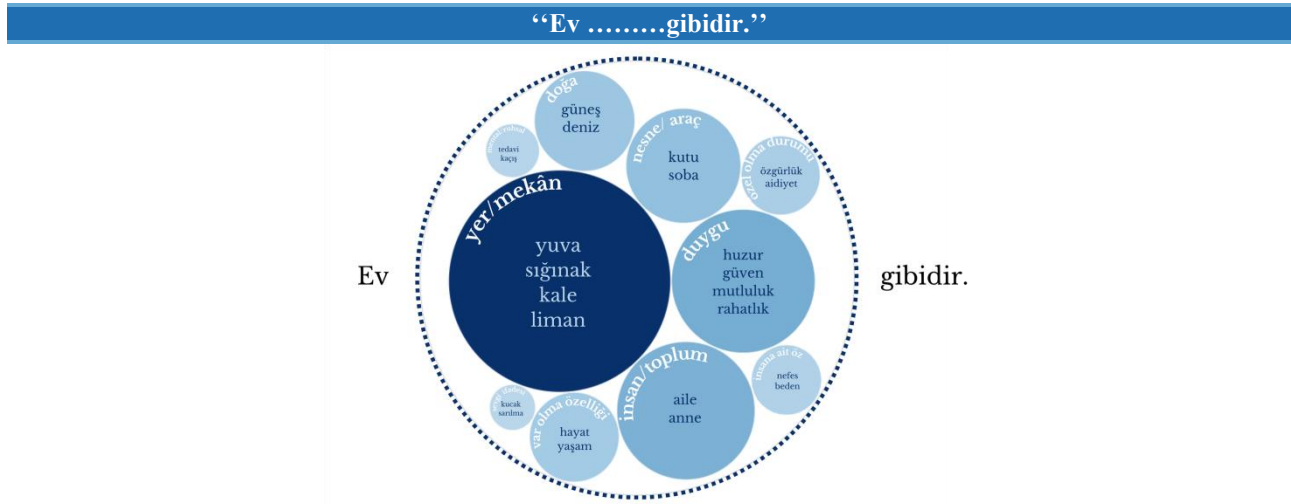
Evin insanlar için taşıdığı zengin anlamı ifade etmek için çeşitli kategoriler ve bu kategorilere ait metaforların adetlerine bakıldığında, evin sadece fiziksel bir yapıdan çok daha fazlası olduğu açıkça ortaya çıkmaktadır. Ev, 28 farklı metaforla nesne/araç, 15 farklı metaforla duygu, 10 farklı metaforla insan/toplum, 36 farklı metaforla yer/mekân, 19 farklı metaforla doğa, 7 farklı metaforla insana ait öz, 12 farklı metaforla özel olma durumu, 4 farklı metaforla sevgi ifadesi, 2 farklı metaforla var olma özelliği ve 11 farklı metaforla mental/ruhsal kategorileriyle ilişkilendirilmiştir.

**Yer/mekân:** Bu kategori katılımcıların %36,29'luk oranla en sık ilişki kurduğu kategoridir. Bu grupta özellikle “sığınak, yuva, kale ve liman” gibi kavramlar dikkat çekmektedir. Kategoride, evin güvenli bir sığınak olarak algılanması ve insanların huzur bulduğu bir liman gibi hissetmeleri anlamına gelen terimler ön plana çıkmaktadır. Eve atfedilen bu anlamlar pandemi sonrası daha derinleşmiş ve güçlenmiştir. Yuva, sıcaklık ve korunma hissi veren bir yer olarak düşünülürken, kale daha çok koruma ve savunma anlamında değerlendirilmektedir. Ev fiziksel bir korunak, güven duyulan bir yer olmanın yanında huzur ve mutlu olunan yer olma durumu da pandemide pekişen diğer özellikler arasındadır. Tüm bu kavramlar, her dönem ve koşulda değişen derecelerde de olsa, insanların yaşamlarını sürdürebilmek için ihtiyaç duydukları güven ve huzuru ev ile ilişkilendirdiklerini göstermektedir (Çizelge 2).

**Duygu:** Bu kategoride özellikle “huzur” kavramı öne çıkmaktadır. Ev, insanların huzur bulduğu bir yer olarak nitelendirilirken, aynı zamanda duygusal anlamda da bir güvence ve rahatlama kaynağı olarak algılanmaktadır. Evde yaşanan ailevi ve duygusal bağlar, insanlara huzur ve mutluluk getirirken, aynı zamanda birlik ve dayanışma duygularını da pekiştirmektedir (Çizelge 2).

**İnsan/toplum:** Bu kategoride ise “aile” ve “anne” gibi kavramlar ön plandadır. Ev, aile birliğinin ve sıcak ilişkilerin yaşandığı bir mekân olarak görülürken; anne, ailenin temel taşı ve koruyucusu olarak nitelendirilmektedir. Evde yaşanan ilişkiler, insanların kimliklerini şekillendirirken, aynı zamanda toplumsal bağları da güçlendirir. Bu kategoride ayrıca “arkadaş”, “dost” ve “insan” gibi kavramlar da yer almaktadır ve evin sosyal ilişkiler açısından da önemli bir rol oynadığı vurgulanmaktadır (Çizelge 2).

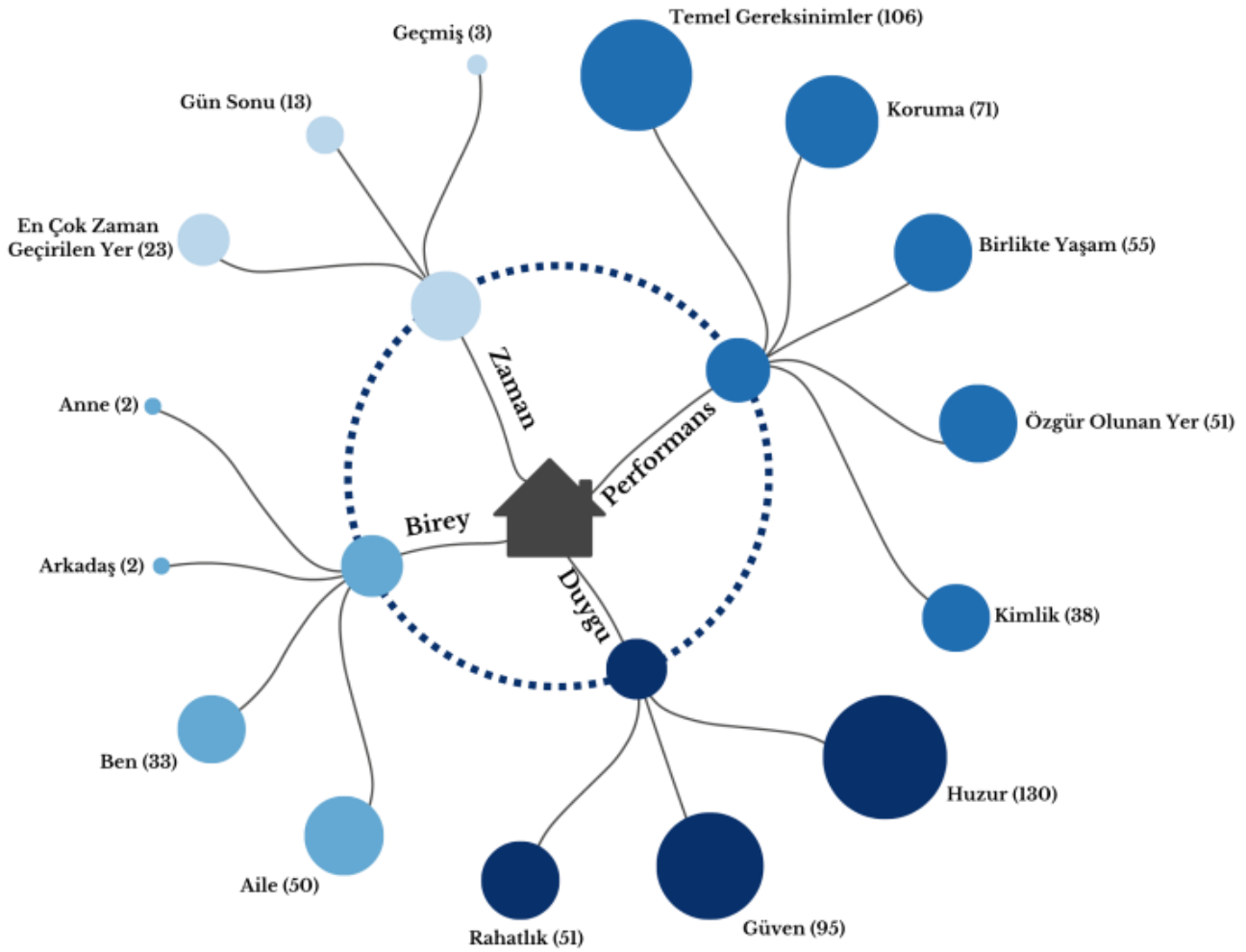
Diğer belirtilen nesne/araç, doğa, insana ait öz, özel olma durumu, sevgi ifadesi, var olma özelliği, mental/ruhsal kavramlarına bakıldığında evin bireyin yaşamında farklı rollerle ve sembollerle yer ettiği görülmektedir. Evin insan için çok yönlü ve derin anlamı bir kez daha ortaya konulmaktadır (Çizelge 2).

**Çizelge 2:** Katılımcıların ev ile ilgili belirttiği metaforlara ait gruplama

NO	KATEGORİ	METAFOR	FREKANS	YÜZDE
1	Nesne/araç	Ayna (3), Bal (1), Balta (1), Çatı (1), Çikolata (2), Gemi (1), Günlük (1), Hükümet (1), Işık (1), İlaç (1), Kabuk (2), Kalkan (1), Kıyafet (2), Kitap (1), Koza (2), Kutu (6), Müzik (1), Parfüm (1), Powerbank (1), Sigara (1), Soba (11), Tablo (1), Torna (1), Uyuşturucu (1), Yastık (1), Yatak (3), Yorgan (1), Yük (1)	51	9,6
2	Duygu	Aşk (2), Birlik (2), Dert (1), Duygu (1), Emoji (1), Güven (8), Hayal (1), Huzur (48), Korunma (1), Mutluluk (7), Neşe (1), Rahatlık (3), Samimiyet (1), Sessizlik (1), Sevgi (2)	80	15,1
3	İnsan/toplum	Aile (25), Anne (29), Arkadaş (2), Biz (1), Çocuğumuz (1), Dost (2), Eş (1), İnsan (8), Sevgili (3), Yar (2)	74	14,0
4	Yer/mekân	Barınak (2), Cennet (13), Cephe (1), Durak (1), Dünya (8), Ev (5), Fabrika (1), Gezegen (1), Güvenlik (1), Hane (1), Hapishane (1), Kafes (1), Kale (22), Korunak (1), Krallık (1), Kuyu (1), Liman (14), Lunapark (1), Mabet (2), Memleket (2), Mescit (1), Okul (4), Otel (4), Saray (2), Sığınak (45), Şato (1), Şehir (1), Tapınak (1), Tatil (1), Tiyatro (1), Üs (1), Ütopya (1), Vatan (2), Yurt (1), Yuva (45), Zindan (1)	192	36,3
5	Doğa	Ağaç (3), Ateş (1), Bahar (1), Çiçek (3), Dağ (2), Deniz (4), Doğa (1), Girdap (2), Gökyüzü (2), Güneş (7), Habitat (2), İlkbahar (1), Kök (1), Nehir (1), Oksijen (2), Orman (1), Su (3), Toprak (1), Yosun (1)	39	7,4
6	İnsana ait öz	Beden (4), Can (1), Kalp (3), Nefes (7), Ruh (2), Soluk (1), Yürek (1)	19	3,6
7	Özel olma durumu	Aidiyet (4), Anılarım (1), Ben (1), Cumhuriyetim (1), Geçmişim (1), Karakter (1), Kendim (3), Kimlik (1), Mahremiyet (1), Özelim (3), Özgürlük (6), Sen (1)	24	4,5
8	Sevgi ifadesi	Güzel (2), Kucak (3), Sarılma (2), Yakınlık (1)	8	1,5
9	Var olma özelliği	Hayat (23), Yaşam (8)	31	5,9
10	Mental/ruhsal	Anlamsız (1), Boşluk (1), Canavar (1), Gereksiz (1), İnziva (1), Kaçış (1), Meditasyon (1), Sağlık (1), Şifa (1), Tedavi (1), Terapi (1)	11	2,1
<b>TOPLAM</b>			<b>529</b>	<b>%100</b>

- “çünkü ...(b)...” kısmına ait verilerin değerlendirilmesi 4 başlık altında toplanmıştır. Bunlar “birey, zaman, duygu ve performans”tır (Şekil 2).

Bu bölümde ev ile ilgili metaforlar için belirtilen sebepler içerik olarak değerlendirilmiş ve araştırmacılar tarafından



Şekil 2: “Çünkü ...” kısmına ait 4 kategorinin alt başlıklarıyla görselleştirilmesi

**Ev-birey ilişkisi:** Katılımcılar cevaplarında “aile (50), anne (2), arkadaş (2) ve ben (33)” kavramlarıyla ev ve bireyi ilişkilendirmiştir. Bu kategoride evin ilişkisi en çok aile ile kurulmuştur. Bunu “*Aileyi ve sıcaklığı içinde barındırır. (K299, 29, kadın)*”, “*Ailenin olmadığı hiçbir yer ev değildir. (K529, 27, erkek)*” şeklinde belirtmişlerdir. Ev-anne ilişkisini ise “*Anne rahmi bebeği gerçek dünyaya hazırlar, onu korur, besler, büyütür. Ev de bizi dış dünyaya karşı eğitir, korur ve bize ihtiyaç duyduklarımızı sunar. (K70, 26, kadın)*”, “*İçinde annem var. (K119, 20, erkek)*” cümleleriyle ifade etmişlerdir. Arkadaş başlığında katılımcılar ev ile ilişkiyi “*Huzuru dostunda bulursun. (K44, 58, erkek)*”, “*Arkadaşlarımız dinleyip konuştuğumuz ve bizi mutlu eden kişilerdir. (K153, 19, erkek)*” şeklinde ifade etmişlerdir. Birey kategorisinde ise katılımcılar “ben” vurgusunu “*Sınırları ben belirlerim. (K317, 26, kadın)*”, “*Kendin olursun. (K148, 35, erkek)*” şeklinde ifade etmişlerdir (Şekil 3).

**Ev-zaman ilişkisi:** Katılımcılar “geçmiş (3), gün sonu (13) ve en çok zaman geçirilen yer (23)” vurguları ile 2 kavram arasındaki ilişkiyi kurmuştur. Ev ile geçmiş zamanın ilişkisi “*Bütün yaşanmışlıkları içerir. (K292, 30, kadın)*”, “*Her şeyin başladığı yerdir. (K424, 48, erkek)*”

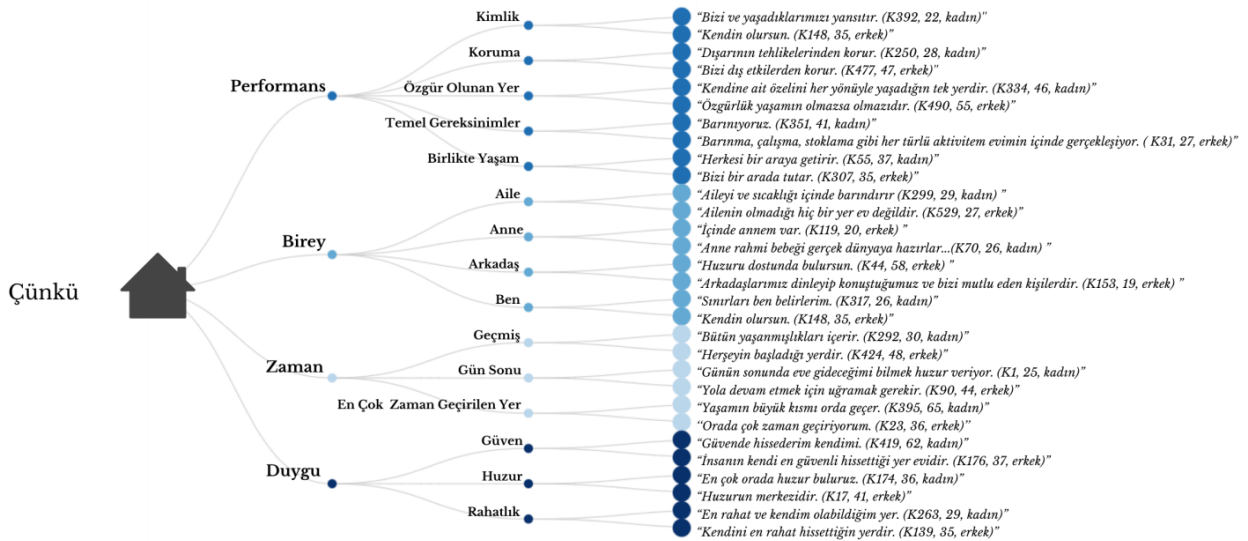
şeklinde belirtilmiştir. Diğer önemli vurgu ise evin gün sonunda gidilen yer olarak ifade edilmesidir. Bunu “*Günün sonunda eve gideceğimi bilmek huzur veriyor. (K1, 25, kadın)*”, “*Yola devam etmek için uğramak gerekir. (K90, 44, erkek)*” şeklinde ifade etmişlerdir. Katılımcılar yaşamında en çok zaman geçirilen yer olarak evi işaret etmektedirler. Bunu “*Yaşamın büyük kısmı orda geçer. (K395, 65, kadın)*”, “*Orada çok zaman geçiriyorum. (K23, 36, erkek)*” şeklinde ifade etmişlerdir (Şekil 3).

**Ev-duygu ilişkisi:** Katılımcılar “güven (95), huzur (130) ve rahatlık (51)” kavramlarıyla evin duygu ile ilişkisini kurmuşlardır. Ev ile güven ilişkisi katılımcılar tarafından “*Güvende hissederim kendimi. (K419, 62, kadın)*”, “*İnsanın kendini en güvenli hissettiği yer evidir. (K176, 37, erkek)*” şeklinde kurulmuştur. Bununla birlikte ev en çok huzur duygusu ile bağdaştırılmıştır; “*En çok orada huzur buluruz. (K174, 36, kadın)*”, “*Huzurun merkezidir. (K17, 41, erkek)*” şeklinde ifade edilmiştir. Ev ile ilişki kurulan bir diğer kavram rahatlıktır. Katılımcılar tarafından; “*En rahat ve kendim olabildiğim yer. (K263, 29, kadın)*”, “*Kendini en rahat hissettiğin yerdir. (K139, 35, erkek)*” cümleleriyle belirtilmiştir (Şekil 3).



**Ev-performans ilişkisi:** Katılımcılar “kimlik (38), koruma (71), özgür olunan yer (51), temel gereksinimler (106), birlikte yaşam (55)” kavramları ile evi değerlendirmiştir. Ev ile kimlik ilişkisi katılımcılar tarafından “*Bizi ve yaşadıklarımızı yansıtır.* (K392, 22, kadın), “*Kendin olursun.* (K148, 35, erkek)” şeklinde kurulmuştur. Evin koruma ile ilişkisi “*Dışarının tehlikelerinden korur.* (K250, 28, kadın), “*Bizi dış etkilerden korur.* (K477, 47, erkek)” şeklinde ifade edilmiştir. Evin özgür olunan yer olarak değerlendirilmesi ise “*Kendine ait özelini her yönüyle yaşadığın tek yerdir.*

(K334, 46, kadın)”, “*Özgürlük yaşamın olmazsa olmazıdır.* (K490, 55, erkek)” ifadeleriyle açıklanmıştır. Evin en çok temel gereksinimler ile ilişkisi gözlemlenmiştir: “*Barınıyoruz.* (K351, 41, kadın)”, “*Barınma, çalışma, stoklama gibi her türlü aktivitem evimin içinde gerçekleşiyor.* (K31, 27, erkek)”. Evin birlikte yaşam ilişkisi ise “*Herkesi bir araya getirir.* (K55, 37, kadın)”, “*Bizi bir arada tutar.* (K307, 35, erkek)” şeklinde kurulmuştur. Bu çerçevede verilen cevaplar benzerlik göstermektedir (Şekil 3).



Şekil 3: “Çünkü ...” kısmına ait açıklama cümlelerinin görselleştirilmesi

#### • Katılımcı özellikleri ile evin metafor ve sebebi arasındaki ilişkiye ait verilerin değerlendirilmesi

Araştırmada katılımcı özellikleri ile “Ev ...(a)... gibidir, çünkü ...(b)...” cümlesindeki a ve b kısımlarına ait gruplar arasındaki ilişkiye bakıldığında, istatistiksel olarak fark ortaya çıkan ilişkilere aşağıda yer verilmiştir;

Cinsiyet ile sebepler kategorisinde yer alan birey başlığı arasındaki ilişkiye bakıldığında, erkeklerin evi “aile” (%28,1), kadınların ise “kendi” (%29,2) ile eşleştirmesi istatistiksel olarak fark yaratmıştır (LR: 10,404,  $p < 0,05$ ,  $p: 0,015$ ) (Çizelge 3).

Çalışma durumu ile sebepler kategorisinde yer alan zaman başlığı arasındaki ilişkiye bakıldığında, çalışanların zaman ile ilgili “gün sonu” vurgusu yapmasına karşın çalışmayanların “en çok zaman geçirilen yer” olarak bahsetmesi istatistiksel olarak fark yaratmıştır (LR: 14,307,  $p < 0,05$ ,  $p: 0,001$ ) (Çizelge 4).

Eğitim düzeyi ile sebep kategorisinde yer alan performans arasındaki ilişkiye bakıldığında, ilkökul düzeyinin “temel gereksinimler” boyutunda (%2,9), ön lisans düzeyinin “birlikte yaşam” boyutunda (%3,2), lisansüstü düzeyinin ise “özgür olunan yer” boyutunda (%4,8) vurgusu istatistiksel olarak fark yaratmıştır (LR: 41,583,  $p < 0,05$ ,  $p: 0,003$ ) (Çizelge 5).

Katılımcının yaşadığı bölge ile sebep kategorisinde yer alan performans arasındaki ilişkiye bakıldığında, Doğu Anadolu Bölgesi’nde yaşayan katılımcıların “temel gereksinimler”i (%5,4), Güneydoğu Anadolu (%0,3) ve İç Anadolu Bölgesi’ndeki katılımcıların (%3,8) “koruma”yı vurgulaması istatistiksel olarak fark yaratmıştır (LR: 38,84,  $p < 0,05$ ,  $p: 0,028$ ) (Çizelge 6).

**Çizelge 3:** Katılımcının cinsiyeti ile sebep grubu (birey) arasındaki ilişkinin gösterimi

Birey	Cinsiyet				LR	df	p
	Erkek		Kadın				
	%	Adj. Res	%	Adj. Res			
Aile	28,1	2,0	30,3	-2,0			
Anne	1,1	,3	1,1	-,3	10,404	3	,015
Arkadaş	2,2	1,8	0,0	-1,8			
Ben	7,9	-2,7	29,2	2,7			

**Çizelge 4:** Katılımcının çalışma durumu ile sebep grubu (zaman) arasındaki ilişkinin gösterimi

Zaman	Çalışma Durumu				LR	df	p
	Çalışmıyor		Çalışıyor				
	%	Adj. Res	%	Adj. Res			
Geçmiş	5,0	,8	2,5	-,8			
Gün Sonu	2,5	-3,5	32,5	3,5	14,307	2	,001
En Çok Zaman Geçirilen Yer	37,5	3,0	20,0	-3,0			

**Çizelge 5:** Katılımcının eğitim durumu ile sebep grubu (performans) arasındaki ilişkinin gösterimi

Performans	Eğitim												LR	df	p
	İlkokul		Ortaokul		Lise		Ön Lisans		Lisans		Lisansüstü				
	%	Adj. Res	%	Adj. Res	%	Adj. Res	%	Adj. Res	%	Adj. Res	%	Adj. Res			
Kimlik	0,3	-,5	0,0	-,9	1,0	-,4	0,3	-1,5	8,0	,5	3,5	1,3			
Koruma	0,3	-1,1	0,6	1,1	1,0	-1,4	1,3	-,8	13,4	1,3	4,2	,1			
Özgür Olunan Yer	0,0	-1,5	0,6	1,5	1,0	-,8	0,3	-1,8	9,3	,1	4,8	2,0	41,583	20	,003
Temel Gereksinimler	2,9	3,1	0,0	-1,6	3,8	1,1	3,5	,8	17,9	-1,1	5,4	-1,0			
Birlikte Yaşam	0,3	-,8	0,3	,2	2,2	1,2	3,2	3,0	8,9	-,6	1,6	-2,0			

**Çizelge 6:** Katılımcının yaşadığı bölge ile sebep grubu (performans) arasındaki ilişkinin gösterimi

Performans	Yaşanılan Bölge														LR	df	p
	Akdeniz		Doğu Anadolu		Ege		Güneydoğu Anadolu		İç Anadolu		Marmara		Karadeniz				
	%	Adj. Res	%	Adj. Res	%	Adj. Res	%	Adj. Res	%	Adj. Res	%	Adj. Res	%	Adj. Res			
Kimlik	0,3	-,2	1,9	,8	1,0	-1,3	0,0	-,4	0,6	-,9	2,6	-,6	6,7	1,5			
Koruma	0,0	-1,6	0,6	-2,3	3,8	1,2	0,3	2,0	3,8	3,2	5,4	,7	6,7	-1,5			
Özgür Olunan Yer	0,3	-,4	2,2	,7	2,9	1,0	0,0	-,4	1,3	-,2	2,2	-1,7	7,0	,6	38,841	24	,028
Temel Gereksinimler	1,3	,7	5,4	2,0	4,8	,2	0,0	-,7	1,3	-2,2	8,3	,5	12,5	-,8			
Birlikte Yaşam	1,0	1,4	1,0	-1,4	1,3	-1,4	0,0	-,4	1,6	,3	4,5	,7	7,3	,6			

## DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Geçmişten günümüze ev, bireyin yaşamının merkezinde yer almıştır. Pandemi süreci bu durumu daha da güçlendirmiştir. Pandemi ile ev sadece bir barınma mekânı olmanın ötesinde, insanların günlük yaşamlarını sürdürebildiği bir merkez haline gelmiştir (Turna ve Usta, 2021). Bireyler, çalışma, eğitim, alışveriş gibi birçok eylemi evlerinde gerçekleştirmeye başlamıştır. Ev, yalnızca dinlenme ve güvenli bir ortam sağlama yerine, yaşamın her alanına entegre olan bir yapı haline gelmiştir. Bireyin eve bakışı belli noktalarda değişime uğramıştır. Bu

durum, insanların evleriyle ilgili beklenti ve ihtiyaçlarının değişmesine yol açmıştır. Bu bağlamda, pandemi sürecinin ev algısına etkisi bizi, evin işlevi ve anlamı üzerine derinlemesine düşünmeye sevk etmiştir. Bu çalışmada, yaşanan durumlar sonucunda bireyin ev kavramına bakış açısını ortaya çıkarmak amaçlanmıştır. Yapılan anket çalışması sonucunda elde edilen verilere bağlı olarak;

Araştırmada 549 katılımcı 144 farklı metafor ile evi nasıl algıladıklarını tanımlamışlardır. Çok sayıda metaforun bulunması insanların söz konusu kavrama dair farklı algıları geliştirdiğini göstermektedir.

Araştırmada kavramsal açıdan 10 farklı kategori, anlamsal açıdan 4 farklı kategori ortaya çıkmıştır.

Kavramsal açıdan nesne/araç, duygu, insan/toplum, yer/mekân, doğa, insana ait öz, özel olma durumu, sevgi ifadesi, var olma özelliği ve mental/ruhsal kategorileri oluşturulmuştur. Bu kategoriler arasında en çok metaforun bulunduğu kategori yer/mekân başlığıdır. Katılımcıların %36,3 oranında evi başka bir yer/mekân ile ilişkilendirdiği ve bu ilişkiyi “sığınak, liman, yuva, kale” gibi metaforlar aracılığıyla tanımladıkları gözlemlenmiştir. Bu metaforlar, insanların evde kendilerini güvende hissettikleri ve duygusal olarak desteklendikleri fikrini güçlendirmektedir. Ev, bireylerin yaşamlarında “sığınak” olarak tanımlandığında, bu tanımlama, insanların evlerinde kendilerini güvende hissetmelerini ve dış dünyanın olumsuz etkilerinden korunmuş bir alan sunmasını vurgular. “Liman” benzetmesi ise evin, duygusal destek ve huzurun bir tür limanı olduğunu işaret eder. Ev, sadece dışarıdaki zorluklara karşı bir sığınak olmanın yanı sıra, aynı zamanda duygusal anlamda güvenilirlik ve destek sağlayan bir yerdir. İnsanlar, evlerinde sevdikleriyle bir araya geldiklerinde duygusal bağlarını güçlendirebilir ve yaşamlarındaki zorluklarla başa çıkma konusunda destek bulabilmektedirler. “Yuva” ve “kale” benzetmeleri, aile bağlarını ve kişisel kimliği güçlendiren bir yer olarak algılandığını yansıtmaktadır. Ev, aile üyeleri arasında paylaşılan anıları ve değerleri barındıran bir yuva olarak görülür. Aynı zamanda, bireyin kişisel kimliğini inşa ettiği, özgürce ifade edebildiği ve kendini gerçekleştirebildiği bir kale olarak da işlev görür. Porteous'a göre ev, bir kişinin varlığının kaynağı, sığınak yeri ve yaşamının büyük bir kısmını geçirdiği yerdir. Bu nedenle, ev bireye güç, güvenlik ve koruma sağlaması nedeniyle arzulanan bir mekân olarak kabul edilir (Ali, 2023). Bachelard (2013) ise evin insanı hem fiziksel fırtınalara karşı koruduğu hem de hayatın zorluklarına karşı ayakta tuttuğunu belirtmiştir. Araştırmanın bulguları, bu tanımlamaları desteklemektedir. Yaşanan pandemi süreci ve devamında ev, bireylerin güven içinde aileleri ile yaşayabilecekleri, çalışabilecekleri ve kişisel gelişimlerini devam ettirebilecekleri bir alana dönüşmüştür. Ev artık birey için fiziksel ve duygusal gereksinimlerini karşıladığı bir alan olarak liman, kale, yuva olma özelliğini güçlendirerek devam ettirmiştir. Ev, koşullar ne olursa olsun bireyin fiziksel ve duygusal ihtiyaçlarını karşılama rolünü, gereksinim duyulan her anda yerine getirmektedir. Pandemi süreci ve sonrası bir kez daha gösterdi ki ev bireyin ihtiyaçlarına cevap verebilecek potansiyelini daima içinde barındırmaktadır.

Anlamsal açıdan bakıldığında, katılımcıların metaforları açıklama cümleleri incelenmiş ve 4 farklı kategori oluşturulmuştur: Birey, zaman, duygu ve performans. Birey kategorisi kendi içerisinde “ben, arkadaş, aile ve anne”; zaman kategorisi kendi içerisinde “geçmiş, gün sonu ve en çok zaman geçirilen yer”; duygu kategorisi kendi içerisinde “güven, huzur ve rahatlık”; performans kategorisi ise kendi içerisinde “kimlik, koruma, özgür olunan yer, temel gereksinim, birlikte yaşam” alt başlıklarına ayrılmıştır. Bulgular incelendiğinde

katılımcıların metaforlarını açıklarken evi en çok “huzur” duygusuyla bağdaştırdığı gözlemlenmiştir. Ev, insanların kendilerini rahat ve güvende hissettikleri yer aynı zamanda ruhsal ve duygusal iyilik hallerini destekleyen bir ortamdır. Dolayısıyla yaşam döngüsü içerisinde çok sayıda insan huzur olmadan ikamet ettikleri yerin “ev” olmayacağı konusunda ortak görüştedir. İnsanların sıklıkla ilişki kurduğu bir diğer unsur ise performans kategorisindeki “temel gereksinimler” başlığıdır. İnsanların temel ve psikolojik bazı gereksinimleri vardır. Bu gereksinimlere cevap veren en temel kaynak ise evdir (Pekpostalcı, 2009). Kahvecioğlu (1998), ev söz konusu olduğunda ilk katmanların özellikle fiziksel bileşenlere odaklandığını belirtir. İsrail'in (2003) barınma gereksinimini ele alması da bu başlangıç katmanı ile yakından ilişkilidir. Bu durum, ilk katmanın günümüzde de önemli bir rol oynadığını göstermektedir.

Ev-birey ilişkisinde erkeklerin “aile”, kadınların “kendi” ile ilişkilendirerek ifade etmeleri kadının evi kendi ile özdeşleştirdiği ve kendi yaşam alanı olarak tanımladığı bakış açısından kaynaklanmaktadır. Erkek ise evi diğer bireylerin toplamı olarak görmektedir. Evin anlamlandırılmasında çalışan bireylerin evi “gün sonu” ile çalışmayanların ise “en çok zaman geçirilen yer” olarak ifade etmesi, eve yüklenen anlamın kişinin içinde bulunduğu yaşam koşullarından etkilendiğini göstermektedir. Evden beklenen performansın, eğitim durumunun artması ile temel gereksinimden üst düzey gereksinime doğru değişim geçirdiği görülmüştür. Böylece, katılımcı özelliklerinin ev algısı açısından farklılık yarattığı bilgisi araştırma ile tekrar ortaya konmuştur.

Araştırma ev kavramının sadece bireysel ihtiyaçları değil, toplumsal ve kültürel bağlamda da ele alınması gerektiğini göstermektedir. Bu bağlamda, ev tasarımında ve planlamasında, insanların duygusal, sosyal ve fiziksel ihtiyaçlarına daha etkili bir şekilde cevap verecek yöntemlerin geliştirilmesi önemlidir. Ayrıca, ev kavramının zaman içinde nasıl değişebileceği ve olağanüstü durumların (örneğin pandemi) evin anlamı üzerindeki etkilerinin daha iyi anlaşılması için daha fazla araştırmaya ihtiyaç duyulmaktadır. Gelecekte ev ile ilgili yapılacak araştırmalar farklı demografik özellikteki kullanıcılar ile ilgili derinlemesine veri elde edilmesi konut çeşitliliğini sağlamada yardımcı olacaktır. Çalışmada yazarlar tarafından önerilen evin zaman, performans, birey ve duygu başlıkları evi farklı boyutları ile ortaya koymada yardımcı olduğu için gelecekteki çalışmalarda değerlendirme başlıkları olarak kullanılabilir. Çalışmada kullanılan “metafor” sorusunun analiz yaklaşımı, mevcut değerlendirmelerden ayrılmakta, bu özelliği ile bu tür araştırma yapacak kişiler için örnek teşkil edecektir.

## Teşekkür ve Bilgi Notu

Makalede ulusal ve uluslararası araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur. Çalışmada etik kurul izni, Karadeniz Teknik Üniversitesi'nin Etik Kurulu'nun 02.01.2024 tarih ve E-26014373-050.01.04-461935 sayılı kararı ile alınmıştır.

## Yazar Katkısı ve Çıkar Çatışması Beyan Bilgisi

Makalede 1. ve 2. yazar %40, 3. yazar %20 oranında katkıda bulunmuştur. Herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

## KAYNAKÇA

- Adıgüzel Özbek, D. (2016). *Mimari mekânın tanımlanması üzerine bir çalışma*. (Doktora Tezi) İstanbul Kültür Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Adıgüzel Özbek, D. & Melikoğlu Eke, A. S. (2022). Life at home with the pandemic: Design strategies of housing, for during and after the COVID-19. *Megaron*, 17(2), 371–388.
- Ak, Ö. (2020). pandemi mimarisi – yeni normal evler, ofisler. *Bilim ve Teknik*, (633), 32-45.
- Ali, N. (2023). Perspectives on the notion of home. *International Journal of Social Science and Human Research*, 6(1), 1.
- Bachelard, G. (2008). *Uzamanın poetikası* (A. Tümertekin, Çev.). İstanbul: İthaki Yayınları.
- Bachelard, G. (2013). *Mekânın poetikası*. (A. Tümertekin, Çev.). İstanbul: İthaki Yayınları (Orijinal eserin yayın tarihi 1957).
- Barkul, Ö. ve Tuncer Gürkaş, E. (2012). Yer üzerine kavramsal bir okuma denemesi. *Sigma, YTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 4, 1-11.
- Buttimer, A. & Seamon, D. (1980). *The human experience of space and place*. London: Routledge.
- Cooper, C. (1974). *The house as symbol of the self*. Stroudsburg: Dowden, Hutchinson and Ross.
- Després, C. (1991). The meaning of home: Literature review and directions for future research and theoretical development. *Journal of Architectural and Planning Research*, 8(2), 96–115.
- Devlin, A. S. (1994). Gender – role and housing preferences. *Journal of Environment Psychology*, 14, 225-235.
- Doğan, M. (1986). *Büyük Türkçe sözlük*. Ankara: Birlik Yayınları.
- Edelstein, M. R. (1986). Toxic exposure and the inversion of the home. *Journal of Architectural and Planning Research*, 3, 237-251.
- Flick, U. (2014). *An introduction to qualitative research*. New York: Sage.
- Fox O'Mahony, L. (2012). Meanings of home. *International Encyclopedia of Housing and Home*. 231–239.
- Gierny, T. F. (2000). A space for place in sociology. *Annual Review of Sociology*, 26, 463–496.
- Goffman, E. (1959). *The presentation of self in everyday life*. Scotland: Doubleday.
- Güney Yüksel, F. C. (2022). Pandemi ile değişen konut iç mekânını yeniden düşünmek. *Online Journal of Art and Design*, 10(2), 88.
- Hatcher, D., Chang, E., Schmied, V. & Garrido, S. (2019). Exploring the perspectives of older people on the concept of home. *Journal of Aging Research*, 1–10.
- Israel, T. (2003). *Some place like home: Using design psychology to create ideal places*. Chichester: Wiley-Academy.
- İnceoğlu, A. A. (1999). *Evin anlamı ve kentleşme süreçleri*. (Doktora Tezi) İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Kahvecioğlu, H. L. (1998). *Mimarlıkta imaj: Mekânsal imajın oluşumu ve yapısı üzerine bir model*. (Doktora Tezi) İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Kan Ülkü, G. (2018). Konutun cinsiyeti. *Mimarlık Bilimleri ve Uygulamaları Dergisi (MBUD)*, 3(2), 63-80.
- Koçak Turhanoglu, F. A. ve Beklan Çetin O. (2023). Toplumsal cinsiyet bağlamında 'ev'in anlamı ve ev ile kurulan ilişkinin farklılaşması. *Sosyoloji Araştırma Dergileri*, 26(1).
- Lakoff, G. & Johnson, M. (2005). *Metaforlar: Hayat, anlam ve dil* (Çev. G. Y. Demir). İstanbul: Paradigma.
- Lawrence, R. J. (1987). *Housing, dwelling and homes, design theory, research and practice*. Chichester: John Wiley&Sons.
- Leonard, L. I., Perkins, H. C. & Thorns, D. C. (2004). Presenting and creating home: The influence of popular and building trade print media in the construction of home. *Housing, Theory and Society*, 21, 1-15.
- Miles, M. B. & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded source book*. (2nd ed). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Morgan, D. L. & Morgan, R. K. (2008). *Single-case research methods for the behavior and health sciences*. Sage Publications.
- Morgan, G. (1980). Paradigms, metaphors, and puzzle solving in organization analysis. *Administrative Science Quarterly*, 25, 606-622.
- Nasar, J. L. (1987). Environmental correlates of evaluative appraisals of central business district scenes. *Landscape and Urban Planning*, 14, 117-130.
- Nasar, J. L. (1989). Symbolic meanings of house styles. *Environment and Behaviour*, 21, 235-257.
- Nasar, J. L. & Jones, K. M. (1997). Landscapes of fear and stress. *Environment and Behavior*, 29(3), 291-323.
- Norberg-Schulz, C. (1985). *The concept of dwelling: On the way to figurative architecture*. NY: Electa/Rizzoli.
- Öymen Gür, Ş. (1996). *Mekân örgütlenmesi*. Trabzon: Gür Yayıncılık.
- Öymen Gür, Ş. ve Yalçinkaya Erol, Ş. (2013). House while woman grows. *Iconarp International Journal of Architecture and Planning*, 1(2), 101-131.

- Öztürk, Ö. (2009). *Ev kavramı ve çocuklarda konut çevresinin algılanması*. (Doktora Tezi) İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Pekpostalıcı, A. (2009). *Tarihi perspektif içinde "ev" kavramı*. (Yüksek Lisans Tezi) Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Rapoport, A. (1969). *House form and culture*. NJ: PrenticeHall.
- Relph, E. (1976). *Place and placeness*. London: Pion.
- Sadalla, E. K., Vershure, B. & Burroughs, J. (1987). Identity symbolism in housing. *Environment and Behavior*, 19(5), 569.
- Sixsmith, J. (1986). The meaning of home: An exploratory study of environmental experience. *Journal of Environmental Psychology*, 6(4), 281-298.
- Terkenli, T. S. (1995). Home as a region. *Geographical Review*, 85(3), 324.
- TDK (Türk Dil Kurumu) (2024). *Genel açıklama sözlük*. Ankara: TDK Yayınları.
- Tuan, Y. F. (1977). *Space and place: The perspective of experience*. Minneapolis, MN: University of Minnesota Press.
- Tuan, Y. F. (1991). Language and the making of place: A narrative-descriptive approach. *Annals of the Association of American Geographers*, 81(4), 684-696.
- Turna, E. A. ve Usta, G. (2021). Covid-19 pandemisi'nde evin değişimi ve evde çalışma ortamları. *Mimarlık Fakültesi Dergisi- Journal of Faculty of Architecture*, 3(2), 115.
- Usta, G. (2020). Mekân ve yer kavramlarının anlamsal açıdan irdelenmesi. *Turkish Online Journal of Design Art and Communication*, 10(1), 25-30.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.



## Çift Cidarlı Cephe Sistemlerinin Cephe Tasarım Kriterleri Bağlamında İncelenmesi

*Araştırma Makalesi*  
*Research Article*

Ayşe Tüzün Güner<sup>1</sup>, Mustafa Dereli<sup>2</sup>, Süheyla Büyükşahin<sup>3</sup>,

<sup>1</sup> Arş. Gör., KTO Karatay Üniversitesi, Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi, Konya, Türkiye  
ORCID ID: 0000-0003-3016-1502, e-posta: [ayse.tuzun@karatay.edu.tr](mailto:ayse.tuzun@karatay.edu.tr)

<sup>2</sup> Dr. Öğr. Üyesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Güzel Sanatlar ve Mimarlık Fakültesi, Konya, Türkiye  
ORCID ID: 0000-0003-4678-873X, e-posta: [mustafa.dereli@erbakan.edu.tr](mailto:mustafa.dereli@erbakan.edu.tr)

<sup>3</sup> Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi, Sanat, Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, Sakarya, Türkiye.  
ORCID ID: 0000-0001-5869-3629, e-posta: [suheylabuyuksahin@gmail.com](mailto:suheylabuyuksahin@gmail.com)

### ÖZ

Bir yapının dış cephesi, dış çevre ile arasındaki ana arayüzdür. Teknolojinin hızla ilerlemesi ile cephede kullanılan malzeme çeşitliliği artmış ve yeni sistemler geliştirilmiştir. Bu sistemlerden biri olan çift cidarlı cepheler, iç ve dış ortama yönelik farklı iki arayüzde tasarım yapılmasına imkân sağlamaktadır. Bu sistemde kutu pencere tipi çift cidarlı, koridor tipi çift cidarlı, çok katlı çift cidarlı ve shaft-kutu tipi çift cidarlı cepheler uygulanmaktadır. Bu çalışmada, çift cidarlı cephe uygulama sistemlerinin tercih edilmesinde mekânsal işlevin önemi ve cephe ile mekân arasındaki ilişkiyi belirlemek amaçlanmıştır. Buna yönelik çift cidarlı cephe sistemleri dört farklı bina türü ve bina formu üzerinde araştırılmıştır. Literatür taraması sonucunda belirlenen cephe tasarım kriterleri bağlamında yapılar incelenmiştir. Çift cidarlı cephe sistemlerinde cephe tasarımı analiz edilmek üzere farklı fonksiyonlu yapılar belirlenerek estetik, biçimsel ve fiziksel özellikleri incelenmiştir. Çalışmada cephe ile mekân arasındaki ilişki incelenen yapılar üzerinden karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Yapının formu, bina türü, cephe yönü ve yüzeylerdeki doluluk-boşlukları cephe tasarımı ve mekân arasındaki ilişkinin okunmasını sağlamaktadır. Cephelerde iç ve dış kabuk tasarımları farklı olabilmektedir. Çalışma sonucunda, mekânın işlevine göre çift cidarlı cephe sisteminin belirlendiği ve mekânın işlevinin cephe tasarımı etkilediği tespit edilmiştir. Kullanılan malzeme, yüzeylerin şeffaf veya opak olması, güneş kırıcıların kullanılması biçimsel tasarım kriterlerine bağlı olarak değişmektedir. Çift katmandan oluşan cephelerin tasarımları incelendiğinde biçimsel kriterlerin estetik kriterlerini etkilediği görülmektedir.

### MAKALE BİLGİSİ

Geliş 18 / 04 / 2024

Kabul 02 / 08 / 2024

### ANAHTAR KELİMELER

Çift cidarlı cepheler  
Cephe sistemleri  
Malzeme  
Tasarım Kriterleri

## Investigation of Double Skin Facade Systems in the Context of Facade Design Criteria

### ABSTRACT

The facade of a building is the main interface between it and the external environment. With the rapid advancement of technology, the variety of materials used in the facade has increased and new systems have been developed. Double skin facades, one of these systems, allow the design of two different interfaces for the interior and exterior environment. In this system, box window type double skin, corridor type double skin, multi-storey double skin and shaft-box type double skin facades are applied. In this study, it is aimed to determine the importance of spatial function in the preference of double skin facade application systems and the relationship between facade and space. For this purpose, double skin facade systems were investigated on four different building types and building forms. The buildings were examined in the context of the facade design criteria determined as a result of the literature review. In order to analyse the facade design in double skin facade systems, buildings with different functions were identified and their aesthetic, formal and physical characteristics were examined. In the study, the relationship between the facade and the space was analysed comparatively through the examined buildings. The form of the building, the type of building, the direction of the facade and the occupancy-vacancies on the surfaces enable the reading of the relationship between the facade design and the space. Interior and exterior shell designs can be different on facades. As a result of the study, it was determined that the double-walled facade system was determined according to the function of the space and the function of the space affects the facade design. The material used, whether the surfaces are transparent or opaque, and the use of sun shades vary depending on the formal design criteria. When the designs of the double-layered facades are analysed, it is seen that the formal criteria affect the aesthetic criteria.

### ARTICLE HISTORY

Received 18 / 04 / 2024

Accepted 02 / 08 / 2024

### KEYWORDS

Double skin facades  
Facade systems  
Material  
Design Criteria

## GİRİŞ

Çift cidarlı cepheler yaklaşık 28 yıl önce, iki cam katman arasında havalandırma, termal ve akustik sorunlara karşı alternatif çözüm önerisi ile ortaya çıkmıştır. Cephe sistemiyle tasarlanan iki katman arasında ısı kaybı, aşırı ısınma, ses yalıtımı ve güneş kontrolüne yönelik çözümler sunmaktadır. Cepheler dış kabuğa bakıldığında genellikle cam yüzeylerden oluşmaktadır. Çift cidarlı cephe sistemleri sayesinde trafik gürültüsünün mekâna etkisi azalmış, iki katman arasındaki boşluk güneş kırıcılar için korunaklı bir alan oluşturmuş ve kış aylarında ısı kaybının azalmasını sağlamıştır. (Castrillón, 2015). Çift cidarlı cepheler, mimarlık ve mühendislik literatüründe çeşitli terimlerle ifade edilmektedir. Bu terimler arasında “çift cam cepheler, aktif cepheler, enerji etkin cepheler, havalandırılmalı cepheler ve havalandırılmış çift cidarlı cepheler” gibi farklı adlandırmalar bulunmaktadır. Bu cephe sistemleri, iç mekân ve dış ortam arasındaki hava sirkülasyonunu optimize ederek ve güneş ışınlarının kontrolünü sağlayarak bina performansını artırmayı hedeflemektedir. Hava sirkülasyonu, cephe içindeki hava akışını düzenleyerek ısı konforu artırır ve enerji verimliliğini sağlar. Özellikle yaz aylarında, hava sirkülasyonu sayesinde aşırı ısınma sorunları minimize edilir ve bina içindeki sıcaklık kontrol altına alınır (Kutluay, İnan, Ersoy ve Başaran, 2015).

İç ve dış mekân arasındaki ısı alışverişi, ışık ve hava akışının düzenlenmesi konforlu mekânların tasarlanmasında etkilidir. Çift cidarlı cephe sistemleriyle gelişmiş teknolojiler sayesinde bu konfor sağlanabilmektedir. Hava akışının sağlandığı çift cidarlı cephelerde termal konfor oluşturulmaktadır (Sahraei, 2013). Çift cidarlı cephede çoğunlukla kullanılan cam malzeme ile binanın cephesinde şeffaflık hakimdir. Mimari tasarım aşamasında müşterilerin istekleri doğrultusunda binaların cephelerinde binanın çevreyle daha çok temas geçebilmesi için şeffaf malzeme tercih edilmektedir. Bu cepheler mekâna fazla gün ışığı alması ve cephelerin çekici estetiğe sahip olması açısından başarılı bulunmaktadır fakat dış iklim şartlarına karşı ısı kaybı, parlama, gün ışığı, havalandırma, gürültü gibi etkenlerden korunmak için iyi analiz edilerek uygulaması yapılmalıdır (Hendriksen, Sørensen, Svensson ve Aaqvist, 2000).

Cephelerde cam yüzeylerin fazla olması bina yapım sürecinde, gelişmekte olan teknolojinin takip edilmiş olduğu, enerji verimliliğinin düşünüldüğü ve sürdürülebilir bir bina tasarlandığıyla ilişkilendirilmektedir. Çift cidarlı cephelerin maliyeti diğer cephelere kıyasla daha yüksektir. Fakat enerji ve verimlilik, estetik görünüm ve dış-ış mekân arası geçişliliğin sağlanması maliyetin fazla olmasının önüne geçmektedir (Herde ve Gratia, 2007). Son yıllarda binalarda pasif ve statik sistemler yerini uyulanabilir ve dinamik sistemlere bırakmıştır. Bu sistemler sayesinde iç ve dış ortamdaki değişikliklere göre değişim sağlayabilen

sistemler üretilmiştir. Bu sayede binanın çalışma şekli değişerek akıllı malzeme ve otomatik sistemlerin kullanımı artmıştır. Binanın cephesini de etkileyen bu yaklaşımlar cephe ile mekânsal ilişkiliyi doğrudan şekillendirmektedir (Brzezicki, 2021). Çift cidarlı cephelerde bu etkiyi görmek mümkündür.

Çift cidarlı cephe sistemleriyle ilgili günümüze kadar birçok alanda araştırmalar yapılmıştır. Çalışma kapsamında ele alınan literatürde bazı çalışmalar öne çıkmaktadır. 2004 yılında yapılan bir çalışmada çift cidarlı cephe kavramı araştırılarak ofis yapıları üzerinden incelenmiştir. Çift cidarlı cephelerde iki katman arasındaki boşluğun iyi tasarlanmasına vurgu yapılmaktadır. Kış aylarında boşlukta güneş ışınlarının tutulması mekânlara yansımaktadır. Aynı zamanda yaz aylarındaki güneş ışınlarının boşluktan atılabilmesi mekânların serin olmasını sağlamaktadır. Bunu kurgulamak maliyetli olsa da konforlu mekânlar tasarlanmış olur. Dış katmandaki açıklıklar boşluktaki hava akışının türünü dolayısıyla boşluktaki hava hızını etkilemektedir. Bu etkinin yüksek binalarda oluşturulması daha önemlidir. Dış katmanda oluşturulan açıklıkların kontrol edilebilir olması daha pahalı olsa da cephe tasarımı için çeşitli tasarımlara imkân sağlamaktadır (Poirazis, 2004).

2013 yılında gerçekleştirilen bir başka çalışmada çift cidarlı cephelerde enerji performansını etkileyecek tasarım kararları belirlenerek incelenmiştir. Bu sistemlerin doğal havalandırmayı desteklemesi avantaj olarak değerlendirilirken iki katman arasında oluşan aşırı ısınmanın mekânın termal konforunu olumsuz etkilediği dezavantaj olarak düşünülmektedir (İnan ve Başaran, 2013). Bir diğer çalışmada çift cidarlı cephelerle ilgili enerji ve performansları araştırılmış ve çift cidarlı cephelerin performans üzerine etkileri cephe, bina ve saha parametreleri başlıkları altında incelenmiştir (Barbosa ve Ip, 2014). Aynı yıl yapılan bir başka çalışmada çift cidarlı cephelerin olumlu ve olumsuz yönleri incelenmiştir (İnan ve Başaran, 2014).

2015 yılındaki bir çalışmada ise çift cidarlı cephelerin gelişimi teknik ve performans özelliklerinin dışında teknolojiyle birlikte mimariye getirmiş olduğu yenilikler incelenmiştir (Castrillón, 2015). Solmaz 2021 yılında yaptığı çalışmada yüksek yapılar için çift cidarlı cephelerin iç ortam konforuna etkisini dört yapı üzerinden incelenmiştir. Termal konfor, akustik konfor, iç hava kalitesi, ortam titreşimi konforu ve görsel konfor olmak üzere beş farklı iç ortam konforuna etkisi analiz edilmiştir (Solmaz, 2021). 2022 yılında yayınlanan bir çalışmada çift cidarlı cephelerin enerji verimliliği ve sürdürülebilir bina tasarımı açısından ortaya çıkan disiplinler arası özellikler incelenmiştir. Çift cidarlı cepheler, binalardaki enerji performansını artırır, doğal havalandırmayı sağlar ve güneş ışınlarını kontrol eder. Bu özellikleriyle modern mimari sistem olarak bilinir ve çalışma çift cidarlı cephelerin mimari ve mühendislik alanlarındaki farklı türleri ele almaktadır (Memari, Solnosky ve Hu, 2022).

2023 yılında gerçekleştirilen bir başka yayına göre ise çift cidarlı cephelerde oluşan avantajlar ve dezavantajlar, bu sistemlerin hangi koşullarda ve nasıl kullanılacağına dair detaylı bir değerlendirme gerektirmektedir. Bu cepheler, enerji verimliliği ve sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşmada önemli bir rol oynarken, tasarım ve uygulama aşamalarında dikkatli bir planlama yapılması gerekmektedir (Naddaf ve Baper, 2023). Çalışma kapsamında gerçekleştirilen literatür taraması sonucunda çift cidarlı cephelerin cephe tasarım kriterlerine göre incelendiği bir çalışmanın olmadığı tespit edilmiştir. Bu çalışma, çift cidarlı cephe sistemlerinin farklı mekânsal işleve sahip yapıların cephe tasarım kriterleri bağlamında incelenmesini ve cephe ile mekân arasındaki ilişkiyi analiz etmeyi amaçlamaktadır. Alan çalışmasında, farklı fonksiyonlara ait dört yapı belirlenmiştir. Vikki Infocenter Korona, Nike AVM, Küçükçekmece Belediye Binası ve Portcullis House olmak üzere belirlenen dört yapının fonksiyonları sırasıyla; kütüphane ve yönetim binası, AVM ve spor merkezi, kamu yapısı ve metro hattı üzerine milletvekilleri için yapılmış ofis binasıdır. Bu yapılar cephe tasarım kriterleri bağlamında analiz edilerek karşılaştırılmalı olarak irdelenmiştir.

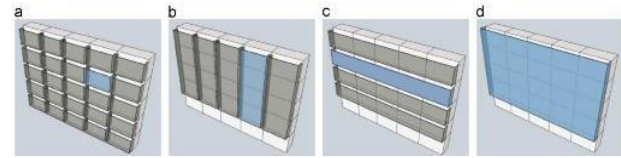
## ÇİFT CİDARLI CEPHELER VE CEPHE TASARIM KRİTERLERİ

Çift cidarlı cepheler, binanın cephesinin önüne ikinci bir dış cephenin yapılması ile oluşmaktadır. Dış cephede genellikle güneş kontrollü camlar tercih edilmektedir. İç cephede ise opak ve şeffaf yüzeyler mekânlara göre değişiklik göstermektedir. İklim koşullarına göre yapılan cephede aşırı ısınmanın olmaması için iç ve dış cephe arasında kalan boşluğun hava akışının iyi yapılması gerekmektedir. Binanın bulunduğu iklim koşullarına göre yaz ve kış mevsimlerinde bu hava akışının farklı akış modları düşünülerek tasarlanması gerekmektedir (İnan ve Başaran, 2014). İyi tasarlanmış çift cidarlı cephelerin çevresel ve ekonomik faydaları bulunmaktadır. Enerji tüketiminin azaltılması, havalandırma ve hava akışının sağlanarak termal konforun sağlanması, gün ışığı ve parlamaların kontrol altına alınması, ses yalıtımı sağlanarak gürültüyü azaltması, görsel ve estetik gibi özelliklerle çevresel faydalar; uzun vadeli maliyeti azaltmasıyla da ekonomik fayda sağlamaktadır (Ghaffarianhoseini ve diğerleri, 2016). Bir yapının cephesinin çift katmandan oluşması cephe sisteminin, doğal havalandırma, güneş ışığı kontrolü, gürültü kontrolü, yangına karşı koruma, cephe temizliği ve onarımının kolaylığı, güvenlik tedbirleri ve kullanıcı kontrolü sistemin sunduğu işlevlerdir (Poirazis, 2004).

### Çift Cidarlı Cephe Sistemleri

Çift cidarlı cephe sistemleri Şekil 1'de görüldüğü gibi kutu pencere tipi, koridor tipi, şaft-kutu tipi ve çok katlı çift cidarlı cepheler olmak üzere dört farklı başlıkta incelenmiştir. Çift cidarlı cephelerde; kat yüksekliğine

kadar olan cephelere kutu pencere tipi, koridor tipi ve şaft-kutu tipi cepheleri ifade ederken bina yüksekliği boyunca devam eden cepheleri çok katlı cepheler ifade etmektedir (İnan ve Başaran, 2014). Çift cidarlı cephelerde yapılmak istenen en temel ilke hava akışının sağlanmasıdır. Mevsimlere bağlı olarak hava akışının sağlanması cephe tasarımıyla mümkündür. (Ghaffarianhoseini ve diğerleri, 2016). Çift cidarlı cephe sistemleri sistemin yapısına veya bölünme biçimine göre sınıflandırılmıştır. Buna göre iç ve dış cephe arasındaki boşluk yatay veya dikey olarak, odaya ait veya tek tek pencere olacak şekilde bölünmesi kutu pencere tipi cephe sistemidir. Bu şekilde iç cephede pencereler açılarak doğal havalandırma sağlanabilir. Şaft-kutu tipi cephe, kutu pencere tipinin düşey yönde birden fazla katta devam ettiği sistemdir. Bu cephe sisteminde dış çevredeki gürültü iç mekâna daha az geçiş sağlayarak gürültü kontrolü sağlanmış olur. Koridor tipi cephe sistemi, iki katman arasında kalan boşluğun yatay doğrultuda her katta devam ettiği sistemdir. Bu sistemde pis hava geçişi ve gürültünün diğer mekânlara geçmesini önlemek için dikkatle tasarlanmalıdır. Çok katlı cephe sisteminde ise dikey ve yatay doğrultuda birden fazla mekânı veya tüm bina cephesinde uygulanan sistemdir. İki katman arasında kalan boşluk zemin kat ve çatıya yakın üst katta bırakılan açıklıklar sayesinde hava akışı sağlanmalıdır. Bu tip ile dış çevredeki gürültü mekâna en az düzeyde geçiş sağladığı için çok gürültülü yerlerde uygulanmaktadır (Barbosa ve Ip, 2014).



Şekil 1. a-Kutu pencere, b-şaft kutusu, c-koridor ve d-çok katlı çift kabuk cephe (Barbosa ve Ip, 2014)

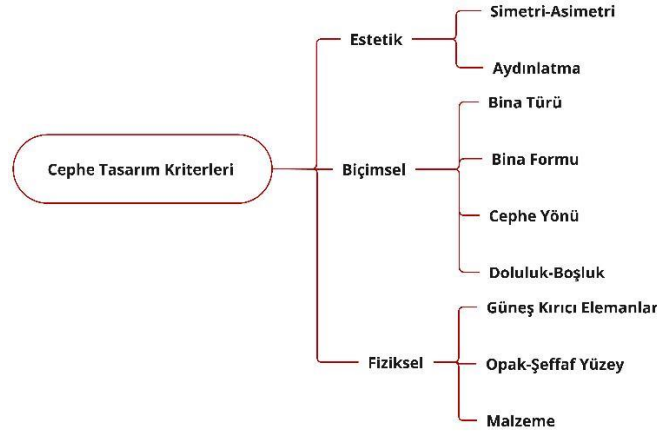
### Çift Cidarlı Cephe Sistemlerinde Cephe Tasarım Kriterleri

Çift cidarlı cephelerin uygulanmasında belirli cephe tasarım kriterleri bulunmaktadır. Bu kriterlerin çift cidarlı cephelerin yapılarda enerji performansını sağlayabilmesi, mekânın işlevine uygun tasarlanması için değerlendirilmesi önemlidir. Mimari tasarımda etkili olan iklim koşulları, yangın ve estetik gibi birçok tasarım etmeni bulunmaktadır. Bu etmenlere göre tasarım kararları alınarak çift cidarlı cepheler tasarlanmaktadır (İnan ve Başaran, 2013). Bu çalışmada cephe tasarım kriterleri Şekil 2'de görüldüğü gibi estetik, biçimsel ve fiziksel olmak üzere üç başlık altında incelenmiştir. Estetik başlığında cephenin algılanmasında simetrik veya asimetrik olma durumu ve cephe aydınlatması yer almaktadır. Biçimsel başlığında mimari tasarımda biçimsel kararlar parametreleri belirlemiştir. Mekanların işlevinin anlaşılmasını sağlayan bina türü, bina formu, cephe yönü ile çift cidar cephenin uygulandığı yönlerin belirlenmesi ve cephedeki doluluk-boşluk durumu



parametrelerini inceler. Fiziksel başlığında ise cepheye yönelik alternatiflerin ifade edilebildiği parametreler yer almaktadır. Güneş kırıcı elemanlar, opak ve şeffaf yüzeyler, kullanılan malzeme cephe tasarım kriterlerini belirlemektedir. Güneş kırıcı elemanlar, istenmeyen güneş ışınlarının binanın içine girmesini engelleyecek şekilde veya bir kısmını absorbe edecek şekilde binadan uzaklaştıran elemanlardır. Güneş kırıcı elemanlar çift cidarlı sistemlerde boşluğun iç katmanı, dış katmanı veya ortasında yapılabilir. Binanın kullanım süreci düşünüldüğünde bakım ve onarımı için güneş kırıcı

elemanların iç ve dış katmana yakın kullanılması daha çok tercih edilmektedir. Fakat bazı tasarımcılar güneş kırıcı elemanların iç katmanda yer almasını güneş ışınlarından korunmak için doğru bir çözüm olmadığını savunurken bazı tasarımcılar ise güneş kırıcıların dış katmana yerleştirilmesini bakım ve estetik açısından doğru bulmamaktadır. (İnan ve Başaran, 2013; Soyluk, Çolak ve İlerisoy, 2019). Çalışma kapsamında belirlenen dört yapı, mekân ile cephe ilişkisinin daha iyi analiz edilmesi için mekanların tasarımının değiştiği, farklı bina türleri belirlenmiştir.



Şekil 2. Cephe Tasarım Kriterleri (İnan ve Başaran, 2013; Soyluk ve diğerleri, 2019)

## ARAŞTIRMA BULGULARI VE TARTIŞMA

Bu çalışma kapsamında cephe tasarım kriterleri bağlamında dört farklı yapı incelenmiştir. Yapıların birbirinden farklı işlevlerde olması çift cidarlı cephe ve mekân arasındaki ilişkinin okunabilmesi için seçim kriteri olarak belirlenmiştir. Şekil 3' de görüldüğü gibi seçilen binaların türleri; kütüphane ve yönetim binası, avm ve spor merkezi, belediye yapısı ve tarihi dokuda yer alan metro ve ofis yapısı olmak üzere dört farklı işlevde yapılarıdır. Bu yapılar farklı kullanıcılara yönelik inşa edilmiş ve mekânsal özellikleri birbirinden farklıdır. Buna göre yapılar doğal havalandırma, doğal ışık, dış çevreye karşı etkisi gibi farklı ihtiyaçlara sahip ve buna yönelik tasarım yapılması gerekmektedir. Bu yapılar belirlenen cephe tasarım kriterleri bağlamında incelenmiş ve karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir.



Küçükçekmece Belediye Binası  
İstanbul / 2014



Portcullis House  
Londra / 2000

Şekil 3. Çalışma Kapsamında İncelenen Yapılar

### Vikki Infocender Korona

Vikki Infocender Korona 2001 yılında Helsinki'de inşa edilmiştir. Kütüphane ve yönetim binası olarak kullanılan yapı dairesel formdadır. Şekil 4' de görüldüğü gibi cephede çoğunlukla cam malzeme kullanılmış ve çift cidarlı cephe sistemi tasarlanmıştır. Binanın silindirik formda olması enerji tasarrufunu etkilemekte ve çift cidarlı cephe dış cephenin yarısından fazlasını kaplamaktadır. Kutu pencere tipinde olan cephe sisteminde yaz ve kış mevsimine göre hava akışları sağlanmıştır. Cephe modüler olarak bölmelerden oluşan tasarıma sahiptir. İki katman arasında kalan boşluk yaklaşık 2 metre ve bazı alanlarda kış bahçesi oluşturmak için daha geniştir. İki katmanda cam malzemeden oluşmuş fakat iç cephe mekâna göre malzeme farklılaşma ile opak yüzeyler de bulunmaktadır (Poirazis, 2004). Cephede yatay doğrultuda güneş kırıcı elemanlar kullanılmıştır.



Vikki Infocender Korona  
Helsinki / 2001



Nike AVM  
Lefkoşa / 2007



Şekil 4. Vikki Infocenter Korona cephe görünümü ve çift cidarlı cephe (Ark, 1996)

#### Nike AVM

Nike AVM 2007 yılında Lefkoşa’da inşa edilmiştir. Yapı AVM ve spor merkezi olarak kullanılmakta ve yaklaşık 1800 m<sup>2</sup> alana sahiptir. 4 katlı olan yapı çift cidarlı cephesi ile çok katlı çif kabuk cephe tipindedir. Şekil 5’ de görüldüğü gibi iki katman arasındaki boşlukta sirkülasyon çözülmüş ve hava akışı sağlanmıştır. Dikdörtgen bina formuna sahip olan yapının Kuzey ve Doğu cephesinde çift cidarlı cephe sistemi uygulanmıştır. Yönlere bağlı olarak güneşin hareketi düşünülmüş ve güneş kırıcı eleman olarak cephede “expanted mesh” levha kaplama ile cam malzeme kullanılmıştır (Sertoğlu, 2007).



Şekil 5. Nike Avm ve spor merkezi cephe görünümü ve çift cidarlı cephe (Sertoğlu, 2007)

#### Küçükçekmece Belediye Binası

Küçükçekmece Belediye Binası 2014 yılında İstanbul’da inşa edilmiştir. Dairesel formda olan 9 katlı yapı üç dairesel formun bir araya gelmesi ile elde edilmiştir. Toplam inşaat alanı 40.000 m<sup>2</sup>dir. Şekil 6’da görüldüğü gibi dış cephesi tamamen şeffaf olan yapıda cam malzeme kullanılmış ve tüm bina cephesini sarmaktadır. İç cephede mekânların fonksiyonlarına göre dolu-boş dengesi sağlanarak dış katmandaki şeffaf yüzey dengelenmiştir. Koridorda yatay olarak devam eden çift cidarlı cephe koridor cephe tipindedir. Güneş kontrolünün sağlanması için dikey yönde alüminyum güneş kırıcılar kullanılmıştır (Çilingiroğlu, 2014).



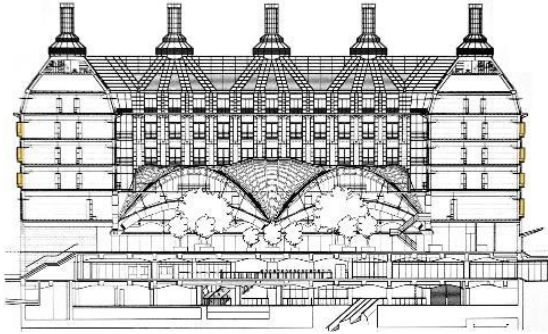
Şekil 6. İstanbul, Küçükçekmece Belediye Binası cephe görünümü ve çift cidarlı cephe (Çilingiroğlu, 2014)

#### Portcullis House

Portcullis House 2000 yılında Londra’da inşa edilmiş ve dikdörtgen formunda iç avlulu bir yapıdır. Metro istasyonu üzerine milletvekilleri için ofis ihtiyacını karşılamak üzere yapılmıştır. Her cephesi birbirine benzeyen yapı, çift cidarlı cephe sistemlerinden kutu pencere tipine aittir. Şekil 7’de görüldüğü gibi cephede ritmik bir şekilde sıralanan bacalar yukarıya yükselmekte ve doğal havalandırmayı sağlamakta ve bacalar şaft-kutu tipi olarak değerlendirilebilir (Hopkins, 1998).







Şekil 7. Portcullis House cephe görünümü (Hopkins, 1998)



Şekil 8. Portcullis House Çift cidarlı cephe (Hopkins, 1998)

Şekil 8’de görüldüğü gibi cephedeki her bir pencere kendi içinde çift cidarlı yapılarak iki katman arasında kalan boşluk alt ve üst menfezlerden havalandırılmaktadır. Cephe, taş, siyah kaplama ve cam malzemelerin kullanımı ile tarihi dokuya uyum sağlamıştır (Hopkins, 1998).

Tablo 1’de görüldüğü gibi farklı bina türlerine sahip yapılarda mekânın işlevine göre cephe ve çevre ilişkisi kurgulanmak üzere farklı cephe sistemleri tercih edilmiştir. Kutu pencere cephe sistemi hem dairesel hem de dikdörtgen bina formunda tercih edildiği görülmektedir. Cephe tasarım kriterlerinde biçimsel özellik olan bina formuna göre cephe sisteminin belirlenmesi incelendiğinde; dikdörtgen bina formunda olan Nike AVM ve Portcullis House binalarında ve dairesel bina formunda olan Vikki Infocenter Korona ve Küçükçekmece Belediye binalarında farklı cephe tiplerinin kullanılması bina formu ile cephe sisteminin ilişkisinin olmadığını göstermektedir. Portcullis House yapısında kutu pencere cephe tipi ve şaft kutusu cephe tipi olmak üzere iki farklı cephe sisteminin tek yapıda kullanıldığı görülmektedir. Mekânın işlevi ve kullanım şekline göre havalandırma, aydınlatma gibi özelliklerin dikkate alınarak konforlu mekân oluşturulmasına yönelik cephe sistemleri belirlenmektedir.

Cephe sistemleri /Bina Türü				
Kutu Pencere Cephe Tipi	●			●
Şaft Kutusu Cephe Tipi				●
Koridor Cephe Tipi			●	
Çok Katlı Çift Kabuk Cephe Tipi		●		

Tablo 1. Yapılarda kullanılan Cephe Sistemleri

Tablo 1’de ve Şekil 9’da görüldüğü gibi araştırılan dört yapının çift cidarlı cepheleri fonksiyonlarına göre farklı cephe tipiyle tasarlanmıştır. Vikki Infocenter Korona binasında kutu pencere cephe tipi; Nike AVM binasında çok katlı çift kabul cephe tipi; Küçükçekmece Belediye Binasında koridor cephe tipi; Portcullis House binasında kutu pencere cephe tipi ve şaft kutusu cephe tipi sistemleri kullanılmıştır.

Cephenin iç mekâna ve çevreye etkisi düşünüldüğünde çevresel ve ekonomik faydaları vardır. Gün ışığını verimli kullanmak için bina formu ve cephe yönleri incelenmiş ve cephe tasarımları, cephe tasarım kriterleri bağlamında Şekil 9’da görüldüğü gibi karşılaştırmalı olarak analiz

edilmiştir. Cephe tasarım kriterleri estetik, biçimsel ve fiziksel özellikleriyle değerlendirilmiştir.





Vikki Infocenter Korona yapısının estetik özellikleri; asimetric ve aydınlatma olarak cephede ışıklandırma yapılmıştır. Biçimsel özellikleri; kütüphane ve yönetim binası olarak kullanılmakta, dairesel formda, cephe yönü Güney-Batı yönünde ve iç cephede mekanlara göre dolu-boş dengelenmiştir. Dış cephe ise tamamen cam yüzeyden oluşmaktadır. Fiziksel özellikleri; güneş kırıcı elemanlar cephe yönüne göre belirlenmiş ve yatay güneş kırıcı elemanlar kullanılmıştır. İç cephe opak ve şeffaf dış cephe ise tamamen şeffaf yüzeyden oluşmaktadır. Cephede malzeme olarak cam, ahşap güneş kırıcılar kullanılmıştır.

Nike AVM yapısının estetik özellikleri; asimetrik ve cephede logo ışıklandırması uygulanmıştır. Biçimsel özellikleri; AVM ve spor merkezi olarak kullanılmakta, dikdörtgen formlu, cephe yönü Kuzey ve Doğu yönündedir. İç cephede mekâna göre dolu-boş dengelenmiş ve dış cephede mağazanın bulunduğu alanda mesh levha kaplama kullanılmıştır. Fiziksel özellikleri; güneş kırıcı olarak “Expanted Mesh” levha kaplaması kullanılmıştır. İç cephe şeffaf fakat dış cephe opak yüzeylerden oluşmaktadır. Yapı cephesinde malzeme olarak cam ve “Expanted Mesh” levha kaplama kullanılmıştır.

Küçükçekmece Belediye Binası estetik özellikleri; simetrik ve aydınlatma olarak iç mekân ışıklandırması cephe aydınlatmasını etkilemiştir. Biçimsel özellikleri; kamu yapısı, belediye binası olarak kullanılmaktadır. Dairesel formlu olan yapının cephe yönü Güney-Batı yönündedir. İç cephede mekanlara göre dolu-boş

dengelenmiş ve dış cephe tamamen cam yüzeyden oluşmaktadır. Fiziksel özellikleri; dikey güneş kırıcı elemanlar kullanılmıştır. İç cephe opak ve şeffaf yüzeylerden oluşurken dış cephe tamamen şeffaf yüzeyden oluşmaktadır. Bina cephesinde cam ve alüminyum güneş kırıcı malzeme kullanılmıştır.

Portcullis House yapısının estetik özellikleri; simetrik ve cephede aydınlatma kullanılmamıştır. Biçimsel özellikleri; metro ve ofis bina türünde olan yapı dikdörtgen formundadır. Cephe yönü Güney-Doğu ve batı yönündedir. İç ve dış cephede mekân kullanımına göre dolu-boş dengelenmiştir. Fiziksel özellikleri; binada yatay güneş kırıcı elemanlar kullanılmıştır. İç ve dış cephe şeffaf ve opak yüzeylerden oluşmaktadır. Çift cidarın olduğu alan iki katmanda şeffaf yüzey kullanılmıştır. Cephede kullanılan malzemeler ise taş, bronz ve cam cephe kaplama, siyah kaplamalı bronz çatı panellerinden oluşmaktadır.

Cephe Tasarım Kriterleri										
YAPI	Ülke / Yıl	Esetik		Biçimsel				Fiziksel		
		Simetri-Asimetri	Aydınlatma	Bina Türü	Bina Formu	Cephe Yönü	Doluluk-Boşluk	Güneş Kırıcı Elemanlar	Opak-Şeffaf Yüzey	Malzeme
 Vikki Infocenter Korona	Helsinki / 2001	Asimetri	Cephe ışıklandırması	Kütüphane ve Yönetim Binası	Dairesel	Güney - Batı yönünde	İç cephede mekâna göre dolu-boş dengelenmiş ve dış cephe tamamen cam yüzeyden oluşmaktadır	Yatay güneş kırıcı elemanlar kullanılmıştır	İç cephe opak ve şeffaf; dış cephe ise tamamen şeffaf yüzeyden oluşmaktadır	Cam, ahşap güneş kırıcılar
 Nike AVM	Lefkoşa / 2007	Asimetri	Cephede logo ışıklandırması	AVM ve Spor Merkezi	Dikdörtgen	Kuzey ve Doğu	İç cephede mekâna göre dolu-boş dengelenmiş ve dış cephe mağazanın bulunduğu alanda mesh levha kaplama kullanılmıştır	“Expanted Mesh” Levha Kaplama kullanılmıştır	İç cephe şeffaf; dış cephe ise opak yüzeylerden oluşmaktadır	Cam, “Expanted Mesh” Levha Kaplama
 Küçükçekmece Belediye Binası	İstanbul / 2014	Simetrik	İç mekân ışıklandırması cepheyi etkilemiştir	Kamu Yapısı/ Belediye Binası	Dairesel	Güney - Batı yönünde	İç cephede mekâna göre dolu-boş dengelenmiş ve dış cephe tamamen cam yüzeyden oluşmaktadır	Dikey güneş kırıcı elemanlar kullanılmıştır	İç cephe opak ve şeffaf; dış cephe ise tamamen şeffaf yüzeyden oluşmaktadır	Cam, Alüminyum güneş kırıcılar
 Portcullis House	Londra / 2000	Simetrik	Cephe ışıklandırması yoktur	Metro ve Ofis	Dikdörtgen	Güney-Doğu ve Batı yönünde	İç ve dış cephede mekâna göre dolu-boş dengelenmiştir	Yatay güneş kırıcı elemanlar kullanılmıştır	İç ve dış cephe şeffaf ve opak yüzeyler; çift cidarın olduğu alan iki katmanda şeffaf yüzeylerden oluşmaktadır	Taş, bronz ve cam cephe kaplama- Siyah kaplamalı bronz çatı panelleri

Şekil 9. Yapıların Cephe Tasarım Kriterleri Bağlamında İncelenmesi

## SONUÇ

Bu çalışmada çift cidarlı cepheye sahip yapılarda cephe tasarım kriterlerini tanımlamış ve örnek yapılar üzerinden incelemiştir. Çalışmanın amacı çift cidarlı cephe sistemlerinde kullanılan sistemlerin mekânsal işleve göre değişkenlik göstermesi ve cephe ile mekân arasındaki

ilişkinin tasarım kriterleri bağlamında analizinin yapılmasıdır. Mevcut çift cidarlı cephe sistemleri ile ilişkili olan literatür taraması üzerinden cephe tasarım kriterleri sınıflandırılmıştır. Kutu pencere, şaft kutu, koridor ve çok katlı çift cidarlı cephe sistemleri, estetik, biçimsel ve fiziksel tasarım kriterleri ile birlikte incelenmiştir. Bu inceleme sonucunda çift cidarlı cephe tasarımlarının

yapının işlevine göre tüm cephe yönlerinde uygulanabileceği tespit edilmiştir. Çift katmandan oluşan cephelerin tasarımları incelendiğinde biçimsel kriterlerin estetik kriterlerini etkilediği görülmektedir. Bina formunun dairesel veya dikdörtgen olması cephenin simetrik veya asimetric olmasını belirlememektedir. Dikdörtgen formlu bir yapının cephesi Nike AVM ve Portcullis House örneklerinde de anlaşıldığı gibi asimetric veya simetrik olabilir. Cephe tasarımının cephe yönünden etkilendiği görülmektedir. Nike AVM yapısında görüldüğü gibi Kuzey cephesinde çift cidarlı cephe uygulanacaksa dış cephede şeffaf malzemeler yerine opak malzemeler tercih edilmektedir. Estetik açıdan cephe aydınlatması incelendiğinde çift cidarlı cephelerde şeffaf yüzeyler tercih edilmişse iç mekân aydınlatmasına önem verildiği fakat opak yüzeyler tercih edildiye cephe aydınlatmasının yapıldığı görülmektedir. Fiziksel kriterlerin biçimsel kriterlere göre tercih edildiği tespit edilmiştir. Doluluk-boşluk ve cephe yönüne göre güneş kırıcılar ve kırıcıların yatay, dikey veya tüm yüzeyi kaplayacak şekilde olması belirlenmiştir. Bina formunda az katlı yapılarda daha çok yatay güneş kırıcı tercih edilirken çok katlı yapılarda dikey güneş kırıcılar kullanılmaktadır. Kuzey yönünde tasarlanan çift cidarlı cephede ise delikli “expanted mesh” levha kaplama tercih edilmiştir. Çift cidarlı cephe sistemlerinde problem odaklı çözümler üretilmekte ve mekân ile arasındaki ilişki mekânın işlevine göre belirlenmektedir. Ancak cephe tasarımının yapılmasında birçok kriterin etki ettiği görülmektedir. Çift cidarlı cepheler kütüphane, ofis, spor merkezi, belediye binası gibi kullanıcı sayısının fazla olduğu yapılarda uygulanmaktadır. Bunun en büyük avantajı çift cidarlı cephe sistemi sayesinde doğal havalandırmanın sağlanması ve güneş ışığı kontrolünün sağlanabilmesidir. Şeffaf yüzeylerde veya iki katman arasındaki boşlukta tasarlanan güneş kırıcı elemanlar güneş kontrolünü sağlamakta ve aşırı ısınma problemlerinin önüne geçmektedir. Cephelerde genellikle şeffaf yüzeylerin fazla olması, iç mekândaki kullanıcının çevre ile olan etkileşimini artırmaktadır. Çift cidarlı cepheler, bu özellikleriyle hem ısı yalıtımı hem de enerji tasarrufu açısından önemli avantajlar sunmaktadır. Bu sistemler, bina kullanıcılarına daha konforlu ve enerji verimli bir iç mekân sağlar. Aynı zamanda, çevresel sürdürülebilirliği destekleyen bu cepheler, özellikle iklim değişikliğinin hayatın her noktasında olumsuz etkilerini gösterdiği günümüzde modern mimarinin önemli bir parçası haline gelmiştir. Çift cidarlı cephelerin sağladığı dinamik özellikler, bina tasarımında esneklik ve yenilikçilik sunarak, geleceğin sürdürülebilir yapılarının oluşturulmasında önemli bir rol oynamaktadır.

## Teşekkür ve Bilgi Notu

Makalede ulusal ve uluslararası araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur. Çalışmada etik kurul izni gerekmemiştir.

## Yazar Katkısı ve Çıkar Çatışması Beyan Bilgisi

1. Yazar %40, 2. Yazar %30, 3. Yazar %30 katkıda bulunmuştur. Araştırma kapsamında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

## KAYNAKÇA

- Ark, H. (1996), *Vukki Infocenter Korona*, 12 Haziran 2024 tarihinde <https://www.ark-house.com/ark-house-en/korona.html> adresinden alındı.
- Barbosa, S. ve Ip, K. (2014). Perspectives of double skin façades for naturally ventilated buildings: A review. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 40, 1019–1029. doi:10.1016/j.rser.2014.07.192
- Brzezicki, M. (2021). A typology of adaptive façades. An empirical study based on the morphology of glazed facades. *Cogent Arts and Humanities*, 8(1). doi:10.1080/23311983.2021.1960699
- Castrillón, R. D. (2015). Double Skin Façades, Technology and Innovation in Architecture: Learning from 20 years of experience in Germany. *Symposium on Energy, Efficiency and Sustainability*, (February).
- Çilingiroğlu, M. (2014), *Küçükçekmece Belediyesi Yeni Hizmet Binası*, 12 Haziran 2024 tarihinde <https://www.arkiv.com.tr/proje/kucukcekmece-belediyesi-yeni-hizmet-binasi/2351> adresinden alındı.
- Ghaffarianhoseini, A., Ghaffarianhoseini, A., Berardi, U., Tookey, J., Li, D. H. W. ve Kariminia, S. (2016). Exploring the advantages and challenges of double-skin façades ( DSFs ). *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 60, 1052–1065. doi:10.1016/j.rser.2016.01.130
- Hendriksen, O. J., Sørensen, H., Svensson, A. ve Aaqvist, P. (2000). Double Skin Facades – Fashion or a step Towards Sustainable Buildings. *Proceedings of ISES*.
- Herde, A. De ve Gratia, E. (2007). Greenhouse effect in double-skin facade, 39, 199–211. doi:10.1016/j.enbuild.2006.06.004
- Hopkins, M. (1998), *Portcullis House*, 12 Haziran 2024 tarihinde <https://www.archiweb.cz/en/b/portcullis-house> adresinden alındı.
- İnan, T. ve Başaran, T. (2013). Çift Cidarlı Cephelerdeki Etkin Mimari Tasarım Kararları. *SAU. Fen Bilimleri Dergisi*, 17(3), 427–436.
- İnan, T. ve Başaran, T. (2014). Çift Cidarlı Cepheler Üzerine Bir Araştırma. *MEGARON / Yıldız Technical University, Faculty of Architecture E-Journal*, 9(2), 132–142. doi:10.5505/megaron.2014.91885
- Kutluay, P. İnan T. Ersoy, U. ve Başaran, T. (2015). Türkiye’den ve Dünyadan Örnekler Işığında Çift Cidarlı Cephenin Gelişimi. *12. Ulusal Tesisat Mühendisliği Kongresi*, 8-11 Nisan, İzmir, Türkiye.
- Memari, A. M., Solnosky, R., & Hu, C. (2022). Multi-Disciplinary Characteristics of Double-Skin Facades for Computational Modeling Perspective and Practical Design Considerations. *Buildings*, 12(10), 1576.
- Naddaf, M. ve Baper, S.Y. (2023). The role of double-skin facade configurations in optimizing building energy performance in Erbil city. *Scientific Reports*, 13, 1-18.
- Poirazis., H. (2004). Double Skin Façades for Office Buildings. *Lund Institute of Technology*. Sweden.

- Sahraei, S. (2013). Az Katlı Ofis Binaları için Modüler Çift Kabuk Cephe Sistemi Geliştirilmesi. *İstanbul Teknik Üniversitesi*, Türkiye.
- Sertoğlu, H. (2007), *Nike Lefkoşa*, 12 Haziran 2024 tarihinde <https://sertogluinsaat.com/projeler/nike-lefkosa/> adresinden alındı.
- Solmaz, Z. (2021). Yüksek Yapılarda Çift Cidarlı Cephe Sistemlerinin İç Ortam Konforuna Etkisi. *International Journal of Mardin Studies*, 2(2), 57-74.
- Soyluk, A., Çolak, B. B. ve İlerisoy, Z. Y. (2019). Ofis Binaları Üzerinden Cephe Tasarım Parametrelerinin Değerlendirilmesi; Ankara İli Örneği.